

MODERNI KLASIK

Dvorac u Pirenejima

JOSTEIN GAARDER

Nezaboravna ljubavna priča
autora svjetskog mega hita *Sofijin svijet*

JOSTEIN GAARDER

Dvorac u Pirenejima

I.

Evo me, Steinn. Bilo je čarobno opet te vidjeti. I to ondje! Tako si se zbunio da si stalno hodao. Nije to bio »slučajan susret«. Na djelu su bile neke sile, sile!

Četiri smo sata bili sami. Pješačili i pješačili. Poslije Niels Petter nije bio osobito raspoložen. Nije izustio ni riječi dok nismo stigli u Forde.

Išli smo u dolinu. Pola sata poslije, obreli smo se kod brezika...

Cijelim putem nismo zucnuli ni riječi. O tome! Govorili smo o svemu drugome, ali o tome ne. Kao onomad. Nismo se znali skupa postaviti prema tome što se dogodilo. Tako smo se zbunili, možda ne ti kao ti, i možda ne ja kao ja, nego nas dvoje. Čak si nismo zaželjeli laku noć. Sjećam se da sam posljednju noć spavala na kauču. Sjećam se i mirisa dok si pušio u drugoj sobi. Činilo mi se da vidim tvoju savijenu šiju kroza zid i zatvorena vrata. Zgrbio si se nad pisaćim stolom i pušio. Sutradan sam otišla i nismo se vidjeli više od trideset godina. Neshvatljivo!

Iznenada smo se probudili, nakon dugogodišnjega Trnoružićina sna - kao da nas je trgnula neka čudesna budilica! Otišli smo tamo, posve neovisno jedno od drugoga. Isti dan, Steinn, a novo stoljeće, u posve novom svijetu. Nevjerojatno, poslije više od trideset godina.

Nemoj mi reći da je bilo slučajno. Ne reci da nema upravljanja!

Od svega je najnadrealističnije bilo kad je vlasnica hotela iznenada izašla na balkon, a ona bje onomad mala kćerkica. I njoj je prohujalo više od trideset godina. Vjerujem da ju je zgromio taj životni deja-vu. Možeš li se sjetiti što je rekla? Guba je da su oni još skupa, rekla je. Zapekle su me te riječi. A bile su dosjetljive, jer se ti i ja nismo vidjeli otkad smo pazili tri djevojčice jednoga prijepodneva sredinom 70-ih. Tom smo uslugom zahvalili na posudbi bicikala i tranzistorčića.

Sada me zovu. Srpanjska je večer, a ljetujemo uz morsko Ždrijelo. Vjerujem da peku pastreve, Niels Petter nosi mi čašicu žestice. Dao mi je deset minuta kako bih završila, a ja te minute trebam jer bih te zamolila nešto važno.

Ne bismo li se mogli svečano dogovoriti da izbrišemo svu e-poštu koju šaljemo jedno drugome, čim je pročitamo? Mislim odmah, smjesta, očigledno ćemo tako izbjeći sve što zovu kopija.

Ja taj novi kontakt vidim više kao ustreptalu misaonu struju između dvije duše, nego kao razmjenu pisama koja će ostati između nas i budućnosti. Zauzvrat tako možemo sebi dopustiti da o svemu pišemo.

Osim toga, imamo bračne drugove i djecu. Neću da mi u laptopu bude svašta.

Ne znamo kad ćemo otići, ali jednog ćemo dana zbrisati s toga karnevala sa svim maskama i ulogama, a iza nas će ostati samo nekoliko letimičnih rekvizita, prije nego što i njih vjetar pomete.

Otići ćemo iz vremena, iz takozvane »stvarnosti«.

Prolaze godine, ali nemam mira jer se nešto u vezi s onim što se onomad dogodilo - iznenada može opet pojaviti. Katkada kao da mi je netko za petama ili kao da mi netko dašće za vratom.

Neću zaboraviti plava svjetla u Leikangeru, a još se stresem kad god iza mene vozi neki policijski automobil. Prije nekoliko mi je godina na vrata pozvonio policajac u odori. Valjda je vidio kako sam se sva stresla. A samo je pitao za neku adresu u susjedstvu.

Sigurno ti se čini da se nepotrebno uzrujavam. Osim toga, nastupila je zastara kaznene odgovornosti. Ali sram ne zastarijeva... Obećaj mi da ćeš izbrisati!

Tek si na ruševinama staroga pastirskoga stana rekao zašto si došao. Pokušao si izložiti što radiš ovih trideset godina, uputio me u svoj klimatološki projekt. Upravo si stigao nešto nabaciti o svom osobitom, snažnome snu noć prije našeg susreta na balkonu. Kozmički san, rekao si i na tome je ostalo jer su junice doskakutale do nas i zapravo nas gonile opet u dolinu. Zato više nisi govorio o snu.

A to o tvojim kozmičkim snovima, pisano je u kartama... Htjeli smo pokušati spavati samo nekoliko sati, ali bili smo preveć ustreptali, očigledno da jesmo, pa smo ležali sklopljenih očiju i šaptali. O zvijezdama, galaksijama itd. Samo o tako velikim, dalekim i nadređenim stvarima...

Danas je čudno na to misliti. Bilo je to prije nego što smo vjerovali. Prije toga.

Opet me zovu. Još posljednji komentar prije nego što ti pošaljem. Voda se onomad zvala Eldrevatnet. Nije li to čudno ime za planinsku vodu daleku od svega? Mislim: tko je bio »eldre« (=stariji) gore između sljemena i glavica?

Vozim se s Nielsom Petterom, samo piljim u autokartu. Nisam odonda tamo bila, a nikako da dignem pogled, uz onu vodu nikako. Nekoliko smo

minuta poslije prešli i ono drugo mjesto, mislim na zavoj uz ponor. Bila je to najbolnija točka.

Ne vjerujem da sam digla pogled s karte dok se nismo spustili u dolinu. Tako sam naučila mnoge nazive koje sam naglas čitala Nielsu Petteru. Nešto sam morala raditi. Bojala sam se da ću doživjeti slom živaca pa mu sve morati odati.

Tada smo došli do novih tunela. Navaljivala sam da vozimo kroz njih, a ne uz crkvu- brvnaru pa starom cestom uz rijeku. Drobila sam gluposti da je kasno i da nam se žuri.

Eldrevatnet, dakle.

Bijaše Bakica Brusnica postarija, »eldre«. Bar nam se tada činilo. Postarija dama, rekli smo. Postarija dama ogrnuta ružičastim šalom. Morali smo se uvjeriti da smo isto vidjeli. I to dok smo još govorili.

Doista, bila je kao ja danas, ni starija ni mlada. Žena srednjih godina...

Kad si došao na balkon, bilo mi je kao da susrećem sebe. Posljednji smo se put vidjeli prije trideset godina. Ali ne samo to. Posve mi se jasno učinilo da sebe vidim izvana, mislim iz tvojega motrišta i tvojim pogledom. Odjednom sam ja Bakica Brusnica. Zapljusnuo me taj alarmantni osjećaj.

Opet zovu. Već treći put, pa ću poslati i izbrisati. Misli na te Solrun.

Moram razmisliti kako ne bih napisala »tvoja Solrun«, jer nije ni bilo raskida među nama. Samo sam uzela nešto svojih stvari i otišla. Nisam se vratila. Prošla je gotovo godina dana kad sam ti iz Bergena javila da mi pošalješ moje stvari, pa ni tada nisam to smatrala formalnim prekidom - bilo je samo najpraktičnije, budući da sam tako dugo ostala s one strane planine. Poslije nekoliko sam godina upoznala Nielsa Pettera. Trebalo je više od deset godina da se nađete ti i Berit.

Bio si strpljiv. Nikada od nas nisi posustajao. A meni je katkada kao da sam bigamistica.

Neću nikada zaboraviti što se dogodilo na planinskome prijelazu. Kao da ne prođe nijedan sat, a da ne pomislim na to.

No poslije se nešto dogodilo, a bilo je i čudesno i nadobudno. Danas to smatram darom.

A da smo uspjeli zajedno primiti taj dar? No izbezumili smo se od straha. Prvi si puknuo i čekao da te zaštitim. Iznenada si ustao i otrčao.

Već nakon samo nekoliko dana naši su se putevi razišli. Izgubili smo sposobnost ili volju pogledati jedno drugome u oči. Nas dvoje, Steinn. Ne možeš povjerovati!

Solrun, Solrun! Tako si lijepa bila! Blistava u crvenoj haljini, leđima okrenuta fjordu, vrtu i bijeloj balkonskoj ogradi!

Odmah sam te prepoznao. Ili je to bilo priviđenje? Bila si to ti - kao izrezana iz neke posve druge epohe.

A moram odmah reći: doista nisam imao asosijacije na »Bakicu Brusnicu«.

Pa ti ćeš pisati! Usrdno sam se nadao tih tjedana da doista hoćeš. Moj je prijedlog da si mejlamo, ali naposljetku si rekla da ćeš se javiti čim to prođe, pa je tako inicijativa ostala na tebi.

Bilo je presnažno, taj naš susret upravo u istome zakutku kao onda. Kao da smo živjeli uz prastari dogovor da se nađemo upravo ondje. A uopće se nismo dogovorili. Bio je to bajan slučajan susret.

Izašao sam iz blagovaonice, na tanjuriću nosio šalicu punu kave, zapanjeno sam prolio malo kave i opekao ručni zglob, imaš ti pravo, jedva sam se držao na nogama, a morao sam spašavati šalicu da ne tresne na pod.

Kratko sam pozdravio tvoga muža koji je iznenada po nešto pohitao u automobil, ti i ja razmijenili smo tek pokoju riječ, a onda je naišla vlasnica hotela. Možda me vidjela kad sam prolazio ispred recepcije. Zapravo me prepoznala nakon trideset godina, iz vremena kad joj je mama vodila hotel.

Ti i ja stajali smo *tete-a-tete*. Očito nas je smatrala bračnim parom srednjih godina koji je u pradavnini bio na Ijubavnome putovanju u fjordovskome rukavcu prije nego što smo se okučili i skupa proveli cijeli život - pokušao sam je shvatiti - i najzad se, možda u naletu akutne nostalgije, vraćamo kulisama svoje mladenačke pustolovine. Očigledno, morali smo na balkon nakon doručka, kao kad smo prestali pušiti, taman posla, ali morali smo vidjeti bukve, fjord i planine. Jer to smo onomad uvijek činili.

Vidjeh novu recepciju i novi kafić za putnike i namjernike, ali stabla, fjord i planine bili su isti. U salonu gdje je otvoreni kamin bilo je pokućstva, pa i slika. Biljarski je stol isti kao nekoć, a sumnjam da su ugodili stari glasovir. Na njemu si svirala Debussyja i nokturne Chopinove. Neću zaboraviti kako su se drugi gosti skupljali oko glasovira pa ti zaneseno pljeskali.

Prošlo je trideset godina, no vrijeme kao da se zaustavilo.

Ipak zaboravih i jedinu stvarnu promjenu. Tuneli su novi! Brodom smo onomad i došli i otišli. Nije bilo druge mogućnosti.

Sjećaš li se kako nas je obuzeo nemir kad smo čuli da je uplovio posljednji trajekt? Selo bje zatvoreno, pa smo morali čekati i ostatak večeri i sljedeće jutro prije nego što M/B *Nes0y* isplovi iz fjorda i doveze tijekom prijepodneva nove putnike. Darovana odgoda, rekosmo. Da je to danas, vjerojatno bismo na verandi bili cijelu večer i motrili automobile koji izlaze iz tunela. Hoće li svi na zapad ili će tko skrenuti uz Ledenjački muzej u hotel po nas, pa nas strpati u pritvor?

Uostalom, zaboravio sam da smo joj pazili kćeri. Dakle, ne sjećam se svega.

Pridružujem se prijedlogu: izbrisati e-poštu čim pročitamo, pa odgovoriti i izbrisati odgovor čim ga pošaljemo. Ni ja ne volim imati krcat disk. Katkada ti lakne ako ventiliraš misli i asocijacije. Danas i previše riječi pohrane i čuvaju, bilo to na netu ili na memorijskim ključićima i tvrdome disku.

Davno sam izbrisao e-poštu koju si mi poslala, čim sam se smjestio da odgovorim. Moram priznati, i brisanje ima svoje nedostatke, jer već mi nedostaje mogućnost da prečitavam tvoje poruke. Tako mi je sve prema sjećanju, a tako će se i nastaviti razmjena e-pošte.

Upućuješ na to da su možda natprirodne sile iza flagrantnog ponovnog susreta na hotelskoj verandi, a što se tiče takvih pitanja, od prvoga trenutka oprosti što se izražavam iskreno kao onomad. Moram smatrati takve susrete slučajnim događajima iza kojih nije ni volja ni »upravljanje«. U tome slučaju riječ je, doduše, o *golemoj* slučajnosti, a ne samo o trivijalnosti. Uzmi u obzir i sve one dane kada ne doživljavamo ništa slično.

Uz opasnost da potpadnem pod tvoju sklonost okultnome, ipak ću ti nešto povjeriti. Kad je moj autobus izašao iz dugoga tunela kod Bergshovdena, fjord bje pod maglom i nisam vidio ništa ispod sebe. Vidjeh visove, ali i fjord i doline bili su izbrisani iz krajolika. Onda još jedan tunel, a kada sam iz njega izašao, bio sam pod oblacima. Vidjeh fjord i tri dolinska dna, ali sada više nisam razabirao planinske obronke.

Pomislih: Zar je ona ovdje? I ona će doći?

I došla si, sutradan ujutro bila si na verandi u gotovo djevojačkoj ljetnoj haljini kada sam balansirao noseći iz blagovaonice šalicu prepunu kave.

Bilo je kao da sam te ja stvorio, kao da sam te ja prizvao u stari drveni hotel upravo toga dana. Kao da si se tu, na verandi, rodila iz moga sjećanja i iz moje čežnje.

Nije čudno što si mi vazda u mislima, odjednom sad, kad sam se vratio u ono što smo onomad nazivali »erotski zakutak«, lako smo istodobno stigli, očito je to bila puka sreća.

Za doručkom sam mislio na te dok sam pio sok od jabuke i rezuckao jaje. Posve me dotukao moj grozomorni san. Odnio sam kavu na verandu. I gle - ondje si bila ti!

Žalio sam tvoga muža, osobito kada smo mu jedan sat poslije okrenuli leđa i udvoje otišli u planine.

Način na koji smo se držali i način na koji smo počeli čavrljati, doživjeli smo kao umilni odjek onoga doba kad smo ovdje boravili, mladi kao rosa. Dolina bje ista, a kao što rekoh: Još si mladolika.

Ne vjerujem u sudbinu, Solrun. Doista ne.

Spominješ »Bakicu Brusnicu«. Time dodiruješ nešto najčudnovatije što sam doživio. Nisam je zaboravio, ja je ne poričem. No čekaj. Nečemu sam svjedočio na putu kući.

Kada ste otputovali, bio sam na otvorenju novoga klimatološkoga centra sljedećega prijepodneva. Rekoh da ću o tome za ručkom održati kratak govor. U petak prijepodne vozio sam se brodom Balestrand-Flam, pa onda još koji sat vlakom u Myrdal i bergenskim vlakom u Oslo.

Malo prije Myrdala vlak se zaustavio uz moćni vodopad, zove se Kjos. Turiste su gotovo izgurali iz vlaka kako bi fotografirali vodopad ili bar pogledali zapjenjenu snježnobijelu kaskadu.

Dok smo čekali na peronu, iznenada se pojavila na proplanku desno od vodopada vila *hulder*, Ijepota-pastirica kravljega repa. Kao da je odjednom skočila iz niotkuda. A i nestala je iznenada, ali samo u djeliću sekunde, jer se opet pojavila tridesetak ili pedesetak metara dalje. To se ponovilo nekoliko puta.

Što ti o tome misliš? Zar se taj začarani *haugfolk*, svi ti pusti vilenjaci i vile prigorkinje, ne moraju pokoravati prirodnim zakonima?

Nemojmo trčati pred rudo. Zar mi se pričinilo ili je to vizija? Pa bar je stotinjak turista ondje doživjelo isto što i ja. Jesmo li svjedočili nečem natprirodnome, mislim, vodootpornoj vili prigorkinji ili prirodnome duhu? Ne, nismo. Očito je sve to bilo osmišljeno za turiste, a jedino što ne znam jest satnica tih vrljih djeva.

Nisam li što zaboravio? Da, jer iako se djeva nije kretala krajolikom na prirodan način, skočila je munjevitom brzinom. Da, da. A to je trik! Koliko

je točno »vila« hujalo uz vodopad Kjos toga popodneva, ne znam. Valjda dvije-tri, za istu satnicu.

Pišem ove retke jer sam zaključio da možda tada na nešto ipak nismo mislili, ali smatram da to ni sad nije prekasno razmatrati. Možda je i »Bakica Brusnica« bila na neki način neumjesna. Možda je glumila, možda se s nama našalila, možda nismo jedine žrtve njezine savršene brusničnosti. Svagdje ima takvih seoskih čudaka.

Jesam li opet što zaboravio? No da! Nije se samo stvorila iz niotkuda. Kao da je malo poslije svoga skeča u zemlju propala. Možda i jest. Možda se ta šaljivica navrat-nanos bacila u staru jamsku zamku, što ja znam? Nismo temeljito pretražili teren, nego smo se sjurili u dolinu kao da nam je vrag za petama.

Katkada kažemo: Vjerujem tek kad vidim. Nije posve sigurno da u to moramo vjerovati. Katkada bismo prije procjene trebali bar protrljati oči. Pitajmo se kako nas je nešto/ netko preveslao. Tada se to nismo pitali. Bili smo izvan sebe od straha. Osim toga, zbacilo nas je s nogu to što se dogodilo pred koji dan. Kada nešto pogodi jedno od nas, zahvaća i bolju polovicu.

Ne osjećaj se odbačenom. Silno sam se razveselio što te opet vidim, motao sam se onuda i smješkao se. Mislim da nema ničega ravnodušnog ili besmislenog u takvim slučajnim susretima. Mogu biti prevažni, jednostavno zato što nas dohvate i obilježe.

Osim toga, možda su presudni za to što se dogodi.

A upravo smo se tu opet sreli. Pa smo opet išli na Fjellst0len. Tko je mislio da će se nešto slično ponoviti?

Četverosatna šetnja nije dosadna ako stalno imamo takve zajedničke izletice, recimo jedan do dva puta u godini, ali ako je otada prošlo više desetljeća, četiri su sata preduga. Suprotnost toga jedinog susreta i ničega - jest presnažna.

OK, Steinn. Divno je što se javljaš. Istodobno me podsjećaš zašto smo se razišli. Jedan je razlog što smo tada, kao i sad, posve različito tumačili neke stvari koje smo skupa doživjeli. Drugi je razlog da si uvijek svisoka govorio o mom tumačenju.

Ipak, divno je što se javljaš. Nedostaješ mi. Daj mi malo vremena, odgovorit ću čim budem bolje volje.

Nisam htio govoriti svisoka, ali ne sjećam se točno kako sam se izrazio. Što sam napisao? Zar nisam pisao da idem kući uzdrman, jer smo se opet

sreli?

Uostalom, moram reći još nešto. Iz fjorda sam isplovio trajektom koji se zove kao fjordovski rukavac. Pristali smo u Helli i ondje parkirali svoje jedno vozilo - tako je čudnovato bilo gledati s palube trajektni gat - a onda smo prešli glavni fjord do Vangsnesa, prije nego što smo zaokrenuti i pristali u Balestrandu. Išao sam tamo- amo po rtu uz hotel čekajući gliser iz Bergena. Malo je kasnio. Vjerujem, pola sata, a kada se ukrcah, otkrio sam da se brod zove *M/B Solundir!*

Protrnuo sam. Očito, mislio sam na te. Nisam mislio ni na što nego na tebe otkad smo si, prije dva dana, mahali na rastanku na starome parobrodskom pristaništu. Osim toga, razmišljao sam o ljetu koje smo proveli na otočju Solund i posjetili tvoju baku s majčine strane. Nije li se zvala Randi? Randi HjOnnevag?

Nisam samo utonuo u misli, radije bih to nazvao stanjem svijesti jer iznenada me preplavila bujica starih doživljaja, živih slika i dojmova iz doba kad smo bili tu, uz morsko ždrijelo kao par dvadesetogodišnjaka, gotovo kao inserti iz filmskih epizoda za koje se uopće nisam sjećao da sam ih ikada snimio, ali to nije bio nijemi film, jer kao da ti čujem glas, čuo sam kako se smiješ i govoriš mi. Osim toga, zar nisam čuo lahor i morske ptice, nisam li mirisao tvoju dugu tamnu kosu? S mirisom mora i alga. To ne bje običan misaoni proces, naviralo je kao gejzir potisnutih blaženstava, ili kao *flash-back* vremena koje je nekoć bilo naše.

Sreo sam te u starome drvenom hotelu gdje smo boravili prije više od trideset godina, a plovim brodom nazvanom po otočnoj općini iz koje potječe cijela obitelj tvoje majke. Nisi li tada rekla i da su te nazvali po toj općini? Govorili smo o Ytre Sula, najudaljenijem otoku gdje je stanovala tvoja baka s majčine strane. Solrun i Solundir! Zar je onda čudno što sam se sav stresao?

Možda da se ipak ne damo navući pa izvoditi okultne konkluzije iz takvih slučajnih poveznica. Brodsko su ime posve jednostavno preuzeli od te općine u kotaru, više nego uočljivo. Smirio sam se, ali dugo sam ostao na palubi i smješkao se.

Što ti misliš?

Tu sam. Na Solundu. U staroj kući u Kolgrovu, gledam stjenovite otočiće i grebene. Upravo sad vidik kvare dvije muške noge. Niels Petter na aluminijskim ljestvama boji prozorske okvire na katu.

Kad smo ti i ja u srijedu došli s Fjellst0lena, muž mi je hitao jer moramo pokušati biti kod kuće u Bergenu ili bar u Kveldsnyttu, smatrao je.

Vozili smo dolinom B0yadalen i tunelom do ledenjaka, bilo je već oko tri. Izašavši iz tunela, vidjeli smo kako se magla diže, a sunce probija dok smo vozili uz J0lstravatnet. To o magli bilo je jedino što je Niels Petter komentirao prije nego što smo prošli Forde. Razišla se, rekao je. Tada smo obišli fjord kod Skeia. Pokušavala sam oživjeti razgovor, ali iz njega nisam ništa više izvukla. Poslije sam shvatila da njegova jedina replika možda nije tek meteorološki komentar, nego magla utječe na njegovo raspoloženje.

Južno od F0rdea, okrenuo se prema meni i odjednom smatrao da je previše vožnje za taj dan. Možemo noćiti u kući mamine obitelji, sad je zovemo »ljetnikovac«. Isprva smo htjeli ravno kući, prije svega zbog njegovih planova za sutra, ali ovaj prijedlog bio je njegov doprinos pomirenju, zato što je bio strahovito mrzovoljan kada sam išla s tobom na dugu šetnju - poslije više od trideset godina, Steinn - a osim toga, zato što je poslije tako dugo šutio u automobilu. Tako je i bilo. Prešli smo fjord iz Rysjedalsvika u Rutledal, pa na otoke i Solund. Bio je divan dan u Ždrijelu dok si bio na otvorenju Klimatološkoga centra. Dakako, uputila sam ti nekoliko misli, mislim, sje ćanja i trenutne snimke, dakle, trenuci koje smo onomad doživjeli. To sam nastavljala sljedećih dana, bila su to snažna sjećanja, a nekoliko ti ih je stiglo kao »filmski inserti«, a ne sjećaš se da si ih ikada snimao...

Kući u Bergen stigli smo u četvrtak kasno navečer. U petak sam rano ujutro sišla na mul Strandkai gledati kako isplovljava M/S Solundir. Iz Bergena kreće u osam. Znala sam da toga prijepodneva putuješ iz Balestranda, pa to si rekao, a budući da je ipak bilo rano jutro, šetala sam od Skansena preko Fisketorga na Strandkai. Da ti poželim sretan put, Steinn, da se opet rastanem. Sigurno iracionalno, ali sam uvidjela da želim. I nemoj mi re ć i da ti pozdrav nije došao. Zgodna mi je pomisao da ćeš ići na Solundir, maštam o tome da ćeš misliti na mene i na našu ljetnu pustolovinu.

Brod se ne zove po meni. Kao što kažeš, nosi ime otočne općine u Ždrijelu na ušću Sognea gdje sam bila dan prije. Ovdje pišem i gledam more. Srećom su se one noge pomaknule, jer ometale su mi i vidik i sjećanje...

Solundir je jednostavno staronordijska množina imena Solund, ovdje su stotine otoka Solund. Sol znači »krš«, a -und znači »bogat«. Otoci Solund,

dakle, krševiti. Precizan je geološki opis u jednome stihu norveške himne »Krš naš, vjetrom i olujama morskim šiban...«

Sjećaš se kako smo trčkarali pa se igrali skrivača između psihodeličnih kamenjarskih oblika toga šarenoga konglomerata! Sigurno nisi zaboravio da smo satima skupljali oblutke toga skulpturalnoga krajolika. Skupljao si mramor, a ja crvene kamenčiće. Još ovdje blistaju, i tvoji i moji. Rabim ih u cvjetnim gredicama.

Točno, baka mi se zvala Randi, ne čudim se što se toga sjećaš, vas ste dvoje bili ljudi jedno za drugim. Sjećam se, jednom si za moju baku s majčine strane rekao da je najtoplija, najdivnija osoba koju poznaješ. Stalno je radila u svome malenome vrtu i pjevušila: Naš Steinn! Bilo je nešto osobito u tome »naš Steinn«. Moja baka s majčine strane nije prije poznavala takvoga momka.

I mama mi je tu odrasla, to znaš, u danas najzapadnijem naselju naše zemlje. Djevojačko joj je prezime Hjonnevag, i toga se sjećaš, a kada su mi roditelji dali ime Solrun, nije to bilo bez veze! Jednostavno, bili su malkice ponoseni obiteljskom poviješću.

Evo nas ovdje, zapravo smo učetvero, prije nego što za koji dan počne škola i svakodnevnica. Ingrid je studentica! Neuobičajeno je zatišje u Ždrijelu, a jučer smo u vrtu roštiljali.

Svijet nije mozaik slučajnosti, Steinn. Svijet je povezan.

Lijepo da odgovaraš. Srećom si bolje volje.

I tako si sad ondje. Kao da sam tamo i ja, budući da mejlamo jedno drugome. Smatram da dvoje može uzajamno biti blizu, i na velikoj udaljenosti. Slažem se da je svijet povezan.

Ganutljivo, sišla si ujutro na ukrcavalište Strandkai kako bi mi poslala pozdrav na gliser. Čini mi se da te vidim kako juriš niza stube iz Skansena, sjetih se jednoga španjolskog filma. Ako nisam prije, bar sad potvrđujem da mi je pozdrav stigao.

Na putu u Mundalsdalen rekao si da odbijaš sve »tzv. natprirodne fenomene«. Ne vjeruješ ni u telepatiju, precizirao si, ni u kakav oblik vidovitosti ili clairvoyance. Riječi su uslijedile kad sam navela neke najzornije primjere upravo takvih događaja. Možda ne želiš rabiti antene koje imaš, ni strgnuti svoj par konjskih naočnjaka. Možda nećeš priznati da ti katkada zapravo »odnekuda primaš« to što smatraš svojim impulzivnim zamislima.

Nisi ti sam, Steinn. Danas ima puno psihičke sljepoće, a ima i bezbroj siromašnih duhom.

Ja sam međutim, tako naivna da ne mogu prihvatiti kao jednostavan slučajan susret to da se opet nađosmo na hotelskoj verandi. Vjerujem u svojevrstu režiju. Ne pitaj me kako ili na koji način, jer doista ne znam. Ne razumjeti - nije isto kao zatvoriti oči. Ni kralj Edip nije vidio koje ga sudbinske niti pokreću, a kada ih je uočio, osjetio se tako postideno da se bsljepio. U odnosu na svoju sudbinu, bio je stalno slijep.

Kao ping-pong. Možda da si mejlamo tijekom popodneva? I ja ću skoknuti na Solund. Može?

Govorimo! Sada su nam ferije, a kod kuće imamo nepisano pravilo da na ferijama svima bude »po želji«. Obroke jedemo svi zajednički. Osim doručka, jer doručkujemo onim ritmom kojim ustajemo. Nedavno smo ručali pa sam sada bez obveza jer navečer kasno objedujemo. Ne bude li vjetra, možda ćemo i danas roštiljati.

A ti? Da malo popodne navratim?

Nažalost, nemam se pohvaliti ni s čime što je dostojno tvoje okolice. U otužnome sam sveučilišnom uredu kampusa Blinderna, do dogovora s Berit u Majorstua oko 19 h. Idemo u B[^]rum posjetiti njezina starog oca, intelektualca svježega duha. Dotle je još daleko pa tako sad ti i ja imamo nekoliko sati.

Nemoj zaboraviti da sam pet godina studirala u Blindernu. Te godine, Steinn... Egzotično mi je o njima sanjati.

Mislim da onomad nisi ni sanjao da ćeš biti profesor Sveučilišta u Oslu. Nije li ti cilj bilo profesorsko mjesto u nekoj srednjoj školi?

Imao sam gotovo opasan višak vremena kad si otišla pa sam doktorirao i dobio istraživačku stipendiju. Možda bi bilo lijepo da prestanemo govoriti o »onomad«. Baš me zanima tko si danas.

Pa, profesorica sam, govorili smo o tome! Zapravo se nisam pokajala. Smatram privilegijom zarađivati za život tako što sam nekoliko sati na dan s mladim, angažiranim ljudima, i to u stručnome kontekstu koji me ispunjava. Nije kliše da učimo sve dotle dok imamo đake. U svakoj mojoj grupi, bio je uostalom, poneki plavokosi kovrčavac koji je budio sjećanja na tebe i nas dvoje onomad. Jedne ti je godine jedan stvarno sličio, a imao je i gotovo isti glas.

Ti imaš riječ. Pisala sam da ne smatram posve slučajnim susretom to što smo se iznenada zatekli na balkonu...

Pa da! A riječi »sudar« ili »slučajan susret« upućuju upravo na nešto što je statistički malo vjerojatno. Jedanput sam izračunao da je šansa da kockom ostvariš niz od dvanaest šestica, i to dvanaest zaredom, jedan prema dvije milijarde. To ne znači da se nikada nije dogodilo da netko posve slučajno kockom baci isti broj dvanaest puta zaredom, a to je jednostavno zato što su milijarde ljudi na planetu i gotovo se svagdje kockaju. Govorimo u takvom pojedinačnome slučaju o »vjerojatnosti« ili o mogućnostima astronomskih dimenzija i mnogi se u takvim situacijama histerično smiju, jer statistika kaže da bi trebalo tisuće godina bacati kocku za razumnu šansu da se baci niz od dvanaest, a to se može dogoditi i posve spontano, u roku od nekoliko sekunda. Nije li to divno?

Ko grom me pogodilo kad sam te sreo! Uzdrvalo me. Osim toga, bez oklijevanja ću to nazvati sretnim susretom. No nije bio »natprirodan«.

U to si posve uvjeren?

Gotovo posve, pa da. Osim toga, siguran sam da nema te sudbine, upravljanja ili duševne sile koja može utjecati primjerice, bacanja kocke. Dakako, moguće su varke i prijevare. Osim toga, možemo se pogrešno sjećati ili krivo prenijeti, ali na fizička zbivanja *zapravo* ne može utjecati sudbina, Božja providnost ni pseudofenomen koji neki zovu »psihokineza«.

A jesi li čula kako se netko silno obogatio na ruletu zato što on/ona može snagom misli upravljati i točno predvidjeti gdje će se ruletska kugla naposljetku zaustaviti? Traži se samo sposobnost za nekoliko sekunda dalekovidnosti kako bi sebi osigurali milijunsku imovinu. Nitko nema takve sposobnosti. Nitko! Zato u kockarnicama nema natpisa da je čitačima misli i vidovitima ulaz zabranjen. Nije potreban.

I kad je riječ o hazardnim igrama i o našim životima općenito, uvedimo drugi odnos. Najzačudniji slučajni susret svijeta ima urođenu tendenciju da ga se sjećaš, ovisno o kulturi u kojoj živimo. Možda će niz anegdota o upadljivim događajima uvjeriti neuvježbane da gotovo svagdje ima »sila« koje zadiru u naše živote.

Taj je mehanizam, držim, presudno razumjeti. Selekcija »pobjednika« kojih se sjećamo i prosljeđujemo, priziva u sjećanje Darwinovo učenje o prirodnome odabiru. Samo s tom razlikom što mi u ovome slučaju govorimo o *neprirodnom* izboru. Nažalost, i tako mogu nastati lažne predodžbe.

Možemo više-manje svjesno složiti odnose koji nemaju veze jedni s drugim. To je, vjerujem, tipično ljudsko obilježje. Za razliku od životinja, često tražimo uzrok, na primjer sudbinu, Providnost ili kakvo drugo načelo upravljanja, pa i kad ga nema.

Mislim da smo se posve slučajno tamo sreli onoga ljetnoga dana. Šansa da se to dogodi bila je minimalna - ni ti ni ja nismo odonda tamo bili - ali ako je i mikroskopska, nije to znak da je riječ o nečem drugom, a ne o jednoj velikoj slučajnosti.

Kad bismo u debelu knjigu morali unijeti najistaknutije primjere u povijesti tih važnih susreta - dakle, pobjednike - morali bismo stvoriti tisuće milijarda mjesta ako hoćemo obuhvatiti i sve gubitnike. Nema šumskoga drveća za tolike knjige. Zapravo nema mjesta za tolike knjige i stabla na planetu.

Tu bih se iznimno osvrnuo samo na jednoga gubitnika, pa pitam: sjećaš li se da si ikada čitala podulji intervju s osobom koja *nije* dobila na Lotu?

Nisi se mnogo promijenio. Pa to je divno, Steinn. Ima neke dječeačke vedrine u tvojoj upornosti.

A možda si slijep. Možda si ograničeni mudrijaš.

Sjećaš li se one Magritteove slike na kojoj kamena gromada slobodno lebdi nad krajolikom - a navrh stijene je, mislim, mali dvorac. Nije moguće da si zaboravio sliku.

Da danas svjedočiš nečem takvom, sigurno bi i to pokušao opovrgnuti. Možda bi rekao da je to namješteno. Kamen je šupalj i pun helija. Ili da ga drži mudro smišljeni splet nevidljivih kolotura i užadi.

Ja sam kudikamo jednostavnija. Valjda bih samo ispružila ruke prema stijeni pjevajući »aleluja« ili »amen«.

U prvom mejlu pišeš: »Tu i tamo kažemo: Ne vjerujem dok ne vidim. Uopće nije tako sigurno da u to moramo vjerovati...«

Moram priznati, taj me iskaz zabrinuo. Naime, u mojim ušima zvuči neempirijski - ako ne vjerujemo svojim osjetilnim dojmovima. Zvuči takoreći pomalo srednjovjekovno...

Ako osjetila kažu nešto što se ne slaže s Aristotelom, griješe osjetila, pa kad je uočeno da se putanje nebeskih tijela ne uklapaju u geocentrični svijetonazor, uvode hokuspokus, takozvane »epicikle« kako bi objasnili što zapravo vide. Crkveni su i inkvizicijski sluge osim toga, zbog autocenzure odbijali gledati kroz Galilejev dalekozor. No sve to znaš...

Misliš li na ovo: zapravo smo nas dvoje zapazili kako kamena gromada slobodno lebdi iznad one mahovine i vrijesišta. Čudo! Svjetsko čudo! Dometnula bih: Zapažali smo točno istu stvar, složili smo se.

Jesmo li?

Sigurno, da. Možemo se vratiti svom ponovnom susretu, i pokušati odstraniti sve te sudbinske niti...

Kako misliš?

Možda se taj »slučajni susret« duguje nečemu tako banalnom kao što je telepatija. Možda ti je posve svejedno, budući da si već odlučio da ne »vjeruješ« ni u prijenos misli.

Vjeruješ u silu težu. A možeš li je objasniti?

Možda, da mi daš šansu ili bar pogledaš kroz moj Galilejev dalekozor?

Ne znam objasniti silu težu. Jednostavno, ona postoji. Očito, gledao bih kroz tvoj Galilejev dalekozor. Da ih imaš tucet, kroza sve bih gledao. Daj mi prvi.

Nielsu Petteru i meni bio je to spontan izlet, a sigurna sam da sam ja predložila taj dan u Fj^rlandu, posjetiti Bokbyen i Ledenjački muzej. Zapravo smo išli kući iz jugoistočne Norveške, Ostlanda, u Bergen, valjda ću to podnijeti nakon tolikih godina, smatrala sam, iako će sigurno biti bolno. Pojavilo se kao iznenadna, impulzivna zamisao. Doista, nicalo je to u meni.

A ti si planirao na znatno dulje staze, pa u tome slučaju ti budi pošiljatelj, a ja primateljica. Ne bi to bilo bitno da mi nisi poslao misao da opet ideš onamo, prvi put nakon našega ljetovanja u starome drvenom hotelu. Poenta je u tome da ništa ne osjećamo, ni kad šalješ ni kada primaš. Ništa ne osjećaš u glavi ni kad misliš. Pa i ako misliš na nešto dramatično, silovito ili tužno, ne osjećaš da ti se išta u glavi krši u krhotine, zveči ili tare. Zato što naše misli uglavnom nemaju veze s tijelom ili s tjelesnim procesima.

Najjednostavnije je objašnjenje da smo se pojavili, i to istodobno, ondje gdje je nekoć bilo najljepše i najgorče mjesto našega života na Zemlji, smatram, telepatija. Tvoja su objašnjenja ili poricanja složenija, čini mi se da odišu napornom statistikom.

Prema računu vjerojatnosti, naš je ponovni susret na starome balkonu otprilike kao da smo na suprotnim obalama fjorda, ispaljujemo zrno jedno prema drugome, pa se sretnu u sredini fjorda i padaju na dno kao jedno tijelo. Možda to bje natprirodno. To je čudo preciznosti. Čini mi se da je

lakše shvatiti da dvije duše, nekoć tako bliske jedna drugoj, mogu uzajamno daljinski komunicirati o nečem za što su bile duboko emocionalno vezane. Poslao si mi signal da ideš onamo, a ja sam primila signal. I došla sam!

Dakle, telepatija. Taj iscrpno dokumentirani fenomen uvodim kao razumno objašnjenje nečega što odbacuješ kao »bajan slučaj susret«. Eksperimentalno su ga istraživali na više svjetskih sveučilišta, među pionirima je bračni par Rhine s Duke University u Sjevernoj Karolini - i to već tridesetih godina. Ako želiš, poslat ću ti nekoliko referencija, imam bogatu bibliografiju.

Nije li nam kvantna mehanika pokazala kako je sve u svemiru uzajamno povezano, do najmanje čestice?

Uz pomoć nekoliko kolega zapravo sam nedavno malko učila kvantnu fiziku. Naime, u školi smo imali jednogodišnji večernji interdisciplinarni kolokvij. Klub smo prozvali In vino Veritas, što možda nešto govori o slobodnoj formi socijalnoga druženja, ali nakon nekoliko večeri s fizičarima i prirodoslovcima, ne doživljavam to kao da je moderna fizika učinila svijet manje mističnim nego što bijaše u Platonovo doba. Slobodno me ispravi, Steinn, zato što misliš da sve znaš najbolje.

Ako dvije čestice, na primjer dva fotona, imaju zajedničko podrijetlo ili ishodište pa se odvoje i velikom brzinom napuste jedan drugoga, obje će čestice biti povezane kao jedno cijelo. Pa i kad ih, svaku u svojem smjeru, pošalju u svemir pa između njih nastane razmak od svjetlosnih godina, ostat će protkane. Svaka će čestica imati informaciju o osobinama druge, a na jednu će »česticu blizanku« utjecati to što se zbiva s drugom. Očito nije riječ o komunikaciji, nego o vezi ili o tome što zovu »ne-mjesto«. Svijet na kvantnoj razini zapravo nije ne-mjesto. Čudo je to, možda podjednako neshvatljivo kao sila teža. Einstein je porekao fenomen jer to je doživio kao izazov umu, no nakon Einsteina, to je eksperimentalno potvrđeno.

Ne govorimo o telepatiji, već o telefizici. Iako je ljudima duševni kontakt na velike daljine, smatram, važniji nego kvantna mehanika - jednostavno zato što smo mi ovdje duhovi. Pogledaj zvijezde i galaksije. Digni pogled u komete i asteroide, priušti si sladak smijeh. Unatoč moćnim nebeskim tijelima, mi smo žive duše u ovome svemiru. Sto mogu kometi i asteroidi? Što oni mogu osjećati od svega toga? Kakvu imaju samosvijest?

Da sam praznovjerna, rekla bih da fotoni imaju svijest, a prijenosom misli telekomuniciraju jedan s drugim. Pa, ne vjerujem. Vjerujem da mi ljudi imamo posebno mjesto. Mi smo duhovi u kazalištu ovoga svemira!

Steinn! Dok čitaš ove retke, milijarde neutrina struje tvojim mozgom, dolaze sa Sunca, s drugih zvijezda u Mliječnoj stazi i s drugih galaksija u svemiru. I oni su na svoj način izraz svemirskoga ne-mjesta.

Drugi je paradoks da se kvantno-mehaničke čestice kadikad ponašaju kao valovi. A kadikad kao čestice. Eksperimenti su potvrdili da elektron, kao točkica ili »stvarčica«, može istodobno proći kroz dvije različite pukotine ili otvora. Otprilike zbunjuje kao pomisao da jedna teniska loptica istodobno prolazi kroz dva različita otvora u ogradi tenis terena.

Ne molim te ni da shvatiš ni da mi pobliže objasniš kako nešto može biti i val i čestica ili kadikad jedno, a kadikad drugo. Molim te samo, klanjaj se svemiru, takvome kako je zapravo sazdan. Ako su nama fizikalni zakoni zagonetni, ne mora tako biti. Zao nam je da ne možemo objasniti sve između neba i Zemlje, pjesnicima je to primjerena jutarnja vježba - tj. elegično kimanje zbog toga kako malo razumijemo pretajnoviti svemir a kojem se nalazimo, ali mu se do daljnjega moramo klanjati.

To što mi možeš poslati misao koju primam više-manje svjesno, možda nadilazi to što možemo danas objasniti matematički ili fizikalno. Teže nego se klanjati srednjostrujaškoj kvantnoj fizici jest da se to ne može dogoditi.

Ili?

Britanski matematičar i astrofizičar James Jeans kaže: »Svemir po činje više nalikovati na veliku misao nego na veliki stroj.«

Upravo sam dobio najnoviji klimatski izvještaj, alarmantniji nego što smo se bojali, a nekoliko je gorljivih novinara po svaku cijenu htjelo komentar. Dakle, nastala je prava medijska histerija oko tih pitanja.

Moram nakratko prekinuti razgovor, ali vraćam se potkraj popodneva. Uvjeravam te da poštujem tvoje uvjerenje, pa i više: uza sve -izme koje moramo danas priznati, cijenim te nadasve kao osobu. Zato mi oprostite što ne vjerujem u tzv. »izvanosjetilne fenomene«.

Vidi ti njega! Slojevit si, sinko, nekoć sam te poznavala, a sad ću sročiti nekoliko riječi o Bakici Brusnici. Slutim kako si protiv, gotovo kao da te vidim kroz vrata i zid one noći kada si pušio bez prestanka, ali sada ćeš me čuti.

A ti si ridao, jecao kao dijete, morala sam te uljuljkivati. A što se dogodilo prije više od trideset godina kada smo bili ondje ?

Pišeš da ne vjeruješ u neznane sile koje zadiru u naše živote. Drhtao si kao list kad smo se opet zaustavili uz brezik. A tijelo ne laže.

Dok smo se približavali, iznenada si me uhvatio za ruku. U ta smo se pradavna vremena na šetnji često držali za ruke, ali to što si me tad primio, bilo je nešto gotovo nečuveno. Shvaćala sam da je to valjda jer smo blizu pa se moraš na mene osloniti. Zato što si se bojao! Nisi bio izrazito smiren kao u breziku. Tvoj užas kod brezika nije bio od ovoga svijeta.

Imaš čvrstu šaku, Steinn. Ali ti se tresla!

I ja bjeh pod dojmom ozbiljnosti toga trenutka. Ali nekako staloženija od tebe, sigurnija u sebe, možda zato što sam već u početku stvorila svojevrsnu uvjerenost o onostranome. Meni je »paranormalno« normalno. Bila sam spremna da se ona materijalizira. Doduše, izraz »materijalizirati se« posve je sigurno pogrešan, jer nije bila materijalna. Možda se nije dala snimiti fotoaparatom. Bila je ono što zovemo avet. I povijest i parapsihologija pune su izvješća o takvim fenomenima, o tome kako se netko nekome ukazao, iako su te dvije osobe možda bile stotinama milja jedna od druge u fizičkome svijetu. Literatura obiluje, osim toga, pričama o ljudima koji su vidjeli i primili poruku nekoga tko je nedavno - ne umro, nego uskrsnuo. Najpoznatiji primjer očito je Isus. Međutim, živimo u izrazito materijalističkoj kulturi koja je gotovo posve zatvorena kontaktu s duhovnim - tj. onostranim. Čitaj Shakespearea, čitaj islandske sage, opet zirni u Bibliju i Homera. Ili počuj što različite kulture mogu reći o svojim šamanima i o precima.

Znaš - vjerujem da nas je taj incident ponajviše tješio. Ima nešto u onome što nazivaš njezinim »skečem«, mislila sam na to bezbroj puta. Nije nas gledala s predbacivanjem ni s mržnjom, nego blago. Smješkala se. Već je prešla na drugu stranu, a tamo mržnja ne postoji. Gdje nema materije, očigledno nema ni mržnje.

Onomad to bijaše uznemirujući doživljaj, i za nas dvoje, a i meni, bili smo izbezumljeni od straha, ali smo se ionako već cijeli tjedan užasavali. Da se pokazala, primila bih je raskriljenih ruku.

No taj se put nije pokazala...

Smrt ne postoji, Steinn. Ne postoje ni mrtvi.

II.

Evo me opet. Još si uz laptop?

Motam se oko njega, Steinn. Što kaže novi klimatski izvještaj?

Poprilično je alarmantan, a upućuje na to da su sažetci klimatskoga panela UN-a previše konzervativni. Premalo su uzeli u obzir takozvane mehanizme povratne sprege. Ukratko, sve je toplije. Kad se rastapa arktički snijeg i led, reflektira se manje Sunčeve svjetlosti, a Zemlja se jače zagrijava. To pak vodi otapanju permafrosta koji oslobađa nove klimatske plinove, primjerice metan. A ima više takvih mehanizama s kobnom povratnom spregom. Možda se približavamo fatalnoj prekretnici nakon koje nema spasa od globalne katastrofe. Donedavno je većina nas mislila da će ipak proći pola stoljeća prije nego što se sav arktički led otopi tijekom ljetnoga polugodišta. Vidimo da taj proces teče znatno brže od očekivanoga. Možda govorimo o nekoliko desetljeća. Osim toga, nestanak sjevernoga leda ubrzava otapanje ledenjaka u Aziji i Južnoj Americi, smanjuju se ta važna vodocrpilišta, presahnuju riječna korita, što očito utječe na ljetinu i opskrbu pitkom vodom milijuna ljudi. A nisu samo ljudi ranjivi. Izvještaj kaže da je ugroženo do pedeset posto biljnih i životinjskih vrsta na Zemlji.

Što radimo sa svojim planetom? To je pitanje. Imamo samo ovaj, a moramo ga dijeliti s onima koji dođu nakon nas.

Sada govorimo. Pa da nastavim?

Da, slobodno nastavi. Idem u salon, malo pospremam novine i časopise, ali sjurim se čim čujem cijuk laptopa.

Očito mi je Magritteova slika u živoj uspomeni. To nam je bio razmetljiv poster u spavaćoj sobi, sad sam ga našao na netu. Zove se *Le Chateau des Pyrenees*, a prikazuje svijet koji slobodno lebdi. Bar smo tako to tumačili ti i ja. Bili smo agnostici. Nismo bili voljni prihvatiti onaj prastari razlog da sve mora imati uzrok pa mora postojati »Bog« koji je stvorio svijet. Nesumnjivo možemo diskutirati o postojanju instancije ispod ili iza toga što zovemo svemir. Mi nismo vjerovali u neki oblik »otkrivenja« viših sila. Zauzvrat nas je stalno zbunjivalo i postojanje svijeta i naša egzistencija.

Solrun, danas je moj životni osjećaj otprilike Isti. Nikad se neću prestati prečudavati što postoji svijet. Što god da je onomad šuštal u breziku, u usporedbi je kudikamo manji misterij, pa i marginalan, ako mene

pitaš. Cirkuski artisti i zvijezde varijetea nikad me neće očarati na isti način kao stepa i kišne šume, milijarde svemirskih galaksija i milijarde svjetlosnih godina među njima.

Kao onomad ti, više sam zaokupljen time što je svijet zagonetka nego što me diraju »zagonetke« u svijetu. Više sam zaokupljen prirodom nego »natprirodnim«. Više se čudim našem nedokučivome mozgu nego svim neutemeljenim anegdotama o »izvanosjetilnome«.

Ni ja ne vjerujem da je moguć prijenos paradoksa kvantne fizike na fiziku u većim razmjerima, i na »duhovne« fenomene, na primjer prijenos misli između viših sisavaca. To da ima viših sisavaca, a ja sam među njima, silno me fascinira. Uopće, dugo ćeš tražiti nekoga koga egzistencija zbunjuje više nego mene. Tvrdnja je prejaka, ali junak sam ja. Zato me ne dira optužba da sam mudrijaš sveznalica.

Kako si mi? Da, što je s tobom?

Pišeš da sad imaš spoznaju o onostranome životu, proklamiraš da smrt ne postoji. Imaš li još onu svoju staru sposobnost veselja svakoj sekundi koju živiš? Ili je tvoja usmjerenost na onostrani život malo-pomalo potpuno potisnula ovostranost?

Osjećaš li još »bezgraničnu tugu« zato što je život »tako kratak, tako kratak«? Bijahu to tvoje riječi. Je li ti još suza u oku pri pomisli na riječi »starost« i »životni vijek«? Još suze roniš zbog zalaska Sunca? Znala si razrogačiti oči i užasnuto vrisnuti: Nema nas jednoga dana, Steinn! Ili: Jednoga nas dana više neće biti!

Nemaju svi dvadesetogodišnjaci tu sposobnost zamisliti se izvan svoje egzistencije, bar ne onim intenzitetom kojim si se ti mogla pohvaliti. No s time smo živjeli kao s gotovo svakodnevnom referencijom. Zar nismo zato stalno srljali u najluđi pothvat, u ekshibicije? Malo-pomalo više nisam morao pitati zašto plačeš. Znao sam zašto, a ti si znala da znam. Nisam predložio ni odlazak u šume ili u planine. Bilo je mnogo takvih utješnih šetnja po šumi i divljini. Voljela si prirodne doživljaje. No tvoja je sklonost tome što si katkada zvala »svepriroda«, na neki način bila kao nesretna ljubav, jer si stalno znala da će doći dan kada će te prevariti to što voliš nadasve, i na kraju, bit ćeš prepuštena sebi.

Točno tako. Prelazila si iz smijeha u plač. Ispod tankoga sloja ustreptale razdraganosti, uvijek si krila tugu. A i ja. Nas dvoje. Vjerujem da je tvoja tuga bila dublja od moje, kao i tvoj zanos i ushit.

A tek »Bakica Brusnica«! Neću je pokušavati olajavati, a doista sam tada posve puknuo. Sličnost me dotukla. Kako je mogla doći po nas?

Drhtala mi je ruka, a život zatreperio. Prošlo je trideset godina, a kad smo sad išli, odjednom mi bje tako živo kao kad bijasmo mladi kao rosa, ali sjetio sam se i kako bijaše biti mi. Nešto se tada dogodilo u breziku, nešto kobno uzrokovalo da smo se naglo razišli.

Sigurno je i to što uzeh te za ruku imalo veze s time da ćemo uskoro opet biti ispred brezika. Sjećam se kako nas je to zgromilo prije trideset godina. Sjećam se kako smo se užasnuli, ne pokušavam poreći da sam i sada osjetio dodir jeze i užasa. Ali bez strepnje da ćemo opet vidjeti avet. Osim toga, strepnja može biti strah od toga da nas ne spopadne naše ludilo. Ili tuđe. Strah je zarazan. A i ludilo.

Nisi bila svoja nakon onoga što se dogodilo. Sljedećih sam se tjedana bojavao biti s tobom u istoj sobi. Prestao sam disati u nadi da ćeš se vratiti. A prije nego što se to dogodilo, uzela si nešto svojih stvari i otišla. Godinama sam poslije venuo za tobom. Vjerovao sam da možeš bilo kada pozvoniti na vratima. Smatrao sam, osim toga, da bi mogla ući u stan dok spavam, jer nisi vratila ključ. Ležao sam na širokoj bračnoj postelji. Nedostajala si mi, ali sam se i pribojavao da ćeš se vratiti i biti ona Solrun kakvu sam poznavao, pa sam nakon nekoliko godina instalirao sigurnosnu bravu.

Još živim uz »Bakicu Brusnicu« kao zagonetnu pojavnost u cijelome životu. Kako smo bili mladi! Osim toga, bilo je to prije više od trideset godina.

Da, Steinn.

Kako to misliš?

Evo ga opet! Ne mogu se koncentrirati. Nikako da se mislima vratim u doba prije trideset godina, sve dok on na aluminijskim ljestvama stalno umače kist u kanticu u kojoj je zelena boja. Smije li zaredom nanijeti dva premaza? Zar ne mora proći cijeli dan da se osuši prvi premaz?

Pa radi nešto drugo! Ovdje ostajem još nekoliko sati.

Donijela sam čašu jabučnoga soka i četiri kockice leda pa su i noge i aluminijske ljestve srećom nestale. Sto ako se vrati i dade treću ruku?

Agnostici, čuj. Bili smo žive lutke! Sjećaš li se? Stalno smo se motali s nekim magičnim životnim osjećajem, u tome smo se životnom osjećaju čutjeli sami. Bili smo outsideri i stvorili svoju začaranu utvrdu, što nam je omogućilo da sve promatramo iskosa, kao da smo osnovali vlastitu religiju. To smo rekli, da imamo vlastitu religiju.

Ma nismo bili samo zaokupljeni sobom, u jednom smo se razdoblju posvetili misijama. Sigurno se sjećaš svih onih subota kad smo jurili gradom s vrećicom punom papirnatih cedulja koje smo sugrađanima dijelili kao letke. Prethodne smo večeri kucali porukice na starome pisaćem stroju. VAŽNA OBAVIJEST SVIM GRAĐANIMA: SVIJET JE OVDJE! Nekoliko smo tisuća puta napisali istu obavijest, lukavo smo odrezali, složili cedulje pa se tramvajem odvezli u Narodno kazalište. Stali bismo u Studenterlund^[1] ili na ulaz u Holmenkollbanen^[2] i dijelili svoje mudrosti u pokušaju da dijelove grada probudimo iz onoga što smo doživjeli kao duhovnu letargiju. Bilo je ludo. Do čekali su nas ljubazni osmijesi, ali i začudno mnogo bijesnih povika. Neke ljude vrijeđa ako ih podsjetimo da postoje.

Početakom 70-ih osim toga, nije bilo politički korektno - dokono se iščuđavati životu. Mnogi su na ljevici smatrali kontrarevolucionarnim - već i natuknuti da je svemir zagonetka. Nije bitno svijet razumjeti, nego ga promijeniti.

Na zamisao sa ceduljama došli smo po kolaču, slatkome vijencu. Vjerujem da je prvotni plan bio alternativni vijenac koji će moći nuditi na studentskoj zabavi. Sjećaš li se? Osim toga, maštali smo o alternativnoj prosvjedničkoj povorci, na primjer drugog svibnja. Samo smo sročili neke parole, a zapravo smo imali uzore. Tijekom studentske bune u Parizu, studenti su ispisivali parole »Mašta na vlast!« i »Smrt je kontrarevolucionarna« po zidovima Sorbonne. Vidjeli smo te parole u povorci. Bio si tako dosjetljiv, Steinn.

Rado smo obilazili galerije i koncerte - ne prije svega kao doživljaj likovne ili glazbene umjetnosti, već da sve žive lutke promatramo, govorili smo da sudjelujemo u »magičnome teatru«, bilo je to kad smo čitali Hermanna Hessea, Stepskoga vuka. A znali smo sjesti u kafić i motriti neke primjere. Svaki je za sebe mali svemir. Nismo li rekli da su »duše«? Odlučno to tvrdim. Nismo promatrali mehaničke lutke, nego žive lutke. To smo vidjeli. Sjećaš li se kako smo sjedili u kuta kavane i o njima smišljali složene povijesti? Nekoliko smo »duhova« doveli kući pa izmišljali sljedećih dana. Dali smo im ime i oko njih tkali životnu povijest. Sagradili smo panteon fiktivnih referencija. Važan je element naše religije bila gotovo nespupana obrada ljudi.

Magritteov smo plakat objesili na zid spavaće sobe, vjerujem da smo ga kupili u Galeriji Henie Onstad u Hovikoddenu...

A propos spavaće sobe. Katkad bismo legli u pola bijelog dana, možda uz bocu »šampanjca« i dvije čaše na noćnom ormariću. Satima smo naglas čitali jedno drugome, čitali Steina Mehrena i Olafa Bulla, iako je tzv. »centralna lirika« tada bila zabranjena. Čitali smo i Jana Erika Volda, sve što je napisao. Nemojmo zaboraviti Raskolnjikova i Čarobnu frulu. I cijeli su romani mogli biti takav krevetno-šampanjski projekt. »Šampanjcem« smo zvali Golden Power. Bio je sladak i jeftin, a osim toga jak, otud mu ime.

Smatrali smo da je prekrasno biti tijela od krvi i mesa. Predivno je biti muškarac i žena, u tome smo uživali. A upravo je u našoj tjelesnoj sreći istodobno podsjetnik na to da smo smrtni. Jesen počinje u proljeće, rekli smo. Bilo nam je 25, ali smo jedno drugome povjerali da već smatramo da smo počeli starjeti.

Život je čudo, i zarekli smo se da to moramo stalno slaviti. Recimo, spontanom šumskim izletom u ljetnoj noći ili spontanom vožnjom. Sad ćemo u Skane, rekao si. Pet minuta poslije sjeli smo u automobil i odvezli se. Tamo još nismo bili ni znali gdje ćemo stanovati.

Sjećaš li se kada smo došli na Flickorna Lundgren pa Skaret? Nismo oka sklopili, samo smo se smijali. Najzad smo zaspali u travi. Naposljedku nas je trgnula jedna krava, a da se nije pojavila ona, nekoliko sekunda poslije probudili bi nas mravi. Skočili smo kao opareni i pokušavali stresti te životinjice, ali nisu bile samo po odjeći, nego i između, i unutra. Rasrdio si se na te švedske mrave. To si doživio kao osobnu uvredu.

Impulzivna je zamisao skijati na ledenjaku Jostedal bila takva eskapada, sada to zovu ekshibicija. Bilo je to onog svibanjskoga dana prije više od trideset godina. Skijat ćemo na ledenjaku Jostedal!, rekao si jednoga popodneva. Bila je to zapovijed, jer smo sklopili svojevrsan pakt da ćemo takve zamisli prihvatiti bez pogovora. U nekoliko smo se minuta spremili i odvezli. Noćit ćemo u planini ili u L^rdalu, pa i u automobilu. Bili smo divlji i neobuzdani. Čim smo stigli u fjord, htjeli smo ravno na ledenjak, sa skijama na ramenu. Čuli smo za kamenu kuću gdje možemo besplatno noćiti bude li prekasno za skijanje. Nismo prošli lede-njački tečaj, bili smo posve neodgovorni. Propao nam je izlet do ledenjaka. Prvi je put nešto zaškripalo, kužiš na što mislim. Cijeli smo tjedan ostali u hotelu i postideno izašli. Nije bilo jeftino jer ondje studentima nisu odobravali popust, ali bili smo zaokupljeni drugim stvarima osim lošom ekonomijom, i imali smo čekove.

Pišem u jednome dahu kako bih naglasila da i danas imam to čno isti očarani životni osjećaj. »Imaš li još svoju staru sposobnost veselja svakoj sekundi koju živiš?« pitaš, a odgovor je Da.

Mnogo se toga promijenilo, a istodobno je tu nešto ekstra, zapravo posve nova dimenzija. Pitaš: Osjećaš li još bezgraničnu tugu zato što je život tako kratak, tako kratak?... Zar ti je još suza u oku pri pomisli na ryeči starost i životni vyek? Danas ću na to s olakšanjem odgovoriti Ne. Više ne plačem. U odnosu na to što me čeka, sada živim u stanju... smirenosti.

I danas me silno veseli moj tjelesni život, iako ne toliko kao onomad. Osim toga, živim sa svojim tijelom koje je čahura, dakle, nešto vanjsko, nebitno. To ne bih dalje povlačila. Danas sam uvjerena da će to što nazivam svojim jastvom nadživjeti smrt tijela. Više ne doživljavam da moje tijelo jest ja. Ono nije »ja« ili »moje« više nego one stare haljine u ormaru. Neću ih uzeti. Ni perilicu. Ni automobil, ni bankovnu karticu.

Rado bih o tome rekla nešto više, i više nego rado. Puno čitam Bibliju. Dakle, ne samo parapsihologiju. Meni jedno ne isključuje drugo. Možda zato što ti isključuješ i jedno i drugo?

Zato te najprije pitam: U što danas vjeruješ? Znam tvoje polazište, ali je li se i tebi što primetnulo?

Hvala ti na posljednjem mejlu. Sad si manje pekmezav nego u drugim pismima. Ruke pružaš, ali prazne su, Steinn. Od srca bih ti u njih stavila nešto čudesno. Rado bih ti jednoga dana pokušala dati živ dokaz da smrt ne postoji. Pričekaj, to i hoću jednoga dana! Do daljnjega sam zahvalna što si ovaj kanal otvorio poslije više od trideset godina otkako nam se zatvorio.

Bolno bje čitati da si se mene bojao. Nikada to nisi rekao. Vjerovah da si se samo zatvorio, a ja ti dosađujem svojim novim stavovima.

Ipak, zar jedno drugome ne dugujemo ustrajati na tome što smo imali prije nego što se dogodilo, znaš što, i prije nego što pomisliš da sam skrenula s uma. Nikada nisam šenula, ali to što se dogodilo bilo je dovoljno dramatično. Naglo sam se obratila s jednoga nazora na drugi, što bje osobito dramatično zato što je zajednica iz koje sam istupila - imala samo dva člana.

Sjećaš li se svega drugoga? Sjećaš se naših eskapada! Vjerujem, sjećaš se.

Očito, sjećam se, mislio sam često na onih pet godina našega suživota na rubu - kao na svoj životni vrhunac.

Odlučili smo ići u Trondheim. I pošli! Odlučili smo jedriti na Mjosa. I jedrili. U Likovnome domu došli smo na impulzivnu zamisao: biciklom u Stockholm. Najprije smo otišli kući, nekoliko sati odspavali pa biciklom krenuli u Stockholm.

Ipak, najluđi nam je ekshibicija na visoravni Hardanger. Htjeli smo pokušati koji tjedan živjeti kao ljudi iz kamenoga doba. U planine smo došli vlakom i smjestili se u špiljastoj litici ispod kamene ploče, na obronku nekoliko kilometara jugozapadno od Haugastola. Ponijeli smo toplu odjeću, vunene deke, dvije velike kutije i u njima jelo tijekom prvih sati dok se utaborimo. Ponijeli smo više paketića crnog dvopeka i keksa, putne zalihe hrane za svaki slučaj. Imali smo lonac, smotak ribičkoga povraza, lovački nož i dvije kutije šibica. I bilo je to sve, naš jedini pravi anakronizam: osim toga, ponijela si kontracepciju.

Bila nam je kao kalendar jer nismo imali drugo računanje vremena. Prvi smo dan živjeli mahom od Šumskih bobica - crnih brusnica, žućkastih planinskih kupina i borovnica - i krijepili se toplim smrečkovim čajem. Sutradan smo našli ptičje kosti koje smo mogli rabiti kao ribarsko oruđe i pribor. Udubli smo zemlju, upecali pastrvu te smo je ispekli na škrljevцу. Nadali smo se da ćemo uhvatiti zeca ili sjevernu snježnicu, ali su zečevi prebrzo jurili, a sjeverne bi snježnice uvijek otrpnule u trenutku kad bismo se bacili na njih. Zaželjeli smo se mesa, a kada smo opazili stado sobova, micali smo kamenje, iskopali jamu pa je pokrili patuljastim brezama, lišajevima i mahovinom. Više nismo vidjeli sobove, ali u jamu se naposljetku strmoglavilo janje. Zaklali smo ga bez zrnca sentimentalnosti, oderali i nekoliko dana jeli. Od kosti smo izradili udice i kuhinjski pribor, a nakit tako što sam nanizao na žilavu peteljku i objesio ti oko vrata. Osim toga, tada smo imali janjeću kožu. Vrijeme je tražilo svoje, jer su se dani skratili, a jednog je jutro na padini bilo inje. Tek smo se tada pokupili, i to slavodobitno. Ostale su ti samo četiri pilule, dakle, bili smo špiljski ljudi sedamnaest dana. Sjajno smo se skrivali, jer tih dana nismo susreli ni žive duše. Dokazali smo jedno drugome da možemo preživjeti kao ljudi iz kamenoga doba. Divno je doći kući pod tuš, bračnoj postelji i boci *Golden Powera*. Dan i pol jedva smo se dizali iz kreveta. Ukočili smo se. Imali smo *jet lag*, tegobe zbog promjene vremenskih zona nakon interkontinentalnoga leta. Kao da smo putovali tisućama godina.

Čudno je na to misliti, ali margina u mom životu možda je uska kao onih sedamnaest dana, kad smo se izdvojili od ostatka svijeta i skupa bili

ispod neba, samo ti i ja. A što danas misliš? U što vjeruješ?

To je pitanje možda na vrbi svirala. Malo ćemo se igruckati. Proforski izvaljen u sveučilišnom uredu, dozlaboga se dosađuješ, a ja sam studentica koja ti odjednom kuca na vrata, vičeš da smijem ući, posjet te raduje, a ja kažem: Slušamo vaše poučke, profesore. Sve je to jako fascinantno, ali što mislite o takvim stvarima za koje ne znate? Polaskalo ti je to direktno, a u biti osobno pitanje tvoje omiljene studentice, pa verglaš mini-pre-davanje. Izvoli, Steinn! Sada čekam mini-predavanje. (Nemoj da bude predugo. Zapravo, čini se da ćemo i danas roštilj ati pa nam moram bar složiti salatu.)

Ma nemoj! Kako ću odoljeti takvoj napasti!

Popusti joj!

Možda da nastavim gdje sam stao. Vjerujem da potječemo od tih ljudi iz kamenoga doba. Nisu gutali kontracepcijske pilule. Kao i oni, pripadamo vrsti *Homo sapiens* koji je izravni potomak *Homo erectusa*, koji pak potječe od *Homo habilisa* i od *Australopithecusa africanusa*.

Mi smo primati, Solrun. Sjećaš li se? Vratimo li se nešto milijuna godina unatrag, istoga smo podrijetla kao čimpanze i gorile. Ali to znaš, o tome smo govorili, bio je to podstrek iza našega poletnoga životnog osjećaja, iza našeg osjećaja da smo priroda. Nadalje, mi smo sisavci, kao zečevi i sobovi na visoravni Hardanger. Ta klasa kralježnjaka razvila se prije nekoliko stotina milijuna godina od sisavcolikih gmazova, takozvanih *therapsida*.

A zašto se osvrtni? To je isto kao kretati se protiv struje. A da stanemo s drugoga kraja i vratolomnom brzinom sve obradimo, od samoga početka? Zadovoljit ću se grubim osvrtom.

Ovaj prezagonetni svemir prema najnovijim je izračunima star oko 13,7 milijarda godina. Tada se dogodilo nešto što zovemo Big Bang ili Veliki prasak. Kako? Zašto? Ne pitaj me. Ne pitaj ni druge, jer nitko ne zna. U djeliću sekunde materijaliziralo se to silno energetska pražnjenje i stvorilo protone i neutrone, a osim toga, elektrone i tzv. leptone. Kad se svemir ohladio, nastali su laki atomi, a s vremenom zvijezde i planeti, galaksije i galaktike. Naš je Sunčev sistem i planet star 4,6 milijarde godina, što je otprilike trećina starosti svemira. U Zemljinu povijest i razvoj malo-pomalo imamo pregled.

Prvi je primitivni život ovdje nastao već prije tri-četiri milijarde godina, bilo da je tu nastao iz temelja - *on location* ako hoćeš - ili su pak kockice

života, zvat ćemo ih prebiotični materijal, stigle s kometima i asteroidima. Odemo li u tu pra-davninu, sigurno je, međutim da planet još nije imao kisik u atmosferi. U početku nije bilo zaštitnog ozonskog omotača oko naše kugle Zemaljske. A oba su prevažna za tvorbu životnih makromolekula, i ovdje susrećemo zanimljivi paradoks: uvjeti nužni za održavanje života (npr. kisik u atmosferi i zaštitni ozonski omotač) moraju izostati kako bi nastao život. Prve su žive stanice zato nastale vjerojatno u moru, možda u velikim dubinama. Kisik i ozonski omotač posljedica su fotosinteze - dakle, samoga života - i preduvjet za život viših organizama, ali ne može nastati novi život. Sav život na ovome planetu vjerojatno je podjednako star.

Tek kada su nastali fotosintetizirajući organizmi, u Zemljinoj pretpovijesti zvanoj *prekambrij*, stekli su se preduvjeti za razvoj viših organizama kao što su biljke i životinje. U *kambriju* (prije 543 do 510 milijuna godina) nastali su prvi mekušci i člankonošci, a u *ordoviciju* (prije 510 do 440 milijuna godina) prvi kralježnjaci. Život je dobio posve nove mogućnosti s unutarnjim skeletom, a predstavnici malenog ogranka te životinjske vrste su pola milijarde godina poslije osvajali svemir i počeli istraživanja našega kozmičkoga podrijetla.

U *siluru* su (prije 440 do 409 milijuna godina) nastale prve kopnene biljke, ali i prve kopnene životinje, najbrži su bili škorpioni. Tako su se predstavnici člankonožaca, tj. pauci, prvi uspenrali na kopno. Već potkraj *devona* (prije 409 do 354 milijuna godina) vodozemci stižu na kopno, tj. oklopne žabe krastače, potekle od takozvanih resoperki, a u *karbonu* (prije 354 do 290 milijuna godina) kopneni kralježnjaci razvili su se vrlo brzo, nastala je razgranata obitelj, isprva vodozemci, a malo-pomalo i gmazovi, razvoj se nastavio u *permu* (prije 290 do 245 milijuna godina). Osobito je obilježje toga razdoblja da se jedan red gmazova prilagodio suhljoj klimi. U to su doba nastali prvi *therapsidi*, red gmazova od kojega potječu svi sisavci.

U *trijasu* su (prije 245 do 206 milijuna godina) nastali i prvi sisavci i prvi dinosauri. Dinosauri dominiraju na kopnu potkraj trijasa, cijelo *jursko doba* (prije 206 do 144 milijuna godina) do globalne katastrofe, vjerojatno je pad meteorita na Yucatan u Meksičkom zaljevu, posljednje dinosaure sravnio potkraj *krede* (prije 144 do 65 milijuna godina). No nismo se potpuno riješili dinosaura. Naime, sve upućuje na to da su sjeverne snježnice na koje smo se ti i ja bacali na visoravni Hardanger, zapravo

direktni potomci određene dinosauruske obitelji, a to podrijetlo dijele sa svim drugim pticama. Paleontolozi danas u šali kažu da su ptice dinosauri.

Ti, ja i svi primati potječemo od kukcojeda nalik na rovku koji se odvažio u pustolovinu kada je prestala tiranija dinosaura-mesojeda, prije 65 milijuna godina. Zar se ne sjećaš naših šala? Da smo rovčice!

Tijekom *tercijara* (prije 65 do 1,8 milijuna godina) naš je sisavački red, primati, u burnom razvoju, a naš šukundjed, *Australopithecus* ili »čovjekoliki«, kao što sam već rekao, javlja se na pragu *kvartara* (prije 1,8 milijuna godina), što je naše geološko razdoblje.

Vjerujem u to! Vjerujem u spoznaje kozmologije i astrofizike, vjerujem da nam biologija i paleontologija mogu govoriti o razvoju života na Zemlji. Vjerujem u prirodnoznanstvenu sliku svijeta koja se stalno usavršava, istraživanja idu dva koraka naprijed i korak ustranu ili korak naprijed i dva bočno. Vjerujem u prirodne zakone, a to su i fizikalni i matematički zakoni.

Vjerujem u to što *jest*. Vjerujem u činjenice. Još ne poznajemo sve fenomene, ne shvaćamo sve, u našem shvaćanju ima u izobilju šupljina. Oboje znamo i razumijemo kudikamo više nego naši preci.

Zar ti se ne čini da smo dojmljivo upućeniji u posljednjih sto godina? Stogodišnju perspektivu možemo početi Einsteinovom posebnom teorijom relativnosti iz 1905. Jednadžba $E = mc^2$ gotovo je nepojmljivo dubok uvid u prirodu ovoga svemira. Energija se pretvara u masu, a masa u energiju. A 1920-ih je Hubble otkrio kozmičku devijaciju i utvrdio da se galaksije jedna od druge udaljavaju brzinom koja je razmjerna udaljenosti. Jedan je to od proboja stoljeća, jer donosi spoznaju da se svemir širi i da je svemirsko podrijetlo Veliki prasak, a ta je teorija uvelike potvrđena i konstatacijom kozmičkog pozadinskoga zračenja, što nam kaže da je svemir još topao nakon silne eksplozije prije 13,7 milijarda godina. Godine 1990. veliki je svemirski teleskop - zvan Hubble - krenuo oko Zemlje, a poslije niza popravaka i prepravaka dao nam je nadasve spoznajne slike svemira kroz milijarde svjetlosnih godina, dakle milijarde godina u povijesti svemira. Naime, gledati u svemir isto je što i osvrnuti se u vremenu. Danas nas malo dijeli od gledanja u podrijetlo svemira, ali se vidi najdalje do 300 000 poslije Big Banga. Osim toga, biokemija i naše shvaćanje života u cijelome su stoljeću u žestokom razvoju. Vrhunac je Crickov i Watsonov opis nasljedne građe - mislim da je to spiralna DNA-molekula - godine 1953. No tu je i drugi vrhunac, karta čovjekova genoma, tj. oko tri milijarde parova od kojih se sastoji čovjekova nasljedna grada. Karta je izrađena potkraj

stoljeća. Daljnji miljkaz u poimanju svemira i materije, najveći je fizikalni eksperiment svijeta u CERN-u tijekom 2008. godine. Novi će akcelerator utvrditi od kojih se elementarnih čestica svemir sastojao 0,000 000 000 001 sekundu nakon Big Banga. Možda više nećemo imati razloge cendrati zbog ljudskog nepotpunog uvida, čim spoznamo povijest ovoga svemira, sve do mikroskopskoga djelića sekunde.

Prije su isticali da je pretresati važna pitanja o podrijetlu svijeta ili o porijeklu najskrovitije prirode života - podjednako jalovo kao obrazlagati mračnu stranu Mjeseca koji nam uvijek okreće istu stranu. A danas je taj iskaz i naivan i bezvrijedan, budući da sada - poslije putovanja na Mjesec - možemo naći detaljne fotografije Mjesečeve tamne strane u svakoj boljoj knjižari.

Dojmljivo! Ne, ironična sam.

Podsjećaš me na dječacića koji ne zna odgovoriti što ga pitaju pa on umjesto toga mulja nešto posve drugo. Pitala sam što danas misliš o čudu svijeta, a ne što ti misliš da znaš ti ili ostatak čovječanstva.

Valjda ne misliš što te ljupka studentica to došla pitati u tvoj ured? Kanila te rabiti kao priručnik.

Nemam se potrebe distancirati od tvog astronomijskog, paleontologijskog ili znanstveno-historijskog osvrta. Hvala lijepa! Samo lupetaš o materijalnome. Ne odgovoraš na neke stvari. Nemaš nikakvih teorija kako ili zašto se sve to dogodilo. Samo odražavaš svijet takav kakav se pokazuje za sve nas.

Ni riječju ne spominješ ono najzagonetnije - što je možda i najesencijalnije - naime, da smo osim toga, sjajni duhovi. Svatko je od nas jedna od duša ovoga svemira. Nismo li njih onomad vidjeli u »lutkama« ?

Zamisli da dijete dođe majci i pita: Tko sam? Ili: Što je čovjek? A mama uzme nož pa djetetu siječe tijelo kako bi mogla bolje odgovoriti na pitanje.

Ipak, jedan sam odlomak više puta prečitavala. Pišeš: »Ovaj prezagonetni svemir prema najnovijim je izračunima star oko 13,7 milijarda godina. Tada se dogodio tzv. Big Bang ili Veliki prasak. Kako? Zašto? Ne pitaj me. Ne pitaj ni druge, jer nitko ne zna...«

Onda smo zauzeli stav prema tom iskričavom vanjskom rubu. Podali smo se ekstatičnom agnosticizmu u odnosu na »prezagonetno«. Možda nam je taj žar dao energiju da sedamnaest dana živimo kao špiljski ljudi. Zavrtje

nam se od čuđenja. Sve smo morali istražiti. Odgovor na to kako je bilo živjeti čovjeku iz kamenoga doba, u svakom je slučaju dostupan.

Danas razmak među nama ne mora biti tako golem. Možda samo s tom razlikom da to što ti zoveš »Big Bang« ja zovem stvaralačkim trenutkom, kao što glasi treći stih 1. knjige Mojsijeve: Reče Bog: »Neka bude svjetlo!« I bi svjetlo.

To što odbacuješ kao »energetsko pražnjenje«, za mene je stvaralački čin, a moram priznati, u mojoj je perspektivi gotovo nepojmljivo glupo približiti se 0,000 000 000 001 sekundu od Božjega stvaranja, a ne steći ni blijeđi osjećaj božanske nazočnosti. Tu nismo, mislim, osobito tankočutni.

Sada ti se pruža nova prilika. Što misliš"! O stvarima o kojima ne znamo.

Izbrisat ćeš?

A što?

Sjećaš li se, brišeš moje e-poruke prije nego što na njih odgovoriš?

Pa da...

Čini mi se da si se počela i predobro sjećati kako se izražavam. Kao »odlomak« koji navodiš. Čak si ga stavila u navodnike, a koliko se sjećam, doslovce si me citirala.

Baš si drag. Oduvijek imam vrhunsko pamćenje. Imam takvih »sposobnosti«...

Pa -

Jonas i Niels Petter počeli su roštiljati, a ja ću pripremiti salatu. Vidim da je sin prerastao oca. Uopće, zauzeta sam ostatak večeri. A sutra?

Onda imam vremena. Želim ti ugodnu obiteljsku večer!

A ja tebi bajnu zabavu kod produhovljenoga punca.

III.

Dobro jutro! Ima li koga?

Poslala si prije pola sata. Sada sam pred ekranom, *online*.

Vani je prekrasno. Posve bez vjetrova, a već ugodno toplo. Laptop sam iznijela na sunce i sjela za stol u mali vrt gdje je bakica s majčine strane pjevušila dok je plijevala korov oko cvijeća: Naš Steinn!

Takvi smo mi iz Vestlenda! Ne možemo se odreći toploga ljetnoga dana. U čast Suncu, a i okolišu općenito, odjenula sam žutu ljetnu haljinu raskošnih višnjinih aplikacija, a na stolu ispred mene je uz laptop zdjelica višanja, na pristaništu sam ih kupila u dućanu.

A ti?

Vjerujem da sam rekao da živimo u Nordbergu, nedaleko od ulice gdje smo ti i ja stanovali. Izvrsno se sjećam da smo nekoliko puta šetali uz kuću gdje sada stanujem, na Kongleveien, no očito si zaboravila sva imena ulica u gradskoj četvrti u koju sigurno nisi ni primirisala više od trideset godina.

Sjedim na verandi i gledam južni vrt. Gotovo kao da sam vani, jer sam otvorio dva velika prozora pa ponekad uleti bumbar, a izleti nekoliko sekunda poslije. Berit je sve htjela napuniti cvijećem, ali ja sam bio protiv, jer u vrtu imamo više nego dovoljno cvijeća. Zauzvrat sam morao pristati da bilje buja na verandi cijelo zimsko polugodište, kada bumbari i ose ne ulijeću kroz otvorene prozore. Tipično bračni kompromis. Minimum je postići dogovor o takvim stvarima na pola puta.

Berit je upravo počela raditi nakon godišnjeg. Možda rekoh da je oftalmologinja u Bolnici Ulleval. Ine i Norunn po običaju vani skakuću, iskričave kao ljeto. Sad sam u kući posve sam.

Izvrsno se sjećam Kongleveiena i naših tamošnjih šetnja. Išli smo na postaju Berg, a nekoliko puta u Blindern. Više nego samo nekoliko puta, Steinn. Osim toga, skoknula bih u studentsko naselje Kringsja gotovo svaki put kada sam bila u Oslu. Nemoj zaboraviti da sam tu bila pet godina, a te su godine prevažne, ja tu pripadam, katkad i danas šetuckam oko slatkovodnoga jezera Sognsvanna. Valjda nije »restricted area«?

Uopće ne. Drago mi je čuti da si bila ovdje.

Nikada te nisam susrela. Oko Sognsvanna.

Pa, vidiš.

Što to?

Slučajnost. Ne ostvari se uvijek.

Možda je Veliki ponovni susret čekao naš povratak na stari balkon...

Zabavna si. Kada ideš oko vode, je li to u smjeru kazaljke na satu ili u suprotnome smjeru?

Uvijek u suprotnome smjeru, Steinn. Stalno smo to radili.

Konzervativan sam kao ti. Znači da sam iza tebe tek pedeset ili sto metara. Sad sam počeo trčati. Možda te drugi put povedem.

Sad sam zaokupljenija time da te zamislim dok uz laptop sjediš na verandi u Nordbergu. Vidim bumbara koji upravo kod tebe zuji, baš ti hvala. Meni treba više podataka kako bih posve zaboravila da nas u stvarnosti dijele dvije trajektne vožnje i 600 kilometara cesta. A da još što opišeš ?

Pa, na meni je bijela majica i kaki hlačice, bos sam. Na stolić ispred mene, zapravo na stalak, jedva stane laptop A4-formata, ali mi je na prozorskoj klupici dupli espresso i čaša mineralne. Na barskoj sam stolici, ne sjećam se otkuda nam u kući. Vani je već gotovo 25 stupnjeva. U vrtu ograđenom tujinom živicom vidim stabalce nezrelih krušaka petrovaca ili petrovki, a osim toga dvije šljive gotovo posve sazrelih modroljubičastih plodova, vjerojatno sorte Herman. Oko staroga je sunčanoga sata gust bokor žutih kozmeja, cvjetaju gotovo cijelo ljeto, a uz pošljunčane puteljke, gizdavi su grozdovi ružičastih bobica koje kasno sazrijevaju, no drže se kao pikantni stupici do kasne jeseni -

Je li to naknada za dvije trajektne vožnje i 600 kilometara?

Pa da jer napokon te vidim. Kratke hlače? Onomad ih nikada nisi nosio. Uglavnom si nosio hlače od rebrastoga baršuna, kadikad smeđe ili bež, a drugi put crvene. Dakle, nešto se promijenilo.

Sada mi možeš početi govoriti, Steinn. Tu sam.

Početi ti govoriti?

Dobit ćeš novu šansu reći što misliš o stvarima koje ne znaš objasniti.

Upravo tako, mislim da si ondje postavila otprilike isto pitanje, a ne sjećam se točno kako sam se izrazio. Kada ste u srijedu otputovali iz Bokbyena, dugo sam se motao u vrtu i opet se pitao zašto smo se razišli. Riječ je o nekom vjerskome pitanju. Prizvavši u sjećanje »Bakicu Brusnicu«, nastojao sam se sjetiti svih naših razgovora o tome, prije nego što je odjednom teška šutnja zavladala među nama, a sve propalo.

Gotovo me strah početi iznova. Imaš ti pravo, u spavaćoj sam sobi pušio gotovo cijelu posljednju večer i noć, ja sam rezignirao. Više nismo

mogli govoriti. Jedva smo mogli biti u istoj prostoriji. Prilegao sam u zoru, od dvadeset je ostala samo jedna cigareta, dobro se sjećam, jer sam pripalio u krevetu kada sam, jedan sat poslije, ustao. Međutim ugasio sam polupopušenu i ušao u salon, a i ti si na kauču fumala.

Steinn, kratko si rekla, no bilo je nešto u tvome pogledu pa sam kimnuo.

Shvatio sam da ideš toga dana. A ti si shvatila da sam shvatio. Nisam te pokušavao zadržati.

Vraćaš se poslije više od trideset godina i pitaš u što vjerujem? Možda ćeš se razočarati, ali ne znam imam li takvu osobnu »vjeru« u bilo što. Zato mi je lakše precizirati u što ne vjerujem.

Sve mi se čini da si pomalo krut. A u što ne vjeruješ?

Možda je to izrecivo jednom riječju. Ne vjerujem ni u kakvo *ukazanje*. Dovoljno je toga čemu se čudimo, a hrpu toga ne znamo. Postoji gotovo bezgranično polje toga u što možemo vjerovati i sumnjati.

Da?

Riječ »vjerovati« rabimo u nizu različitih odnosa. Vjerujemo da će Manchester United nadigrati Liverpool, ili vjerujemo da će sutra biti lijepo vrijeme. Pritom jedno smatramo vjerojatnijim nego drugo. Možda je vjerojatnije da će Manchester United u nedjelju dobiti utakmicu, a možda će mnogi pogoditi da će sutra biti lijepo vrijeme. Ovdje takva pitanja ne razmatramo.

Tu je i jedna kategorija vjerskih pitanja koju možemo zaobići, pri čemu mislim na pitanje koje si ti već dodirnula, naime je li se to što zovemo Big Bang - dogodilo samo po sebi ili je rezultat božanskoga stvaralačkoga čina. To je pitanje na koje nitko od nas ne može dati konačan odgovor, dakle tipično vjersko pitanje, a silno poštujem poimanje da je Big Bang čudo Božje, iako je riječ ili pojam »Bog« za moj ukus preopterećen ljudskim predodžbama. U istoj je kategoriji, mislim, još jedno pitanje kojim si zaokupljena, da je naime, u nama nešto, »duša« ili »duh«, što će nadživjeti smrt. Ne smatram vjerojatnim da će išta u meni nadživjeti to što sam danas, ali ne zato što smatram da je takvo shvaćanje nespojivo s prirodnim znanostima, iako bi se možda moglo reći da je na granici. No ne pobijam ni vjeru u život nakon ovoga - niti je tebi oduzimam - na prirodnoznanstvenoj osnovi.

Lijepo, ali?

Ne vjerujem u »natprirodne« sile koje stalno zadiru u čovjekov život i »ukazuju« nam se. Mogao sam glede toga biti jasniji, ali ne reagirah na tvoju iznenadnu uvjerenost u život poslije ovoga, već na takve stavove da je »Bakica Brusnica« ukazanje s one strane. Kao što si već navela, skupa smo je doživjeli, lako sam je i ja odmah povezao s onime što smo doživjeli kod one gorske vode, nisam mogao vjerovati da je ondje umrla pa nam sada dolazi iz »onkraja«.

Shvaćam, ali slobodno nastavi, Steinn. Sada ću te prije svega pokušati shvatiti, a kad na mene dođe red, sigurno ću se trsiti da me shvatiš. Samo ti pričaj, otrpjet ću.

Dakle, ne vjerujem da se ikada dogodilo u povijesti čovječanstva da su se bogovi ili anđeli, duhovi ili preci, aveti ili prikaze - ukazali ili se na neki način javili nekom čovjeku, a razlog je najjednostavniji, naime, takva bića ne postoje.

Već sam pojela pet višanja. Stavljam koštice na stol, lako ih brojim.

Tu se govorka da će zatvoriti dućan. Ista ga obitelj drži od 1883. Dućan imaju i Nara i Ytr0ygrend, a cijeli otok ima samo dvije stotine stalnih stanovnika. Sve mi se čini da će biti užasno izgubimo li dućan na rtu. Očito, automobilom ili biciklom može se ići u dućan u Nari, ali kada maleno naselje kao Kolgrov izgubi prodavaonicu, cijelo se društvo počinje raspadati, u svakom slučaju zimi, kada tu nisu ljetni gosti.

Sjećaš li se svih naših biciklijada toga ljeta? Znam, sje ćaš se. Svake smo večeri išli u S0ndre Hj0nnevag, gledali more i zalazak Sunca, a na povratku kući, kupali smo se u svim jezercima.

Samo ti nastavi, Steinn. Nisam slaba kao što misliš. Pišeš da ne vjeruješ u natprirodne sile...

Ti pitaš, a ovdje je moj Galilejev dalekozor. Pokušaj zamisliti da su apsolutno sve ideje o »natprirodnim« fenomenima - tek ljudske predodžbe koje nemaju temelja ni u čemu osim u čovjeku. Takav je stav zauzvrat vrlo plodno tlo. Vjerujem u odlučujuća tri faktora: u izobilje ljudske mašte, u naš urođeni poriv tražiti skrivene uzroke i gdje ih nema, a napokon u davnu čežnju za novim-novcatim životom nakon ovoga, dakle za životom poslije smrti.

Taj se koktel ljudske prirode pokazao neobično produktivnim. U svako doba - u svim društvima i kulturama - ljudi su stvorili nizove predodžaba o

natprirodnim bićima kao što su prirodni duhovi, preci, bogovi, kaotični monstumi, anđeli ili demoni.

Vraški si siguran. Moram priznati.

No najprije naš iskričavo maštoviti život. Svi ljudi sanjaju, nitko se ne može potpuno zaštititi od halucinacija, a u pojedinim se slučajevima nešto odgovarajuće može dogoditi i u budnome stanju. Sve nam se čini da vidimo i zamjećujemo fenomene, a to što osjećamo nema temelja u zbilji. Tko se nije pitao je li tu i tu uspomenu zbilja doživio ili je to samo nešto što smo čuli, razmišljali, sanjali ili osmislili.

Poznajem ljude koji kažu da su vidjeli »haugfolk«, gorske vile i vilenjake. Glave su nam vječito prepune osjetilnih dojmova pa nije čudo da katkada prolupamo, tj. mogu nastati takvi manji poremećaji koje zovemo osjetilnim varkama ili tlapnjama.

Izokretanje takvih nadasve prirodnih naleta osjetilnih otklona u takozvane »vjerske istine«, počinje onda kada dopustimo da naše ili tuđe tlapnje dobiju status objektivno postojećih bića neovisnih o našoj ili tuđoj svijesti. Na sve ovdje mislim, od prirodnih duhova do žestoke vreve mitskih likova kakvih ima u starim nacionalnim religijama, do uzvišenijih ili intelektualnijih pojmova u velikim univerzalnim religijama, na primjer predodžbe o svemogućem Bogu koji se objavio ljudima na Zemlji, našem planetu u Mliječnoj stazi.

Tu ću ipak dometnuti važnu nijansu. Osim toga, svaka vjera ima snop etičkih ideala i riznicu ljudskih iskustava od velike vrijednosti. Kao što rekoh, na *vjerski život* neću baciti sjenu. Granica je tek kada susrećem ljude koji usmeno ili pismeno kažu da ih je oslovio svemogući Bog ili im se obratio nekom porukom kojoj se moraju pokoriti i svi drugi ljudi. Milijuni se ljudi vrzmaju po kugli Zemaljskoj, uvjereni da ih Bog oslovljava - i instruiru - posve osobno. Milijuni ljudi su osim toga, uvjereni da svemogući Bog upravlja svakom sitnicom na Zemlji, pa bio to tsunami, atomski rat ili ubod komaraca.

Ili baterija brže iscuri ako je laptop tu uz morsko Ždrijelo. Pokušat ću riješiti problem. Samo ti piši. Sad nemam baterije za dulju diskusiju, a po ovome vremenu ne da mi se u kuću.

Pa, da nastavim?

Da, Steinn. Na meni je red iza tebe, nadam se da si psihički spreman. Možda bih. morala pročačkati malo po onome što smo onomad doživjeli. Ne znam koliko se toga sjećaš. Samo nastavi!

Ne mogu reći da željno čekam da u to dirneš, ali izbrisat ćemo, prihvaćam tvoje uvjete pa ću nastaviti.

Jedva smo vidjeli tzv. religiozno objašnjenje. Ne mijenja se ljudska priroda, a znaš da nikad nisam vjerovao ni u parapsihološku listu »paranormalnih« ili »izvanosjetilnih« fenomena. Ne mislim tu samo na viktorijanske salone, njihove spiritističke seanse i sve varijante zazivanja duhova ili nekromancije. Upravo je i taj oblik dvojne stvarnosti izašao iz mode. Tu mislim na sve one ideje o telepatiji, *clairvoyance*, psihokinezi i o sjenama predaka. Prastare su ideje o anđelima i »pomoćnicima« osim toga, prebujno procvjetale posljednjih godina. Izrodile su se u svojevrsnu vjeru u otkrivenje, a u vezi s poimanjem da se može doći u kontakt s transcendentnim ili izvanosjetilnim silama. Nedavno je izazvao pozornost podatak da čak 38 posto stanovnika Norveške vjeruje da ljudi mogu komunicirati s anđelima.

U takve pseudofenomene, osim toga, ubrajam sve oblike magije, jer su i oni uvjetovani time što postoji predodređena sudbina koja se može otkrivati ili razotkriti s pomoću nekih tehnika, pa i uz pomoć dobro plaćenih čitateljica dlanova, gatarica ili hiromantkinja. Riječ je o cijeloj industriji, koja je svojim prometom možda usporediva sa seks-industrijom. Pornografija i okultizam otprilike su podjednako prodajni, iako se jedan fenomen odnosi na nešto radikalno prirodno, a drugi na »natprirodno«.

Tzv. parapsihologija može nam, mislim samo dati kartu krajolika koji ne postoji, dakle, to je neki nepostojeći ili imaginarni krajolik.

Ne znači to da je bezvrijedna sva parapsihologijska literatura. Kao opis uzbudljive pučke mašte, ta literatura može biti zanimljivo štivo, kao povijest religije, folkloristika i druge kulturološke grane. Nama se čini da narodne bajke nisu bezvrijedne, i očigledno smo veseli što je Snorri spasio od zaborava priče iz stare nordijske i germanske mitologije.

Imam još toga na srcu, ali primam svaki komentar, pa sad šaljem ova ogledna razmatranja prije nego istrošiš bateriju.

Ništa ne odgovaraš, možda već imaš baterijske probleme. Do daljnjega, odnosno, dok odgovoriš, nastavit ću svoj kratki prikaz.

Dok otklanjam sve o natprirodnim ili izvanosjetilnim fenomenima, istodobno sam skeptičan prema svemu što je od odgovarajućih predodžbi sada u etabliranim religijama. Držim da su to dvije strane jedne te iste stvari pa se postavlja pitanje je li u načelu korisno omeđiti religije otkrivenja s jedne strane, a s druge nesputaniji ili nedogmatskiji odnos s predodžbama o

»natprirodnim fenomenima«. Za razliku od parapsihologijske divljerastuće flore anegdota o »natprirodnim« događajima, odgovarajuće su priče, okamenjene u dogme u velikim religijama svijeta, živjele dalje u sklopu sređene, organizirane vjere u intervenciju božanskih sila.

Kako se uopće može omeđiti »vjeru« i »praznovjerje«? Vjera jednih - drugima je praznovjerje i *vice versa*. Vaga pravde ima dvije zdjelice.

Ne uspijevam posve razlikovati glosolaliju, tj. nesvjesno govorenje neznanim stranim jezicima u vjerskome zanosu, i spiritističko bratimljenje s duhovima. Nije li i glosolalijac »medij« čim progovori jezikom koji inače ne zna? Ne vidim razliku vjerskih proročanstava i vječno mlade flore proroka.

Meni se fenomeni »čuda« ili psihokineze, »uznesenje« ili levi-tacija, svode na isto jer tu je riječ o dokinuću svih prirodnih zakona.

Sam pojam da nam se »natprirodno« u nekim rijetkim slučajevima može otkrivati, zajednički je objema pučkim vjerama, parapsihologiji i svjetskim religijama - za razliku od toga, imamo prirodnoznanstvenu sliku svijeta. Rabiš riječ »prikaza«, pa da, to znači gotovo isto što i »otkrivenje«.

Bitna je podloga za parapsihološka istraživanja, kao što si navela, bio upravo pokušaj naći znanstvenu osnovu vjere u život poslije ovoga, što se ubrzalo kad su darvinizam i slobodni mislioci počeli prijetiti tradicionalnim religijama. Spominješ bračni par Rhine, malo sam istraživao. I za njih i za druge pionire eksperimentalne parapsihologije bilo je poticajno potvrditi besmrtnost duše. Da su podastrli čvrste dokaze da je telepatija pravi fenomen, bilo bi lakše obraniti vjeru da čovjek ima besmrtnu dušu, dakle »slobodnu« »dušu« koja samo posjećuje mozak, no međutim nije za nj neraskidivo vezana. Ali takav se nepobitan dokaz do danas nije podastro.

Ja opet šaljem. Primaš li?

Yes, Sir! Našla sam stari produžni kabel u alatnici i pribor pa mi sada struja stiže iz kuće. S dugim je produžnim kabelom laptop prijenosnik sada nalik na satelit, ali uključen je u otočni elektropogon. Na trenutak je spojen s kućom i s okolicom, no ne neraskidivo.

Osim toga, upravo smo u kući dobili bežičnu mrežu koja pokriva cijeli vrt. Bez kontakata i kabela, odavde komuniciram s cijelim svijetom.

Zamisli da nema samo čovjek moć stvoriti takvu bežičnu mrežu...

Misliš, telepatija, a možda osim toga, kontakt s duhovima pokojnika?

Roje mi se misli, ali bolje da se najprije ti povjeriš, kako bih imala razumnu šansu da te shvatim. Najprije iznesi svoja poimanja, a ja uzgred

zapitkujem. Onda je na meni red iznijeti sve što me kopka.

To je posve ok. Nemojmo zaboraviti posljednju kariku, jer ću i ja tebe pokušati shvatiti.

Osim toga, detaljno bih prepričala što smo tada zapravo doživjeli, jer ne razlikujem taj doživljaj od toga što je danas moj vjerski život. Mislim da si zaboravio neke važne točke pa naglašavam: Imam vrhunsko pamćenje.

Nije li to nešto čemu bismo se mogli vratiti? To jest, ako ćeš to doista učiniti. Ako to učinimo. Tada smo jedno drugome obećali da nikada više nećemo o tome.

Vidjet ćemo. To je proces.

Već kad sam našla dugi produžni kabel pa ga dovukla u vrt, Ingrid je zatreptala okicama. Mislila sam da imaš ferije, viknula je. Uvjerena je da se bavim metodikom ili da pripremam francuski za ovu školsku godinu. Uostalom, ove godine imam i nekoliko sati talijanskoga. Ništa od toga nije tako bitno, jer je nepun tjedan do početka škole. Nedavno su se Niels Petter i Jonas vratili iz ribarenja. Niels Petter gotovo je zabrinuto pogledao i mene i produžni kabel pa me potapšao po potiljku dok je uzimao višnje. Demonstrativno je skrenuo pogled na ekran, jer nije lako čitati na suncu. Vjerujem, shvatio je da meklam nekom, a sumnjičim ga da pretpostavlja da si ti taj. Ne usuđujem se reći što i komu pišem, a on se ne usuđuje pitati.

Kako Nordberg? Ako se uskoro nešto ne dogodi na verandi, bojim se da ću te izgubiti iz vida.

Tu gotovo stalno pišem, čekam odgovor i čitam. Uvijek otpisuješ čim posaljem. Istini za volju, upravo sam natočio čokanjčić *Calvadosa*. Espresso je bez temperamenta.

Ne idi na čašicu, Steinn. Samo nastavi. Pišeš o parapsihologiji i o natprirodnome...

Pa da.

Poznati je američki opsjenar James Randi obećao milijun dolara prvome tko »dokaže bilo kakvu vidovitu, natprirodnu ili paranormalnu sposobnost uz zadovoljavajuće nadzorne uvjete«. Inicijativa zvana *One Million Dollar Paranormal Challenge* počela je davne 1964., kad je Randi ponudio tisuću dolara iz svoga džepa onom tko prvi demonstrira nešto natprirodno. Malo-pomalo mnogi potpomažu inicijativu pa iznos uskoro skače na milijun dolara. Do danas nije nitko položio ispit.

Očito, na to možeš prigovoriti da oni koji imaju vidovite ili natprirodne sposobnosti ne moraju biti srebroljupci. No ni među tisućama šarlatana-

srebrljubaca kojima vrve novine i jeftini tv-programi opscenih kanala, gotovo se nitko ne javlja u *One Million Dollar Paranormal Challenge* da pokupi Randijev laki novac. A zašto ne? Odgovor je jednostavan: jer nema ljudi obdarenih »vidovitim« ili »natprirodnim« sposobnostima.

Naime, većina koja se javila u Randijev *One Million Dollar Paranormal Challenge*, a takvih je mnogo, nisu bili profesionalni akteri na tržištu natprirodnoga, ta ga grupa izbjegava kao vruga kad je zaprijetio uništenjem cijeloj industriji. (To mu očito nikad neće poći za rukom, jer se svijet želi zavaravati!)

Američka je »vidovita« zvijezda Sylvia Browne srela Randija prije nekoliko godina na ogledu u TV-programu *Larry King Live*, a kad ju je Randi izazvao da dokaže svoje sposobnosti, tijekom emisije obećala je da će se testirati. Prošlo je niz godina, ali još se nije javila Randiju. Ne znam što mi je to trebalo, ispričala se. Držim da je to dobro. Dobro je pozvati se na vidovite sposobnosti, a ne moći pogoditi ni telefonski broj u telefonskom imeniku.

Većinom su prijavljeni na *One Million Dollar Paranormal Challenge* bili naivci, lakovjerni ili umobolni pojedinci. Zato je Randi morao pooštriti propise kako bi mogao raditi bez opasnosti i bez zdravstvenih rizika za prijavljene. Ako netko na primjer želi dokazati svoju sposobnost da neozlijeđen skokne s devetokatnice, Randi mu ne dopušta.

Zapravo bi *One Million Dollar Paranormal Challenge* morao biti suvišan, jer ako je tko vidovit pa ima paranormalne sposobnosti, valjda ima i puno drugih načina bogaćenja. Rulet sam već spomenuo, ali i druge tipično salonske igre daju lijepe mogućnosti zarade onomu tko je nadaren natprirodnim sposobnostima. A nikad nisam čuo za kockarnicu koja je izbacila vidovitoga kockara jer se želi potpuno zaštititi od prijevare.

Natprirodne sposobnosti i opsjena. Govorimo o prastarome dvojcu, sigurno su stari kao čovječanstvo.

A milijun James Randija ostaje netaknut.

Posljednji branik »natprirodnoga« mnogima je doživljaj smislenih slučajnosti ili »nekauzalnih susreta« koje Carl Gustav Jung zove *sinkronost*. Već smo to raspravili glede našega ponovnog susreta u fjordovskome rukavcu, a nismo jedini koji su iskusili odgovarajuće doživljaje. Pomislimo na čovjeka koji nam desetljećima nije bio ni u primozgu, a iza ugla - pojavi se upravo taj čovjek. Takve slučajne susrete mnogi doživljavamo kao

vrhunski dokaz natprirodne dimenzije. Jasno, taj se slučajni susret dogodi u hipu pa nije čudno ako se osjećamo pomalo vrtoglavo ili bespomoćno.

Kao što navodimo u prvim pismima, to Jung zove »sinkronicitet«, a ja smatram pukom slučajnosti.

Uvijek si stopostotno siguran. A sve što »jest« i sve »što se zbiva« možda se ne može provjeriti znanstvenim metodama. Sve mi se čini da nije čudo što sva znanost ovoga svijeta može dokazati samo to što je od ovoga svijeta.

Zar ne možeš pustiti da svatko vjeruje ono što on/ona želi? Nije li to živjeti i pustiti da žive?

Neka puk vjeruje što hoće. No kad se tko poziva na istine koje su im otkrile više sile - imamo razloga vrludati pogledom. Znaš da se pojedinci ili veće skupine ljudi često pozivaju na Božji rad ili zov, bilo da je riječ o teškom ili lakom zadatku. Navodno drugi čuju »glasove« pa se liječe kod psihijatra.

Tvrdnje o »čudima« i o »mirakulima« u povijesti su iskorištavali i pojedinci, ali i cijele grupe da zadrže položaje i privilegije, da motiviraju i potlačujuće, nehumane postupke. Znamo, religija može nadahnuti i pobožna, nesebična filantropska djela. Povijest i dnevni tisak pokazuju kako je osim toga, moguće zlorabiti vjerska shvaćanja. Strahote počinjene u ime bogova, patrijarha i predaka - prate nas kroz povijest svih vremena.

Isus je spriječio družinu muškaraca spremnih kamenovati ženu uhvaćenu u preljubu. Još kamenuju, a u svijetu ima zemalja gdje silovatelja oslobađaju, a silovanu ženu osuđuju na smrt kamenovanjem.

Nedavno su smaknuli čovjeka u jednoj arapskoj zemlji, među ostalim i zato što je magijom pokušao muža i ženu začarati da se rastave. Jednu su ženu u istoj zemlji osudili na sječu glave jer je uz pomoć magije čovjeka učinila impotentnim. Očito je gadno čovjeka učiniti impotentnim. Možda je tu umjesno pobijati stav da su »vračanje« i »magija« stvarni fenomeni. Zlo postoji, ali smatram važnim naglasiti da je sve što čini ljudska zloća - ljudsko djelo, a ne djelo demona ili zloduhova.

Ako malo pogledamo, vidimo da je čovječanstvo još prožeto vjerom u magiju, u kontakt s precima ili s pokojnicima, a osim toga, u registru tzv. paranormalnih fenomena u dijelovima Afrike, Azije i Latinske Amerike - copranje, crne magije i zahtjevi predaka na živote pojedinca toliko su utjecajni da određuju milijune ljudskih života. Praznovjerje cvjeta i u

industrijskim zemljama. Mnogi u Europi i SAD-u priznaju da vjeruju u sjene predaka, u opsjednutost zlodusima, u mogućnost komuniciranja s mrtvima i osim toga, vjeruju u »civiliziranije« fenomene kao što su *clairvoyance*, telepatija i prekognicija.

Napisao sam da je vjerska shvaćanja lako »zlorabiti«, ali tortura i nasilje mogu, osim toga, imati korijene u vjerskim paradigmatima. Bez božanskih uzora ne bi bilo ni gorljivosti prema nekim neprijateljima, nevjernicima ili cijelim etničkim grupama. Fundamentalistima - a ima ih u svim dijelovima svijeta - sve u starim svetim knjigama može biti normativno. Zato nam stalno treba vjerska kritika. U većini zemalja svijeta više ne prijete životu, ali ima još puno iznimaka, zato je kritika važna.

* * *

Jesi li tamo, Solrun?

Jesam, Steinn. Najprije moram progutati pa ću odgovoriti. Pričekaj!
Čekam.

Slazem se i rado se pridružujem tvojim napadima na dogmatizam i fundamentalizam. Iako se mnogo čemu i veselim i čudim u Novome zavjetu, ne vjerujem da je svako slovo u Bibliji diktirao Bog. Moja jakost vjera je u uskrsloga Krista.

Nedavno se Niels Petter opet popeo na aluminijske ljestve i treći put premazivao prozorske klupice! On sada bere maline. Čini se da se mota u vrtu samo zato što ja tu pišem. Jedanput je pitao što pišem. Rekoh istinu. Upravo sam poslala e-poruku Steinnu, rekla sam.

Još ti je nešto na srcu? Ili je za ovaj put dosta religijske kritike? Sve mi se čini da si puno rekao. Možda si rekao dovoljno?

Još posljednji moment.

Javi se, Steinn! U svakom slučaju, ovdje neće biti cenzure.

Mnoge vjere otkrivenja počivaju na poimanju da je cijeli život na Zemlji tek međupostaja na putu u nebesku krajnju postaju. Tako su odnosi ovdje i sad manje važni nego što bi bili da ne postoji veći i izvorniji onostrani život.

Ja se kao klimatolog nikada ne umorim napominjati da možda imamo samo ovu kuglu Zemaljsku. Mnogi ljudi misle da u duljoj perspektivi možda nije važna skrb za planet i za našu ovdašnju životnu osnovu, jer se bliži Sudnji dan i spas vjernika. Tako možemo svoj ovozemaljski život smatrati međupostajom. Neke vjerske grupe jednostavno čekaju kolaps

biosfere jer to shvaćaju kao nagovještaj smaka svijeta i Isusova drugoga dolaska. O tome piše u Svetome pismu!

Prema anketi CNN-a, čak 59 % Amerikanaca vjeruje u proročanstva u Ivanovu Otkrivenju i u Sudnji dan, sukladno toj maštovitoj apokalipsi. No tu to ne prestaje. Posve je dovoljno propovjednika i pastora koji često raspiruju međunarodne konflikte kako bi time *ubrziali* Isusov drugi dolazak. Takvi kršćani Sudnjega dana možda imaju utjecaja u Bijeloj kući, jer se dižu na površinu kao krt, osobito u vezi s američkim predsjedničkim izborima.

Znaš, daleko sam od toga da strahujem od proročanstava Sudnjega dana, a posve sigurno i ti. Katkada se ludo bojim takozvanih proročanstava koja traže sebe. Možda ipak neće biti novo nebo i nova Zemlja. Možda ipak neće doći »Sudnji dan« i spas za vjernike. Možda je ova kugla Zemaljska jedino što imamo, naš jedini dom, naše jedino vlasništvo. Zar to nije važnije nego odgovornost koju zapravo snosimo za ovaj planet i za ovdašnju raznolikost vrsta?

Pa da, Steinn. Moramo pričuvati ovaj planet. Sve mi se čini da ne smyeš okriviti vjernike za uništavanje okoliša. Jer mnogi od nas koji vjerujemo - više poštujemo prirodu nego oni koji ni u što ne vjeruju. Zar ne uviđaš da je suluda potrošnja u velikim područjima svijeta - izraz sirovoga materijalizma? Oštra suprotnost duhovnosti, ako mene pitaš. Zasad se sve svodi na to kako smanjiti ispuštanja klima-plinova. Nitko se ne usuđuje navesti sve mogućnosti, kako smanjiti veliku potrošnju, tj. povijesni najgrublji koktel spletu vožnje, potrošnje i otpada. Živimo u historijskoj epohi koju će naši potomci možda zvati konzumfašizam, a uvjerena sam da se potrošačka ideologija našega vremena može tumačiti kao nadomjestak za religiju.

Možda imaš pravo, predajem se. Doista nemam potvrdu za tvrdnju da su oni koji vjeruju u život nakon ovoga, manje zaokupljeni odgovornošću za planet nego oni koji ne dijele takvo mišljenje. Otklanjam se od stajališta »propast će nebo i Zemlja«, a čeka novi svijet, spas za vjernike.

Tu se u svakom slučaju uskoro mora dogoditi mala scenska promjena. Vjerujem da su svi odavno bili siti toga koliko sam se toga dana izdvajala i moram priznati, izolacija bje gotovo demonstrativna. Možda i malko karikirana dugim produžnim kabelom od vrtnoga stolića u kuću. Naš je posljednji dan, sad smo ti i ja skupa više od šest sati, a ja ih prekidam samo šetnjama uz cvjetne gredice, zalijevam teškom kantom, sve dok opet

cijukne laptop na vrtnome stoliću. Tad odložim poljevač i odjurim na majušni terminal. Niels Petter me u prolazu uopće ne gleda. Duri se.

Već sam smotala produžni kabel i vratila ga u alatnicu. Baterija je puna, a u zdjelici više nema višanja.

Sada bih se opravdala. Izjavila sam da ću snositi punu odgovornost za bakalarski objed. Dečki su prije podneva donijeli tri velika bakalara, jedva sam ih vidjela, te ribe, ali vjerujem da samo ja znam za bocu crnoga burgundca. Danas je to moj adut, ili bih možda morala reći moj prilog. Naime, bocu sam sakrila u ladici komode ispod slojeva posteljine, upravo za bakalarsku posljednju večeru.

Posljednji dan uvijek ribariš, a ja ni u najpraktičnijim frigo torbama ne volim ribu voziti u grad. Bergenci se ne motaju po Vestlandu, a to je zapadni dio južne Norveške, noseći u frigo torbi ribu. Radije kupimo živog bakalara u ribarnici.

Sad mi je palo na um! Možeš li nekoliko riječi o tome kako je bilo s otvorenjem nove izložbe o klimi?

Stavljam ribu u vodu, gulim mjesni krumpir, pripremam salatu i postavljam stol. Onda opet čitam. Danas više ne tipkam.

OK?

Dakle, otišla si, a ja sam se dugo motao tamo-amo na tratini uz fjord, pa se u sobi otuširao i sišao u salon gdje je otvoreni kamin. Pozdravio sam neke goste prije miniseminara o otapanju ledenjaka, o klimatskim i polarnim istraživanjima u Kafe Mikkel. Nakon čaše bijelog vina i zabavnog uvoda u povijest hotela, naselja i ledenjačkog turizma, sjeli smo za stol. Osjetih se počašćenim što sam za »glavnim stolom«.

Poslije objeda pokušah naručiti čašu *Calvadosa*. Stalno sam razmišljao o tebi, odnosno nama i putovanju u Normandiju. Sad nisu imali *Calvados*. Kao da sam sanjao, kao da nikada nisu držali jabučnicu. Sjećam li se točno? Ako se krivo sjećam *Calvadosa*, kako sam se mogao pouzdati u sve drugo za što smatram da se sjećam? Oštro sam odbio čašu konjaka kojim kuća časti, vjerujem da je mlada dama načula da ću ja sutradan za ručkom držati govor, ali sam odbio i uzeo veliko pivo uz uštrek votke na svoj račun.

U salonu je uz kamin vladao tako vedar žamor da sam se rano popeo u sobu i legao. Gotovo sam odmah zaspao. Nisam pio samo pivo i votku. Opet sam te sreo. Bio sam na Fjellstølen. I prošao mimo brezika.

Sutradan me rano probudio galeblji krik i sišao sam na doručak čim su otvorili vrata blagovaonice. I tog sam jutro donio šalicu kave na verandu.

Otputovala si pa sam posve sam sjedio na jutarnjem suncu slušajući kako bukvinu lišće šušta na vjetru. Galebovi su lepetali i krijestali iznad zadruge i staroga parobrodskoga pristaništa. U fjordu je spodoba u zelenom ribarila u čunu na vesla.

Nešto je u meni negodovalo protiv toga preidiličnog jutarnjeg ugođaja.

Nekoliko sati poslije dovezli su nas do Ledenjačkoga muzeja. Rekli su kolika će razina fjorda biti za nekoliko desetljeća jer gubimo nadzor nad klimatskim promjenama. Upitao sam se jesu li uzeli u obzir sav talog koji neumorno stiže s ledenjaka i stalno proširuje tla u rukavcu fjorda. Danas uzgajaju krumpir gdje je prije tisuću godina bila vikinška luka!

Na izložbi o klimi podijelili su nas u manje grupe. Najprije smo ušli u sobu gdje u tutnjavi doživljavamo nastanak Zemlje prije 4,6 milijarde godina. U sljedećoj smo dvorani doznali kako je izgledao život na Zemlji prije 40-ak milijuna godina i kako su posljednja ledena doba obilježila Zemljinu površinu. Pa dalje u sobicu gdje smo vidjeli kako djeluje staklenički efekt i kako bi uvjeti na planetu bili neizdržljivi da uopće nema efekta staklenika. No uskoro smo i mi upućeni u to kako taj efekt koji je stvorio čovjek remeti prastaru ugljičnu ravnotežu. Čuli smo kako će biti na Zemlji 2040. i 2100. ako ne poduzmemo nešto drastično i smanjimo ispušt stakleničkih plinova. Nije to veseo doživljaj, ali srećom su nam pokazali i kako bi moglo biti na ovome planetu 2040. i 2100. ako ipak stanovništvo svijeta učini nešto radikalno i glede ispušnih plinova i kako bismo zaustavili fatalnu sječicu šumskoga pokrova i kišnih šuma. Još postoje mogućnosti da se ovaj planet opet sredi. U posljednjoj su nam dvorani pokazali divne slajdove različitih životnih sredina zemaljske kugle i biologijske raznolikosti na planetu. Komentari Davida Attenborougha. Uz krasne slike jedinstvenih biljnih i životinjskih vrsta, naposljetku je rekao: *...but we still have time to act to make changes that will secure the life of this planet. This is the only home we have...*

Nakon svečanog otvorenja, autobusima su nas odvezli do ledenjaka Supphelle na prijam pod vedrim nebom, uz pjenušac, jagode i grickalice. Hotelsko je osoblje sve postavilo dok smo bili u Ledenjačkome muzeju. Uskoro me zapazila dražesna vlasnica hotela, očito prezaokupljena posljednjeg dana. Osim toga, uvidjela je da sam tu zbog otvorenja nove izložbe o klimi i da ću održati kratak govor na ručku u hotelu, nekoliko sati poslije.

Prišla mi je, smješkala se toplo i srdačno i, dakako, pitala za tebe.

Gdje vam je supruga? rekla je.

Nisam je mogao razočarati, nisam mogao, Solrun, pa rekoh da si navrat- nanos otputovala iz Fjorlanda jer se nešto dogodilo obitelji u Bergenu.

A djeca? pitala je.

Ne, stara tetka, lagao sam.

Zamislila se sekundu-dvije, možda zato jer je vagala koliko smije biti izravna. Rekla je: A imate djecu?

Što reći? Već sam vješt laganju, neću valjda priznati da smo se tu posve slučajno sreli, a nismo se vidjeli više od trideset godina. Nastojao sam odgovoriti što neodređenije.

Dvoje, rekao sam i kimnuo. Pa i nije tako daleko od istine, jer sam mislio na moje dvije i na tvoje dvoje.

Nije se dala, zanimalo ju je nešto više o našoj djeci, a ne znam zašto, držao sam se Bergena, nisam spominjao svoje kćeri, samo sam ukratko govorio o devetnaestogodišnjoj Ingrid i šesnaestogodišnjem Jonasu - iako sam te informacije znao tek nekoliko sati. Ostat ću pri toj laži, a kažu da lažljivac mora imati dobro pamćenje. Nastupio sam uvjerljivo, kao da sam ti muž.

Valjda je na brzinu računala pa rekla: Da? Godinama niste imali djecu?

Razmišljao sam: Nadala si se da ćeš iznuditi potvrdu da nam se dijete zalomilo u Hotelu Mundal kad smo ovdje boravili, mladi kao rosa?

No pokazao sam ledenjak i rekao: Onda je bio znatno veći.

Kimnula je i nasmijala se. Nisam shvatio zašto se nasmijala. Rekla je: Divno je što vas opet vidimo!

U glavi su mi se rojile misli. Možda je riječ o cijelome životu koji smo nas dvoje zasebno preživjeli. No razmišljao sam i o trajektnome gatu Revsnes, policijskom automobilu u Leikangeru i breziku u Mundalsdalenu.

Opet sam pokazao prema ledenjaku.

Zabrinutiji sam za ledenjake na Himalaji, rekoh, i oni se povlače, tisuće njih, a važni su za vodoopskrbu stotina milijuna ljudi.

Uzeo sam punu čašu, okrenuo se kako bih izbjegao daljnja glupa pitanja i pošao nekoliko koraka uz modrozelenu rijeku. Razmišljao sam o knjizi, donijela si je u sobu te večeri i zdipila je u Oslo. Nakon susreta s »Bakicom Brusnicom« zaoštrilo se među nama. Da nisi slučajno našla tu knjigu, možda bismo nas dvoje dan-danas bili zajedno. Što ti misliš?

»Bakicu Brusnicu« mogli smo posve sigurno riješiti. U samo nekoliko dana stavila si je u kudikamo širi kontekst.

Roje mi se misli, Steinn, ali sada moram prekinuti. Gasim laptop, ovih ću dana nastaviti iz Bergena.

IV.

Sjedim za svojim radnim stolom do prozora uz Skansen i gledam Bergen. Vrijeme je prekrasno i već gotovo jesen. Prvi put ove godine vidim žuto lišće u krošnjama, dani su se skratili.

U svojoj sam staroj djevojačkoj sobi. Ingrid ju je dobila kad je imala tri godine, ali kad je prije nekoliko mjeseci pošla u djevojački kolektiv M0hlenpris, vratila mi ju je. Odmah sam prionula na posao, strgnula stari goblen, izbrusila pod, a zidove obojala u krem-žuto. Sobu sam pretvorila u svoju špiljicu. Zovem je »biblioteka«, a Niels Petter prihvaća da je to moja soba. Velikodušan je.

Ingrid je slatkica. Kad je s prijateljem odnijela posljednje stvari, ostalo je još samo nekoliko kutija odjeće i vješalica. Iznenada me ushićeno zagrlila i zahvalila na posudbi. Zahvalila mi je na ustupu sobe u kojoj je od svoje treće godine! A stalno je znala da je ta soba bila moja, i kad sam odrasla, a i kada sam bila dijete.

Samo sam pet godina živjela izvan toga stana.

Plakala sam kad sam sjela u popodnevni ekspres. Što misliš da sam u činila u Haugast0lu? Prije Finsea kondukter je sjeo do mene i tješio me. Ništa nisam rekla, a nije ni pitao, samo me tješio. Izašao je u Myrdalu, mahao zelenom zastavom pa se vratio. Još sam plakala. Dao mi je šalicu čaja, ne plastičnu iz kolica, nego pravu šalicu čaja. Tek sam ga tada pogledala i smješkala se. Procijedih »hvala lijepa«. Nisam mu mogla reći za kameno doba.

Idem kući! Kući, mami i tati. Samo sam u to bila posve sigurna. Nisam telefonirala da dolazim. Nisam mogla na to misliti, glavno je prijeći kućni prag. Nijemo su me primili u stanju u koje sam se povukla.

Vratila sam se u djevojačku sobu. Nekoliko sam godina poslije srela Nielsa Pettera. Mama i tata počeli su obnavljati staru kuću bake s majčine strane tu uz Ždrijelo na otoku Ytre Sula. Tata je počeo »malaksati« kako se izrazio, a naposljetku je prodao tvrtku. Tako je postao imućan čovjek. Mrmljao je: Lijep je Bergen, Solrun. Ne vjerujem da je zdravo umrijeti u gradu.

U Kolgrovu su živjeli dvadeset godina, utoliko je on imao pravo. Tata je neočekivano umro prije tri godine. Sjedio je u naslonjaču s čašom konjaka u ruci. Stara je obiteljska čaša pala na pod i skršila se, četvrt

sekunde nakon što je umro. Kao što rekoh, mama je preminula ove zime. Bila sam uz nju i držala je za ruku. Imala je samo mene.

Kad sam došla u Oslo na studij, bilo mi je točno toliko godina kao danas Ingrid. Čudno je i pomisliti. Da smo bili mladi kao rosa!

Prošlo je tek nekoliko tjedana otkako sam stigla dok smo našli jedno drugo. Nakon predavanja u Chateau Neufu tražio si vatru kako bi zapalio cigaretu. Možda je to bila samo izlika, ali postali smo nerazdruživi. Već smo se u listopadu uselili u stančić u Kringsjau. Studenti s kampusa Blinderna izražavali su zavist. Onako posve predani sebi. Bili smo tako sretni!

Jasno, u vlaku sam plakala. Plakala sam na povratku kući u Bergen. Nisam razumjela. Odjednom shvatih da mislimo posve različito, ali nisam mogla shvatiti zašto tu ne bi bilo suživota. Nismo prvi par na svijetu u kojem ima svako svoju vjeru. Ili vjernica i nevjernik ipak ne mogu živjeti pod istim krovom kao muž i žena?

Kako si mrzio knjige, Steinn. A jednu osobito. Kako si je prezirao, a prezirao si i mene zato što je čitam. Ili si bio samo ljubomoran? Pet si godina imao svu moju pozornost. Mislila sam samo na tebe i nas. Poslije susreta s Bakicom Brusnicom, nakon što sam počela čitati knjigu koju sam uzela iz hotela, razvijam sve angažiraniju vjeru u život poslije ovoga. Kako me nisi pustio u toj vjeri?

Tko si zapravo? Danas, mislim. Pitam te samo u što vjeruješ, a ti si razvezao dugo prirodoslovno izlaganje, sukladno fakultetu na kojem si zaposlen. Nisi ti u razmiricama. Therapside i Australopithecus - et cetera, itd. Pa pitam u što vjeruješ, a odgovaraš popisom svega u što ne vjeruješ. Ne dam se ja, Steinn, žilava sam, shvati. Idemo na naše zajedničko ishodište. Reći ću nešto više o tome u što vjerujem, vratila bih te o čaranom životnom osjećaju koji smo onomad imali, ali nismo mu više mogli istisnuti ni iskricu nade. Pitam: Sto je svijet, Steinn? Sto je čovjek? I što je ova zvjezdana bajka u kojoj švrljamo kao čarobne perlice svijesti? Psihe, uma i duha. Nazireš li zrnce nade za duše kao što su naše ?

Zdravo!

Očito nije bilo lako čitati o tvome povratku u Bergen.

Osim toga, pogodila si me s tim posljednjim. Dosad sam možda veleumno odgovarao na tvoja mudra pitanja. Vidjet ćeš, postao sam fahidiot od dugih istraživanja i studija. No držat ćemo se činjenica. Možemo isticati

hipoteze i teorije, ali se moraju temeljiti na nečemu za što smatramo da poznajemo.

Možda me odvraća riječ »vjera«. Nema je u mom rječniku. Sve mi se čini da je lakše govoriti o *intuiciji*. Imam više intuicije nego vjere, možda, osobito glede pitanja o svijesti.

Piši o tome, Steinn. I meni se čini da je »intuicija« prava riječ. Na primjer što si sanjao noć uoči našega susreta. Nisi li rekao da je to bio kozmički san?

Jesam, još je u tijelu. Kao da sam doista doživio to što u snu vidjeh. A doista sam bio u svemirskome brodu...

Smijem li čuti?

Pa i cijeli dan brzo mi je prošao, dan prije nego što sam te sreo. Iako sam se samo vozikao vlakom i autobusom i vrzmao krajolikom, ne razlikujem taj dan od sna kojim je urodio. Ako smijem, počeo bih.

Nemoj zaboraviti san, možeš početi kako hoćeš. Osim toga, imat ćeš vremena, jer se iz različitih razloga vraćam tek sutra prije mraka. Jedan je razlog zato što mi se čini da ja tu ne mogu ključati dok je on kod kuće. Nije da to Niels Petter ne trpi. Meni je mučno pri pomisli da će me čuti kako tipkam. Ne volim čuti kad netko tipka. Kao što ne volim slušati tuđe telefonske razgovore, na primjer u autobusu, taksiju ili na stazi u Nordmarki. Bilo mi je teško i mučno. Sutra je profesorski planski dogovor. Zapravo jedva čekam. Godit će mi povratak na posao.

Lijepo, to mi odgovara, doista trebam vremena. Ne mogu obećati kad ću se opet javiti.

Koliko ti god vremena treba! Ovdje sam, Steinn.

Sada ga čujem kako šuška pa dovršavam. Vjerujem da ću mu ponuditi čašu crnoga vina. Nightcap, reći ću. To je kućni žargon.

Prvi je put ove godine naložio otvoreni kamin. To je divno.

V.

U četvrtak 17. srpnja 2007. rano se budim usred grmljavinske oluje. Sivi dan, olovni oblaci nad Oslom. Vlakom ću u Gol, pa autobusom u L[^]rdal i Fj[^]rland, gotovo devet sati vožnje. Nikad se nisam volio voziti sam, više volim putovati sredstvima javnoga prometa, jer sam posve slobodan, čitam i opustim se.

Berit me toga jutra dovezla pred kolodvor Lysaker, nosi ocu čiste stvari. Nekoliko sam minuta na peronu do dolaska bergenskoga vlaka u 08.21. I ovdje grmi u nepravilnim razmacima. Turobno je i neveselo ljetno jutro. Ne pada kiša, ali sivi oblaci ostavljaju gotovo noćni dojam, pa iako je u ovo godišnje doba dug dan, vidim munje kad god proparaju nebo. Bergenski vlak stiže na peron. Smjestio sam se. Kao uvijek, imam mjesto uz prozor, broj 30 u kolima broj 5.

Uskoro sam u Drammenu, nastavit ću na sjever uz slijev Drammena prema Vikersundu i vodopadu H0ne. Još je niska naoblaka, krošnje su u magli, ali dobra je vidljivost dva-tri metra ispod niskih oblaka. Nabujala je rijeka Drammen i duž Tvrifjorda voda se dosta visoko popela uz stabla i preplavila nekoliko gatova. Tako je često bilo toga ljeta, katastrofalnog ljeta kako su ga nazvali mnogi seljaci. Zbog šteta od poplave u mnogim dijelovima zemlje, pa i uz Drammen, propala im je ljetina.

Ne znam ima li to veze s vremenom, ali usredotočen sam od prvoga trenutka. Odjednom se osjećam natprosječno bodro, poletnije nego ikada prije, osjećam se tako živahno u žutom odjeljku vlaka koji juri magličastim krajolikom. Pitam se: Što je svijest? Što su sjećanja i uspomene? Što znači nečega »se sjećati« ili nešto »zaboraviti«? Što znači misliti i razmišljati o tome što znači misliti? A nadasve: je li svijest kozmička slučajnost? Je li puka slučajnost da sad svemir ima svijest o sebi i o svome razvoju? Ili je to, naprotiv, karakteristika prirode svemira?

Nisam tada prvi put mozgao o tim temeljnim, bistrournim pitanjima. U nekoliko prigoda, isto sam pitanje postavio i biolozima i astrofizičarima, a prva je reakcija bila svojevrsno ustezanje ili ustručavanje u odnosu na problem. Gotovo su se bolno uvrijedili. Uopće, to što takva pitanja postavlja prirodoslovac - mnogi smatraju nedopustivo naivnim. Ako bih ponovio pitanje, uz naznaku da molim samo intuitivnu povratnu obavijest, odgovor

bi u pravilu bio potvrđan. Da, ustvrdili su, fenomen »svijest« samo je kozmička slučajnost.

Nema skrivene nakane, svrsishodnosti ili esencije u svemiru, to se u pravilu ističe kao uočljiva pretpostavka. A to što je tu nastao život, a biosfera razvila to što sada zoveš »čarobnim perlicama svijesti«, samo je izraz slijepe slučajnosti. Ili kako se izrazio francuski biolog i nobelovac Jacques Monod: *Svemir ne bje bremenit životom ni biosfera s čovjekom. Naš je broj ispao slučajno kao za kockarskim stolom u Monte Carlu.*

On sljedećim riječima naviješta kategoriju života kao bitan ili esencijalan kozmički fenomen: Tvrdim da biosfera ne obuhvaća predvidljivu klasu objekata ili fenomena, nego predstavlja osobiti događaj, što je, doduše, sukladno prvim principima, ali se iz tih principa ne može izvesti. Dakle, uglavnom nepredvidljivo.

To je korisno precizirati i možemo očitro misliti da je Monodova tvrdnja ispravna - iako se čini da je teško naći instanciju koja bi je provjerila. »Nepredvidljivo« u tome kontekstu znači da je riječ o fenomenima koji su tako rijetki - i zato provincijalni - da su takoreć posve na rubu fizikalnih zakona.

No zapravo me ne nalaziš na tome polju. Otkako smo nas dvoje skupa, intuitivno predosjećam da je upravo *obilježje* prirode ovoga svemira da je ovdje nastao život i svijest. Možda sam ipak u oporbi, ako ne kao građanin svijeta, onda u svakom slučaju kao istraživač na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Naime, većina astronoma, fizičara i biologa koje poznajem, ustraje na suprotnome: ne možemo ni život ni svijest pripisati neživoj prirodi kao »bitan« ili »nužan« produkt.

Čini se da paradigma shvaćanja u današnjim prirodnim znanostima pretpostavlja da su i atomi i subatomske čestice, kao i zvijezde i galaksije, tamna tvar i crne rupe, esencijalniji izraz toga što je ovaj svemir - nego život i svijest, koji zbog redukcionističke znanosti predstavljaju samo arbitrarne, slučajne i »nebitne« strane prirode. To što su tu zvijezde i planeti, nužna je posljedica Big Banga. To da postoji život i svijest dugujemo pukoj slučajnosti, čudovišnoj slučajnosti, kozmičkoj anomaliji.

Dok sam u tim mislima, vlak ulazi u postaju H0nefoss. Na malenom ekranu iznad ulaza u odjeljak piše *H0nefoss 96 m.n.m.* Dva putnika izjure i pripale cigaretu.

Ne pada kiša, ali nad krajolikom visi sivo, napeto nebo koje se svaki čas može prolomiti. Zviždaljka fućka, vlak vozi mimo žutozelenih njiva s

jedne strane i šumovitih gorskih grebena s druge strane. Tamni oblačni pramenovi lebde iznad smreka.

Pokušat ću se sjetiti kako je sve počelo. Pokušat ću se sjetiti povijesti svemira.

Protoni i neutroni nastali su od kvarkova, samo nekoliko mikrosekunda nakon Big Banga, a malo poslije su nastale vodi-kove i helijske jezgre. Cijeli su atomi s elektronskom vanjskom ljuskom nastali tek stotine tisuća godina poslije, još je gotovo svagdje bio isključivo vodik i helij, a teži su atomi bili najvjerojatnije »zataljeni« ili »skuhani« u prvoj generaciji zvijezda, pa onda žarili u svemir. Da, žarili - očigledno sam tendenciozan u izboru riječi. Naime, s težim atomima počinjemo se približavati vrtu života i našem vrtu, jer od istih se atoma sastojimo kao planet na kojem živimo.

Nema ničega provincijalnog u »našoj« atomskoj masi ili u sposobnosti spajanja. Atomi od kojih se mi sastojimo postoje svagdje u svemiru. Može se reći da su esencijalni za prirodu ovoga svemira. Nedavno nam je kvantna fizika omogućila da stvorimo sliku prvih minuta svemira. Osim toga, može objasniti zašto atomi nužno stupaju u kemijske veze - u molekule.

Složenije su, a u kozmičkome kontekstu kudikamo rjeđe, takozvane makromolekule, od kojih je sazdan život. Za sav život na našem planetu temelj su makromolekule: proteini i samoreplicirajuće nukleinske kiseline, Dna i RNA, koje upravljaju izgradnjom proteina, a nalaze se u nasljednoj tvari svih organizama. Za život na Zemlji općenito vrijedi da je izgrađen od ugljikovih spojeva, a energija (Sunčeva svjetlost) i tekuće vode imaju presudnu ulogu.

Više nije neka zagonetka kako su makromolekule života nastale na Zemlji prije gotovo četiri milijarde godina. Ima još mnogo malih zagonetaka, ali i u teoriji i u praksi biokemija nam je dokazala kako su životne sastavnice nastale u anaerobnoj, beskisičnoj atmosferi kakvu je naš planet imao u svome djetinjstvu. Tek je nakon fotosinteze nastala kisikom bogata atmosfera i osim toga, ozonski omotač koji štiti život na Zemlji od kozmičkoga zračenja.

Utoliko prirodne znanosti mogu objasniti kako je nastao život na Zemlji, na primjer iz »prajuhe« makromolekula, no istodobno kažu da je u takvoj »prajuhi« *vjerojatno* nastao život. Sve što se dogodi u prirodi, dogodi se s razlogom. A zašto to ne bi vrijedilo i za nastanak života?

Danas znamo da se mnoge životne sastavnice mogu sintetički proizvesti od jednostavnih kemijskih spojeva. Više uopće nema oštre razlike

između onoga što su prije zvali organskom i anorganskom kemijom. I u svemiru su dokazane molekule od kojih je sazdan život. Posljednjih su godina dokazali organske spojeve kao što su alkohol i mravlja kiselina u međuzvezdanim prašnjavim oblacima. Nedavno je u svemiru potvrđena i najjednostavnija aminokiselina, glicin. I u repovima kometa, i u dalekim galaksijama, udaljenim milijarde svjetlosnih godina od Mliječne staze - ima takvih molekula. No *astrokemija* kao znanstvena grana još je u ranome djetinjstvu.

Život - ili molekule života - na našem planetu, ne znači da je tu nastao život. Mogao je doći i iz svemira, na primjer na kometu. U stvari, glavnina je vode na našem planetu najvjerojatnije došla na kometima. Sva ta voda nije bila »čista« i sterilna.

Zapravo sažimam povijest ovoga svemira. Bitno je što se dogodilo, a bitno je i kako je čudnovato povijesno pamćenje. Srećom sjedim u smjeru vožnje, uvijek kupim takvo mjesto. A lijevo, na tren pogledam Kr0deren. Vatasti pramenovi magle lebde iznad jezera kao albinski cepelini, ali je nad bijelim zrakoplovima sivo nebo koje se zrcali u vodi i čini Kr0deren tamnim i turobnim kao da je jesen. Nema kiše.

Naša je kugla zemaljska jedino mjesto u svemiru gdje, to znamo posve sigurno, postoji život. Prije nekoliko su godina prvi put dokazali planete izvan našega Sunčevoga sistema. Razlog što se sve toliko oduljilo samo je taj što tadašnjom tehnologijom nije bilo moguće dokazati ta ekstrapolama nebeska tijela. Međutim, u nekoliko je godina dokazano nekoliko stotina planeta, postoje planeti bar oko četvrtine svih suncolikih zvijezda u Mliječnoj stazi.

Upitamo li danas astronome vjeruju li da postoji život i na drugim nebeskim tijelima u svemiru, većina će odgovoriti Da. Svemir je tako neizmjeran da se to što se dogodilo u našem dvorištu jednostavno *moralo* dogoditi i na mnogim drugim mjestima. Kažu. Zaključak jest da su mnogi od tih astronoma - bez razmišljanja - još voljni potpisati Monodovu dogmu da svemir nije bio »bremenit« životom. No ako svemir nije bio bremenit životom, kakav je odnos svemira i njegova najhitnijega produkta?

Prije nekoliko je desetljeća astrobiologija bila sva uzavrela od maštovitih predodžaba o izvanzemaljskome životu, a danas astrobiologija prije svega traži vodu. Sve se jače nameće biokemijska paradigma da ondje gdje postoji tekuća voda, možemo očekivati i život. Možda će se gadno

iznenaditi ako jednoga dana otkriju bajni planetić brzih voda tekućica, *a na njemu ne nađu život.*

Dakle, elementi su univerzalno izvedivi direktno iz »prvih principa«. Složene molekule ili makromolekule kudikamo su rjeđe. Što ne znači da su manje *univerzalne.*

Mislim. Tvorim linearan, ali i logično distinktan misaoni slijed. Možda se samo ja na planetu upravo ovoga prijepodneva zadržavam na svojoj svijesti i životnosti. Tko zna, možda sam ja te sekunde jedini u svemiru. I evo me tu, u žutom odjeljku vlaka, uživam veliku povlasticu.

Upravo prije Nesbyena počela je padati kiša. To piše bijelim slovima na modrom ekranu iznad vrata odjeljka: *Nesbyen, lijevi peron, 168 m.n.m.* A kad smo napustili Nesbyen: *Dobro došli u vlak u Bergen.* Pali se srdačan pozdrav: *Dobro došli u restoran * vrhunski jelovnik * predjela, objed * kiosk.*

Između Nesbyena i Gola, uz obje su strane pruge šume. Zurim desno, u rijeku. Vidim samo nekoliko imanja. Sada su magleni oblaci posve u dnu doline. Kao da su sletjeli oni lepršavi cepelini.

U kozmologiji postoji *kozmiološki princip.* Dakle, svemir vazda ima ista obilježja, bez obzira na to u kojem smjeru gledaš. Veličina je dovoljna, a svemir *izotropan* ili homogen i jednovrstan.

Zašto se princip ne primijeni i na naše pitanje: Može li se očekivati da život postoji svagdje u svemiru, isto kao planeti, zvijezde i galaksije? Ili je nastanak onoga što nazivamo život - nešto što se slučajno dogodilo samo ovdje, u našem dvorištu?

Ima stotina milijardi galaksija u svemiru, a svaka se od njih sastoji od stotina milijardi zvijezda. Gotovo smo nerazumno dobro opskrbljeni kemijskim tvornicama. Imamo povoda staviti nepojmljivo puno žetona na kockarski stol u Monte Carlu! Tako se djelomice gubi osnova da se mogući veledobitak proglasi »slučajnim«.

Očigledno nije »slučajnost« da velekokar katkada osvoji velezgoditak. Zapravo je to karakteristično tu i tamo za velekokare. Kad izrijetka susrećemo ljude koji se hvale da stalno dobivaju na Lottu ili kladionici, katkada pitamo sretnike koliko su ukupno prokockali. Ne vole svi to pitanje.

Nisam zaboravio svijest. Ako pogledamo biosferu, u svakom slučaju može se reći da bje bremenita živčanim sustavom i osjetilnim aparatom. Vid je na primjer nastao više desetaka puta na našem planetu, bez ikakve

genetske poveznice. Možemo, dakle, očekivati da su viši organizmi i na bilo kojem drugome planetu razvili nekakvu sposobnost. Razlog je očit: u svakoj je biosferi evolucijska prednost ako je moguće zapažati okolicu, na primjer nepogodan teren, neprijatelje ili grabežljive životinje. Gdje god postoji spol, može se osim toga, izabrati prikladnoga partnera. I druga su osjetila učinkovita prednost u borbi za opstanak na bilo kojem planu, na primjer sluh, ekolokacija, sposobnost osjetiti bol, okus i miris - i nedvojbeno egzotična osjetila, to nije štogod.

Za koordinaciju osjetilnih dojmova, svi viši organizmi moraju imati učinkovit kontrolni centar, »mozak«. Vidimo primjere na planetu kako su razne životinje, posve neovisno jedna od druge, razvile više-manje složen i zakučast živčani sustav. Zanimljivo je da su neurolozi istraživali sipine živčane stanice kako bi bolje shvatili živčani sustav čovjeka.

Sukladno našoj teoriji da je život univerzalno raširen prirodni fenomen, to možemo reći i o razvoju »živčanoga sustava« i »mozga«.

Gol, 207 m.n.m. *Uzimam svoje stvari, vjetrovku i malu naprt-njaču.* Sljedeća postaja Gol, desni peron.

Uskoro izlazim na rosulju. Lokalnim ću autobusom u Gol. Na izletu sam, uključujem ručni GPS i uskoro imam satelitsku vezu.

Sad je 11.19, ja sam na 60 stupnjeva, 42 minute i 6 sekunda sjeverne širine i 8 stupnjeva, 56 minuta i 31 sekunda istočne dužine, omaška +/- 20. Sunce izlazi u 4.21, a zalazi u 22.38, ali rominja kišica iz teških oblaka. Mjesec izlazi u 8.11, a zalazi u 23.23, ali i da je vedar ljetni dan, teško da bismo vidjeli Mjesec na nebu. 0 mogućnostima lova i ribolova u Golu, primam sljedeći izračun: *Average Day*. No dobro!

U centru sjedam uz kavu i kiflicu sa sirom i paprikom. Još napregnuto mislim, razmišljam kozmički i gotovo da nisam ovdje, iako se nekoliko sekunda prepuštam rijetko ugodnom očijukanju sa znatno mladom ženom. Suludo pretpostavljam da me možda smatra deset godina mladim.

U Golu, po jedinoj glavnoj cesti u centru, pljušti kao iz kabla. Tonem, ako je moguće, u još atmosferičniju mrzovolju. Nakratko se odmaram od svoga mentalog istraživanja pišući natuknice za govor koji ću održati za ručkom, za dva sata. Pojma nisam imao da ćemo se ti i ja prije toga naći. Iako ne moram reći da sam i u Golu očito razmišljao o zgodi kad smo se u crvenom volkswagenu vozili tim krajolikom do ledenjaka u Vestlandu.

Imam dulju stanku za ručak, jer autobus iz Gola kreće nakon 13.20. A malo poslije u magli vozimo po Hemsedal. I u autobusu je display.

Vanjska je temperatura 14. Magla se lagano razilazi.

Kako smo vidjeli na našem planetu, dalek je put od mozga i živčanoga sustava do onoga što zovemo »svijest«, a u svakom slučaju ako pod time mislimo nešto tako pikantno kao sposobnost razmisliti o svome mjestu, ne samo u slučajnoj šumici, nego u svemiru, da ne kažemo u stvarnosti. S druge strane, kad su se kralježnjaci osovili na noge i oslobodili prednje udove, na primjer za oruđe i pribor, istodobno im je presudna prednost bila sposobnost naučiti korisne fore, a osim toga, moći dijeliti takva »iskustva preživljavanja« s drugim pripadnicima čopora, na primjer s potomcima.

Živjeti s time što zovemo »svijest« cijeloj je ljudskoj obitelji bila prazna niša. Da mi nismo došli prvi, možda bi, prije ili poslije, predstavnici kakvog drugoga reda kralježnjaka prvi razmišljali kako je nastao ovaj svemir, život i svijest.

Možda je to jeftin poen, ali ipak uzmimo u obzir da je i sto posto svih nebeskih tijela gdje posve sigurno znamo da ima života - stvorilo svijest, dapače svijest s mogućnosti shvaćanja koje seže gotovo sve do Velikoga praska.

Razvoj svemira svodi se na tvorbu sve diferenciranijih, sve integriranijih fizičkih procesa. Zasad je ljudski mozak najstroženiji i najzakučastiji sistem koji poznajemo. Svijest koja nastanjuje taj organ, stalno gleda svemir pa u ime cijeloga kosmosa pita: Tko smo? Otkuda dolazimo?

Semantički su kratke rečenice tako jednostavne i osnovne da ne bi bilo čudno da su u noći svijeta uzvikivane i iz drugih nebeskih kutaka, udaljenih bezbroj svjetlosnih godina od našega galaktičkoga dvorišta. Možda bi i jezik imao posve drugu strukturu, pa i fonetiku. Zvukovi bi mogli biti takvi da ne bismo bez daljnega shvatili da je riječ o jeziku. Nije sigurno da bi takva izvanzemaljska civilizacija razmišljala drukčije od nas, uz znanstvenu povijest koja je posve različita od naše. Sigurno najnapredniji stanovnici glavinjaju na dugome, mukotrpnome putu u cilju boljega shvaćanja prirode ovoga svijeta, rođenja svemira i periodičnoga sustava elemenata. SETI, projekt *Search for Extra-terrestrial Intelligence*, rabi silna sredstva osluškujući signale života u svemiru, po definiciji znakove inteligentnoga života, možda upravo zato što traži nešto tako nevjerojatno kao što je još jedna kozmička slučajnost, samo nekoliko bijednih svjetlosnih godina od naše zvijezde. Valjda zato što traže potvrdu da naš rod predstavlja nešto što je izrazito karakteristično ili esencijalno za cijeli svemir.

Ima i argumenata da samo ovdje ima bića koja imaju univerzalnu svijest. Pa ako su primitivni oblici života nastali i na drugim nebeskim tijelima, nemojmo zaboraviti da je trebalo gotovo četiri milijarde godina od nastanka života pa da ljudski rod vidi dnevnu svjetlost, a četiri milijarde godina lijepa je dob za planet. Već za milijardu godina vjerojatno bi na našem planetu nestali životni uvjeti. Zemlja bi izgubila atmosferu, a voda bi ishlappjela.

Možda smo ovdje ipak sami. Iako do daljnega ne možemo isključiti da je ovaj svemir zahuktali vrutak duša i duhova najrazličitijih profila.

Kad bjeh dijete, upravo sam na to često mislio, sad se sjećam. Možda sve vrvi životom u svemiru, razmišljao sam.

Doista poticajna misao. Istodobno me obuzelo nešto suprotno. Možda samo ovdje ima života / *nigdje drugdje* u svemiru. Pa i to je ohrabrujuća misao. Obje mogućnosti ističu kakvo je nepojmljivo čudo što postojim.

Autobus piči Hemsedalom. Znam, više očito neću proći uz *to* mjesto. Pokušavam se pripremiti. Možda su sve moje misli o svemiru dio te pripreme. Sjećam se trajektnog ukrcavališta u Revsnesu. Moramo govoriti o nečemu presnažnom, o tome da na slučajan događaj na našem planetu baca sjenu neki viši red i jedna gotovo beskrajno veća poveznica.

Još je niska naoblaka, ali kako razlikovati maglu i naoblaku? Oblaci vise gotovo tri metra iznad padine.

Putokaz nam kaže da je otvorena državna cesta R-52 preko planine Hemsedal. Očito, pa u jeku smo ljeta.

Dugo vozimo desnom riječnom obalom. Neuobičajeno je visok vodostaj zbog nedavnih rekordnih padalina, ali i uslijed kasnog otapanja planinskoga snijega toga ljeta. Vozimo uz branu, jezero je prepuno pa je brana popustila. Eto zašto je Hemsil nabujao u dolini. Osim toga, preplavljena su pristaništa uz Tyrifjord, to je isti slijev.

Gotovo vatasti pramenovi magle obavijaju dno doline u koncentriranim kvantima. Vrijeme se toga dana počelo pretvarati u meteorološku šalu. Sve se zgusnulo, vidi se samo dno doline, a obje su planinske padine pod gustom maglom.

Sve to registriram, a paralelno fokusiram kako je nepojmljivo što sam ovdje, s jasnim predodžbama o svemirskoj povijesti i geografiji. Osim toga, imam svoje mišljenje o tome kako ili zašto su nastali takvi kao ja.

»Nije svemir bio bremenit životom, a ni biosfera s čovjekom. Naš je broj izašao slučajno kao za kockarskim stolom u Monte Carlu.«

Može biti privlačno pokušati slistiti Jacquesa Monoda i njegove redukcionističke fore - samo zato da se čuje kako to zvuči, skladno ili neskladno: *Svemir bje bremenit životom, a život - bremenit svemirskom svijesti o sebi.*

Sve mi se čini da ne zvuči osobito. U svakom slučaju, ne kosi se s onim što je moja intuicija, ako je to uopće važno. Ovaj je svemir sebe osvijestio, ima svijest o sebi. Takva se očita, začudna činjenica ne može posve prepustiti ezoteričnim tumačenjima.

Postoji nešto na višoj razini, mislim dok se približavamo razvodu, da ne kažem najvišoj razini koja se može znanstveno argumentirati. Svijest »ne bi« možda nastala, a ni život »ne bi« možda nastao. Te je argumente iznosio Monod. No »ne bi« možda nastao ni ovaj svemir.

Da je svemir od prvoga trenutka imao malčice drukčiju gradu nego što zapravo ima, onda bi se raspao nekoliko milijuntinki sekunda poslije nastanka. Pa i mikroskopske razlike u onome što Monod zove »prvim principima« neumoljivo bi pridonijele tomu da svemir uopće ne nastane. Samo nekoliko primjera! Da svemir od prvoga trenutka nije imao malčice pozitivniju masu, cijeli bi se svemir raspao već trenutak poslije Praska. Da je atomska sila bila samo *malo* slabija, cijeli bi se svemir sastojao od vodika, a da je bila samo *malo* jača, tu uopće ne bi bilo vodika. Lista je podulja. Stephen Hawking je rekao: *Goleme su bile mogućnosti da ne nastane svemir kao naš - Big Bangom.*

Dakle, podjednako »slučajno« kao što je tu nastao život i svijest, jest i to da je uopće tu nastao održivi svemir. I Monodovi su »prvi principi« došli slučajno, kao za kockarskim stolom u Monte Carlu. Ili se pak možemo upustiti u nagađanja je li »nešto« bilo »iza« ili »izvan« vremena i prostora što ga je stvorio Veliki prasak? Nema znanstvenog temelja da posve isključimo da je »nešto« bilo »bremenito« ovim svemirom.

Kako bi svemir mogao stvoriti svijest o sebi, svojoj ljepoti i zakonomjernosti, morao se ispuniti niz kriterija - već prvih mikrosekunda nakon Big Banga. Ovaj je svemir takav svemir. Na to moramo pripaziti.

Mislim. Mnoge bi kolege to nazvali svojevrsnim krivovjerstvom. U svakom je slučaju to o čemu razmišljam - kudikamo izvan okvira onoga što je usidreno u prirodnim znanostima. To je intuicija.

Lijevo cesta ide uz rijeku, nakratko prolazimo pitom krajolik, livade i šumice, i eto nas opet na riječnoj obali. Počinje uspon na Bj0berg

Fjellstove. Vidim smioni viseći most iznad rijeke. Možda smo 700 metara nad morem. Uz rijeku s obje strane raste brezik.

Magla je gušća, ali vidim snijeg na lijevome pristranku, a desno samo nekoliko koliba, vjerujem posljednjih, prije uspona u goru gdje je na snazi zabrana građenja.

Približavamo se Eldrevatnetu, kotarskoj granici i razvodu. Sad sam tu prvi put od tada, ali sam prekaljen, drago mi je da ne vozim vlastita kola. Ne gledam desno vodu, ali pogledam na sat. Sad je 14.20. Nije to u planu, no u naprtnjači imam pola boce votke. Diskretno izvadim, odvrnem čep i jako cugnem. Vjerujem da nitko od putnika neće opaziti. Prije više od trideset godina, pa ipak tako blizu. Bila je misterij. Ona u ružičastome šalu.

Silazimo u Vestland. U 14.29 ulazimo u prvi oštri zavoj uz ponor. Opet gucnem žesticu. Kao da sve na što pomislim - ima neke veze s onim što se tada dogodilo. Morali smo nekoliko sati odspavati u Revsnesu. No ležali smo sklopljenih očiju i čavrljali.

Malo vozimo uz riječnu obalu prema L^{rdalu}. Sad iz Borgunda i crkve-brvnare cesta vodi u tunele. Gusti oblaci lebde iznad doline kao bestežinski janjci. Vozimo središtem L^{rdala}. Onomad smo odustali od noćenja. Sjećaš li se? Ukrcavaju nove putnike. Pa dug tunel u Fodnes. Veselim se novom tunelu. Veselim se što nema ponovnog susreta sa zanosnim Revsnesom.

Tijekom kratke trajektne vožnje u Mannheller sažimam to o čemu sam razmišljao gotovo cijelim putem iz Osla.

Osim niza detaljnih pitanja, danas su prirodne znanosti pred dvjema gigantskim zagonetkama, naime što se u stvari dogodilo u prvome svemirskom djeliću mikrosekunde - i pred pitanjem o prirodi svijesti. Možda nemamo razloga vjerovati da postoji poveznica tih dviju doista velikih misterija čovjeka i prirodnih znanosti. No ni takav se kontekst ne može isključiti. Dakle, kladim se u takav kontekst.

Vjerujem da postoji dublje objašnjenje - *temelj ili razlog* - iza fizikalnih zakona koji su uobličili naš svemir. To je moj minimum kreda. Ako postoji »božansko«, to mora biti tijekom ili nakon Velikoga praska. Otada, smatram, vladaju prirodni zakoni, i samo prirodni zakoni, a sve što se dogodi, ima prirodne uzroke.

Ako tražimo »Božje dokaze«, možda ih je najbliže potražiti u kozmičkim konstantama ili u tome što je ateist Jacques Monod nazvao »prvi principi«. Rekoh: Ne vjerujem ja u »otkrivenja« natprirodnih sila.

Gubim se u mislima. Osim toga, vožnja ubrzo završava. Vjerujem, nadalje, da ćeš dugo tražiti dok nadeš fizičara spremnog ići dotle da kao ja pokaže da život i svijest doista mogu biti posve esencijalna obilježja ovoga svemira. Ne zasnivam svoja razmatranja na otkrivenju ili vjeri, nego iz toga kako iščitavam prirodu.

Novi tunel iz Manhellera, a uskoro vidimo Kaupanger, lijevo je, tu se nas dvoje onomad iskrvalo s trajekta. Penjemo se u novu magluštinu, kroz Sogndal pa preko novoga planinskoga prijelaza.

Izlazimo iz dugoga tunela visoko u planini iznad fjorda Fj^rlanda, samo maglu vidjeh ispod sebe, ali iako se nikad prije nisam tom cestom vozio, znam da je ispod magle stari krajolik i čeka me. Onda opet tunel, a na izlazu iz njega, i ja sam ispod naoblake i vidim Supphelledalen, Boyadalen i Mundalsdalen.

Obrušilo se na mene: A ona je tamo? I ona će doći? Bio je to običan refleks. Znao sam koliko je iracionalan taj impuls.

Silazim iz autobusa ispred Ledenjačkoga muzeja. Nazovem hotel i nakon nekoliko minuta automobil stiže po mene. Evo me uskoro u staroj drvenoj zgradi, poslije više od trideset godina. Imam sobu broj 235 s prelijepim vidikom na fjord, prodavaonicu i rasprodaju knjiga, ali i na ledenjak i planine. Slobodni pramenovi magle nisko lebde iznad fjorda, gledam ih kroz hotelski prozor.

Blagovaonica je puna ljudi, divno je što je stari drveni hotel tako sjajno popunjen, ali možda je zaslužno otvorenje nove izložbe 0 klimi.

Naručio sam karaf domaćega crnoga vina, 25 cl po 90 kruna. Neodredivo mi je i grožđe i podrijetlo vina, ali dobra je to kapljica, možda *Cabernet Sauvignon*. Objed je imao četiri slijeda: primorska salata, juha od cvjetače, teleći filet i jagode sa šlagom.

Poslije objeda popnem se u sobu i raspriprem stvari. Gucnem žesticu i gledam u ljetnu noć. Pljušti, pravi je prolom oblaka. Galebovi kriče iznad fjorda i sa zadružnoga krova. Opet gucnem iz boce pa legnem.

Sreo sam te na verandi sutradan ujutro. Došli ste odmah poslije večere, dok sam bio u sobi uz bocu votke. Očito, mislio sam na nas. Već si bila u hotelu. Dobili ste *special service* i pojednostavnjeni objed u restoranu odakle su već davno iznijeli švedski stol. Blagovaonica bijaše bez gostiju.

Dugo ležim i slušam galebove. Spuštam glavu na jastuk i sklapam oči, razmišljam: ovdje. Tako je lijepo i toplo biti ovdje. Tako je lijepo i toplo biti ja.

Tonem u čudnovat san. Čini se kao da san traje cijelu noć, pa i puno dulje, a danas mi se čini da sam to doista doživio.

/ jesam doživio.

Tu bih dovršio svoju malenu Odiseju. Cijeli dan pišem, gotovo bez jela. Popio sam kavu i Čaj, bio nekoliko puta na čašici.

A ti? Kod kuće si poslije planiranja nastave?

Da, kod kuće sam, ali mi se čini da se moraš kloniti čašice. Tek je pet sati. A da uvedeš jednostavno pravilo da nećeš piti prije osam-devet sati navečer? Govorili smo već o tome. Utrčala bih rano popodne pa te potražila.

A ti si već sjedio uz pivo!

I tada sam se predao takvim kolosalnim perspektivama. Zar se i tebi malo ne zavrti pri pomisli *da si dio ovoga svemira?* Pišem da naslućujem vezu svoje svijesti i Velikoga praska prije 13,7 milijarde godina. A ti lupetaš 0 čašici u mračnoj rupi Kongleveienu. Gotovo je dirljivo da još možeš osjećati takvu - bržnost za me.

Znam. Možda je dirljivo.

Odgovori, što misliš o tome o čemu sam mozgao kada sam putovao iz Lysakera u Fj^rland?

Ne znam točno što reći... Otprilike ću kao ona tvoja studentica: Jako zanimljivo, Steinn! Ovaj put nisam ironična, mislim najozbiljnije. Osim toga, od dragosti čitam ono tvoje: »... Do daljnjega ne možemo isključiti da je svemir zahuktali vrutak duša i duhova najrazličitijih profila.« Nije tako daleko od: »Vjerujem da postoji dublje objašnjenje - korijen i temelj - iza fizikalnih zakona koji su oblikovali naš svemir.« Možda te riječi sadržavaju upravo ono što zoveš minimum kreda. U svakom slučaju, pokušao si odgovoriti na moje pitanje u što vjeruješ.

Sad, osim toga, imam nešto drugo. Zanima me čuti tvoj san. Jednu novu materijalističku disertaciju. Ne sumnjam ni sekunde da je to prirodnoznanstveni tour de force, kao putopis, a pišeš samo o vanjskoj ljusci oko naše produhovljene prirode. Kao da se više zadržavam na školjki nego na uhranjenome biseru koji je u njoj. Na jednu školjku bisernicu dolazi nekoliko tisuća praznih školjaka.

Ne prestaješ me zadivljavati!

Evo me u svemirskome brodu na putanji oko Zemlje. Osjećam se bestežinski. Kao da uopće nemam tijelo. Ja sam čista svijest.

Kuglu zemaljsku ispod mene pokrivaju Čada i prašina. Crna je cijela kugla zemaljska. Ne vidim more ni kopno. Pa ni Himalaja ne strši iz crne atomske zime. Vičem: Houstone! Houstone! A znam da ne pomaže. Radio je crknuo. Asteroid koji sam morao onemogućiti, vjerojatno je uništio čovječanstvo, a možda i sve kraljeznjake, u svakom slučaju kopnene.

I dalje kružim oko pougljenjenog planeta i razmišljam o tome što se dogodilo. Opet je pad asteroida sravnio gotovo sav život, kao na prijelazu iz krede u tercijar ili iz perma u trijas.

Prošli su put pomeli sve dinosaure. Ovaj put možda sve osim jednoga sisavca. Sad sam ja kriv! Samo ja snosim krivnju za to što se dogodilo.

Golemi je asteroid imao kilometarski promjer i dugo se gibao prema Zemlji. UN su ustrojili krizno vijeće, a prvi su put u povijesti sve države surađivale kako bi spasile planet od propasti.

Pomno su planirali ispaliti svemirski brod s ljudskom posadom i velikim atomskim nabojem. Bit će to samoubilački pothvat. S Hasanom i Jeffom sam se prijavio. Bomba će detonirati kad se približi asteroidu, ali iz takve daljine ga se ne da raznijeti u krhotine. Samo ćemo asteroid skrenuti s kursa, tako da promaši Zemlju.

Na posljednjem je sastanku bilo 99 posto mogućnosti da asteroid pogodi Zemlju. Očigledno, ne moramo prstom maknuti kako bi bomba detonirala. Sve su to učinila računala. Samo moramo držati kurs prema neprijateljskom objektu, bomba će eksplodirati na točno određenoj udaljenosti. Bio je to lak zadatak.

Nas trojica među stotinama ornih astronauta. Dugo su nam testirali tjelesne i duševne osobine, ali posljednji je izbor bio lutrija. Tako će svaki izabranik ipak dobiti šansu. Pružila im se jednaka prilika, samo je zadnja runda bila ruski rulet. No čim smo ostala nas trojica, dobitnici ili gubitnici, ovisno o tome kako se na sve to gleda, junaci smo. U svemiru ćemo spasiti planet od uništenja. Bili smo pioniri. Silno smo se ponosili što smo izabrani.

Letimo prema asteroidima između Marsa i Jupitera. Svekoliko čovječanstvo, možda i cijela biosfera, ovise o nama, o našoj preciznosti i prisebnosti.

Razočaran sam. Iznenada me obuzela panika. Još koja minuta do smrti. Putem radija su nam uputili posljednje riječi: *Sretno, dečki! Hvala!*

No nisam htio umrijeti, još bih malko živio, a u presudnom sam trenutku skrenuo brod samo nekoliko stupnjeva pa onemogućio misiju.

Sjećam se kako su Hasan i Jeff zaurrali, ali prekasno. Bio sam loše treniran. Ili su me slabo testirali.

Na Sunčevoj svjetlosti vidimo kako asteroid juri mimo nas. Sad je posve sigurno da će udariti Zemlju, glasila je posljednja prognoza, a kada se to dogodi, 99% vjerojatno je uništenje cijeloga čovječanstva.

Asteroid je golem. Ima grozomoran oblik. Podsjeća na Magritteovu sliku. Past će u Srednju Aziju, ali mjesto uopće nije važno, sudar sa Zemljom bit će fatalan za cijeli planet.

Kružim oko pougljenjenoga planeta, ali ne razabirem kontinente. Čađa i prah visoko su u atmosferi, atmosfera je očito znatno oštećena. Razmišljam što se dogodilo u kapsuli.

Sramio sam se, sad se toga sjećam. Hasan i Jeff su blenuli. Jeff je širio ruke u znak da je sve propalo, rezignirano se zavalio, a Hasan je zaplakao. Njušim Jeffov prijekor, bezdanu Hasanovu tugu. Hasan je vjernik, musliman, posve siguran da će odmah u raj ako nam uspije zadatak. Sve mi se čini da je to teško shvatljivo jer je uvjeren da Bog odlučuje hoćemo li uspjeti. U tome smislu, Bog je već odlučio. No ne trpim sav taj sram. Spretnim kretnjama obojici prekidam dotok kisika. Istodobno tako produljujem svoj ostanak u kapsuli. Imam čak triput više vremena živjeti nego prije samo nekoliko minuta. Usmjeravam svemirski brod put Zemlje. Moram vidjeti što je s mojim planetom. Nije moglo biti gore. Imam dovoljno goriva da svemirski brod uputim oko crnoga planeta i dovoljno kisika za poprilično okretaja.

Sate koji mi ostaju provest ću u temeljitom razmišljanju što je sve to. Vrijeme je za razmišljanje. Što je život? A svijest?

Posve sam siguran da um i duševni život nije nastao drugdje u svemiru osim na pougljenjenome planetu oko kojeg u hipu kružim, ja sam jedina ovosvemirska svijest o sebi.

Zbog cijeloga kosmosa odjednom sam nenadoknadivo tužan pri pomisli na to da sada svemir tone u otupljenu fazu. Svemir sa svijesti i besvijesni svemir dvije su bitno različite stvari. Tugujem i u svoje ime, imam tako kratak rok biti ja. Da nisam prisvojio Jeffovo i Hasanovo vrijeme, svi bismo poginuli, a svijest svemira već bi se potpuno ugasila. Bitno je što sam produljio svemirsku svijest o sebi.

Počeo sam misliti na svoj život. Odnosno, ne mislim, samo se vraćam u 70-e i vidim te u Kringsjau, prelijepa si, smješkaš se nestašno, radimo sve zajedno, kao prije. Kuhamo, idemo u Ullevalseter, a biciklom u Blindern,

kod kuće smo, svatko u svome kutku kauča i štrebamo. Vozimo automobil u Normandiji, na otočiću smo na koji se može doći samo kad je plićak - s morskoga si dna izvukla modru zvjezdaču - pa biciklom u Stockholm. Imamo starinski čamac na vesla što nam ga je posudio stari seljak uz Toten. Shvatio je da smo ljudi. Samo nam ga je zato posudio. Žalio nas je jer je uvidio da smo mentalno poremećeni.

Gledam pougljenjeni planet. Moja je to kolijevka i kolijevka svijesti. Istodobno smijem odabrati hoću li ondje biti bilo kada i bilo gdje dok živim na Zemlji, kao na cesti uz jezero MaTaren kada smo se morali zaustaviti jer mi se probušio kotač bicikla. Bio sam ljut kao ris, ali si me upozorila. Sad u orbiti, nakon propasti tebe i cijeloga svijeta, uviđam da si imala pravo onoga prijepodneva. Ne smiješ gubiti živce samo zato što moraš pokrpati gumu bicikla, rekla si. Ljeto je, sinko. Mi živimo!

Sada sam tu i sve iznova doživljavam. Tvoji su nam roditelji posudili automobil pa vozimo iz Bergena u Rutledal. S trajektne palube gledamo fjord Sogne, zastajemo u Krakhelli u tjesnacu između Losne i Sule. Vozimo otocima, ukrcavamo se na mali trajekt u Nari. Skulpturalni je arhipelag zaseban svijet, sa svojim zatonima, rtovima, tjesnacima i jezerima. Vozimo posljednje kilometre u Kolgrov, ali moram parkirati automobil jer mi želiš pokazati najljepši pogled na more. Presretna si što sam u raju tvoga djetinjstva, posve si ushićena. Stižemo pred kuću tvoje bake Randi, kao da je oduvijek poznajem, ali to je zato što u njoj vidim tebe. Tu smo kao djeca. Idemo u dućan po sladoled i bombone. Navečer je svatko u svome krevetu u modroj sobi. Šapćemo što smo vidjeli i istraživali tijekom dugih ljetnih dana.

Sve se vrti oko te dvije povijesti, moje povijesti i povijesti cijelog ovoga svemira, ali te se dvije povijesti stapaju, jer ne bih imao povijesti da svemir nema povijesti. Osim toga, pola sam života proveo studirajući svemirsku povijest, pa da nema mene, i svemir bi davno izgubio svijest o svojim zaslugama. Ne postoji drugo sjećanje osim mojega.

Dugo iz kapsule gledam smotru povijesti svemira i kugle Zemaljske, kao kozmičku kavalkadu, prije nego što doba uspomena i svijesti do nekoliko sati nepovratno proleti, a kada tako mislim, u ime bezbrojnih, a ne samo sebe, stalno sam u kapsuli, kao da tamo to mislim. Nije se jedanput dogodilo, kao što je u snu često, da utonem u nekakvu polubudnost i jasno mi je da sanjam, ali to me ne dira. Ipak ću nastaviti sanjati. U tome sam svemirskome brodu jer je golemi asteroid udario planet ispod mene. Sjećam

se detalja na instrumentnoj ploči, svih ekrana i displava, jasno vidim Jeffa i Hasana, izvrsno ih poznajem, bolje nego ikoga, njihove crte lica, skupa smo tolike sate proveli u tijesnoj svemirskoj kapsuli, a sada su beživotni na stolcu u svemirskome brodu.

Postoji podvojenost u tome kako ja sve to doživljavam, jer istodobno se krećem svemirskim brodom i s tobom po svim onim mjestima gdje smo bili. Mislim da imam hrpu tjelesnih doživljaja. To je nesuvislo i nelogično, ali ja mogu - u svakom slučaju donekle - izabrati gdje ću biti, ili kada, gotovo kao šamanska selidba duša. Kad smo u Normandiji, doista smo ondje. Kada sjedimo, svako na svome kamenu i jedemo pečenu pastrvu na visoravni Hardanger, to je zbiljski, osjećam miris pečene ribe. U međuvremenu nije bilo života, kronologijsko vrijeme ne postoji, postoji samo kontinuum, vječnost, golema posuda odakle se vade mozaički elementi, djelići mozaika su od šarenoga stakla, a u kaleidoskopu su zatočeni kao što sam ja u svemirskome brodu, zagledam se i smijem birati koju ću uspomenicu fokusirati i opet doživljavati.

Odjednom uviđam da još živiš pod debelim slojem čađe, prašine i ugljena. Sinulo mi je da si možda samo ti preživjela. To je logika snova, ili točnije, totalna nelogičnost snova. Smatram da mi moraš pomoći. Preživjela si zato što si se sklonila u jedan od dubokih tunela u Vestlandu. Samo me ti možeš izvući. Uskoro ću pasti u fjordovski rukavac uz ledenjak Jostedal, a ti ćeš otvoriti kapsulu koja plovi usred fjorda. To se u snu doima tako jednostavno, čunom na vesla možeš me izvući.

Opet doživljavam naše ondašnje veslanje u fjordu. Ležali smo u travi stare sjenare na drugoj strani i sunčali se. Smatrala si da se ne možeš sunčati u toplesu na tratini ispred hotela. Vani smo, toplo je, sigurno dvadeset stupnjeva, stavili smo bocu *Sola* u priobalnu vodu na hlađenje. Malo poslije smo doveslali i opazili dva malena obalna dupina, u fjord su doplivali iz Balestranda. Nekoliko puta kruže oko čuna i plaše nas, ali se uskoro udaljuju.

Uporno kružim oko crnoga planeta. Srce me boli jer za koji sat svemir više neće imati duševni život. Sklapam ruke i molim Boga u kojega ne vjerujem: *Molim lijepo, sve stvori iznova! Budi tako drag, daj mi novu priliku! Zar cijeli ovaj svijet ne može dobiti još samo jednu priliku?*

Onda se dogodilo nešto čudno, nije na filmu, ali to je posve drugi film, to je san. Jeff i Hasan iznenada se miču i trepću. A sada? Raspada se prah i

čađa oko kugle Zemaljske, vidim modri Atlantik ispod sebe, idemo prema zapadnoafričkoj obali...

Probudim se. Ne shvaćam da je to samo san. Najneobičniji su mi Jeff i Hasan. Bili su tako životni i stvarni, a nisu sličili ni na jednog čovjeka kojega poznajem u zbilji. Očaravala me spoznaja da postoje paralelne stvarnosti i da su takve selidbe duše doista moguće.

Magličasti pramenovi još lebde među planinskim obroncima. Lijep je pogled na

fjord.

Idem na doručak, zaokupljen sam snom. Nosim na verandu šalicu prepunu

kave.

A kad tamo - ti!!!

VI.

Da, ja. Možda shvaćaš da si usnio vidoviti san?

Pa -

Radiš li nešto osobito?

Ne. Kako to misliš?

Imaš li neki program večeras i

Ne, naprotiv. Berit je upravo pošla na kazališnu predstavu sa sestrom.

Sve mi se čini da ćemo dugo voditi ovaj dijalog. Niels Petter vani igra bridž s prijateljima. Imamo cijelu večer. Predivno je odavde gledati grad. Sva sam uznemirena...

A ti? Kako si?

Kod kuće sam, u maloj radnoj sobi na katu. I ja imam pisaći stol uz prozor koji gleda u grad. Mrak se tek spušta nad Oslo, pali se gradska rasvjeta. Vidim svjetla Ekeberga i Nesoddena.

Gledam Vagen, crkvu Korskirken i posve straga Johanneskirken. Vidim Vatrogasnu stanicu i Vijećnicu uz Lille Lungegardsvann.

A ondje bijah ja, napisao si, i tada ti je možda sinulo da si snio vidovit san...

A kad sam stigao u stari drveni hotel te večeri, činilo mi se da te u svako doba mogu sresti u salonu uz otvoreni kamin ili u blagovaonici. Svaka me stuba do soba podsjećala na tebe, svaka zidna slika, svaki goblen. A stara telefonska govornica, sjećaš li se nje? Ili da se izrazim na posve drugi način: kad sam stigao u Hotel Mundal, osupnuo sam se što te nema. Kamo god išao - nije te bilo. Dakle, nije čudno što sam sanjao o vremenu kad smo bili skupa. Zgromilo me što si se iznenada stvorila na verandi. To sam nazvao bajan slučajan susret. No uzrok tvoje pojavnosti nije što sam o tebi sanjao.

Nije? Cijelu noć kad si kružio oko pougljenjenoga planeta, ležala sam na krevetu do tebe i spavala. Zar ti se po snu ne čini da se pretežno tada dogodila osmoza naših osjetila. Znaš li da smo telepatiji i vidovitosti otvoreniji u snu, dakle u tzv. Fazi REM ? Fenomen se stručno zove paranormalni snovi. Tu ima niz laboratorijskih istraživanja, ali ima i antropologijske građe koja upravo to rasvjetljava. Jesi li čitao islandsku Sagu o Gunnlaugu? Sjećaš se u svakom slučaju Josipovih snova u prvoj Mojsijevoj knjizi. Sve su to tipični vidoviti ili prekognitivni snovi.

Mama mi je čitala sage o Helgeu, Gunnlaugu i Hrafnkelu kad sam bio dijete. Nisi valjda zaboravila da sam rođen na Islandu? Pitanje je koliko su *književni* ti snovi u sagama. Gotovo je univerzalno tumačiti snove, tj. proreci nešto o budućnosti.

Bilo kako bilo, tvoj san ima sve karakteristike onoga što bih nazvala vidovitim, to je tipičan san otkrivenja. Slažeš li se da je strašno zgusnut i izražajan?

Da. Slažem se. Rekoh već na Fjellst0lenu da sam snio neobično snažan i sadržajan san, a očito mi nije bilo drago ići s tobom na izlet samo nekoliko sati nakon buđenja. Odnosno, samo nekoliko sati nakon što si me spasila iz svemira. San mnogo kazuje o tome kako sjećanje na godine s tobom još živi u meni i obilježava me! Možda osjećam da sam otad pomalo »u orbiti«, dakle, izvana u odnosu na život koji sam vodio poslije nas. Osim toga, većinu snova hrani nešto što smo doživjeli dan uoči. Cijeli sam se dan vozio maglovitim krajolikom.

Istodobno je to bio jeziv san, noćna mora. Kao da si žedan nečega u što bi povjerovao. Pojam da si jedina svemirska svijest - vapi za oporbom. Moliš da se porekne ta iskrivljena predodžba. A nas je više, Steinn. Više duša u svemiru! Vjerujem, ima bezbroj nas duhova. Očigledno, ne znam koliko, ali vjerujem da nas je gotovo beskonačno kao što na ljetni dan zna biti bezbroj sunčanih zraka po morskoj površini.

Sorry, Solrun. Više te ne slijedim. Možeš li mi to oprostiti?

I više od oprostaja. Nadmoćna sam. Očito misliš da će materija nadživjeti duh, pa i to je proizašlo iz tvoga sna. Cijeli će ovaj čudovišni svemir ostati iza nas kao krhotine. Vjerujem u dijametralno suprotno. Naše će duše posve sigurno nadživjeti tvar. Slažemo se, sva će se priroda naposljetku raspasti.

Da, nažalost. To je neizbježna posljedica drugog zakona termodinamike.

Nema odgovarajućega principa koji kaže da zub vremena tvori pukotinu u duhovnosti.

Zato što imamo slobodnu dušu koja će nadživjeti tjelesnu smrt. Mislim da razumijem što misliš.

Zamisli da šećeš šumom, stazom kojom si išao prije nekoliko tjedana. Iznenada dolaziš do nove novcate brvnare koju nikad prije nisi vidio. Izuzetno je da je tu iznenada kuća, a dok je gledaš, otvaraju se vrata i izlazi nasmiješen muškarac svjetlucavih modrih očiju i bisernih zuba. Gotov je.

Klanja se duboko. Dobar dan! pozdravio je. Ozračje je nadrealno, misteriozno.

Postavlja se pitanje. Što se dogodilo? Je li se najprije uzdigla kuća od šumskog drveća pa onda čovjek kako bi joj udahnuo život? Ili obrnuto, najprije je čovjek sklepaо kuću pa onda uselio?

Pitam što ti se čini vjerojatnijim, je li najprije bio duh ili materija. Zaklju čuješ svoje pismo da naslućuješ vezu svijesti i onoga što se dogodilo u »prvome svemirskom djeliću mikrosekunde«. Sad pitam što misliš: je li prije bila svijest ili golemo energetska pražnjenje koje se materijaliziralo prve sekunde.

Nisi li zapravo iznosio argumente da je »možda nešto bilo iza ili izvan vremena i prostora koje je stvorio Veliki prasak« ? To su tvoje riječi. Pa zar nije prešućivanje istine reć i da je Big Bang početak svega? To što poznajemo kao najveći svjetski hokuspokus - moglo se svesti na rigidan kontinuitet iz jednoga stanja u drugo.

Ne znam. Pa da, sada više ne znam. Ništa ne znamo.

U snu si očajavao. Silno si se htio osloboditi svoje materijalističke slike svijeta. Išao si tako daleko da se moliš Bogu u kojega ne vjeruješ. Doista sam u nedoumici.

Zar ne vidiš neku pomirbenu dimenziju? Ni nakon toga predinamičnog sna? Pa to je jedina suvisla dokumentacija da zapravo imaš bogat duševni život. Osim toga, uslišen si. U svakom slučaju, obuzela te nesvjesna sumnja u vlastiti ateizam.

Zar si čovjek bez doživljaja, Steinn? Nikada nisi doživio nešto što si mogao protumačiti kao naznaku nečega duhovnog ili transcendentnoga ?

Nisu ni 22 h, još dugo neću leći.

Imam jedan doživljaj, nešto iz 70-ih. Htio sam to reći kada smo sjedili na ruševinama staroga pastirskoga planinskoga stana onoga srpanjskoga dana, najprije sam morao pokušati istjerati taj jezivi san iz tijela. Tada su utrčale junice, a znaš zašto smo na silasku malo govorili. U našoj je dobi to gotovo nezgodno priznati, vjerujem da smo rekli, ali tada smo se, znaš, odjednom zabrinuli jedno za drugo. Iznenada više nismo imali što reći. Zato sam predložio da si možemo početi slati e-poštu. Sjećaš se, to sam kazao kad smo bili kod streljane i crvenoga hambara. Čim smo tvoga muža sreli na rasprodaji knjiga, bio je to svršetak svih razgovora među nama. Mislio sam da nas troje odemo na kavu, ali nismo.

Tek godinu dana otkako si otišla, javila si mi se i zamolila me da tvoje stvari pošaljem u Bergen. Zadatak nije bio lak, pa to si i ti rekla u e-pošti jer smo većinu stvari skupa kupili. U istome smo stanu živjeli od svoje 19. godine, pa pet godina poslije nije bilo lako odrediti granicu među mojim i tvojim. Vjerujem, bio sam darežljiv pa te nisam zakinuo. U prvom je redu važna afektivna vrijednost, a znao sam za što si najviše vezana, iako ne znači da to što za nekoga ima vrhunsku afektivnu vrijednost - drugome manje vrijedi, često je obrnuto. Sjećaš se staklenoga zvona, kupili smo ga u Smalandu nakon posjeta Skane. I meni se sviđalo, ali sam ga pomno zamotao u svileni papir pa ti ga poslao. Nadam se da je izdržalo put i da ti je još cijelo.

Jednom sam čuo zgodu da se neki par htio razići, oboje se složilo i sportski počelo dijeliti sve knjige. Uskoro su uvidjeli da bi upravo onu koju hoće jedno od njih, volio i bračni drug. To je bivalo sve jasnije kako je odmicala dioba knjiga. Osim toga, počeli su razgovor o nekim naslovima i uvidjeli da su odviše slični da bi se rastali. I danas su još zajedno, a povod za raskid - smatraju posve nevažnom epizodom.

I u našem su slučaju knjige važne, ali sa suprotnim predznakom. Mislim na cijelu tvoju biblioteku, a osobito na jednu knjigu, znaš na koju. Katkada u knjizi zna biti više eksploziva nego u jednoj »epizodi«.

Poslao sam tri paketa i istodobno doživio da je rastava zapečaćena. Nisu nam trebali papiri, ni potvrda da smo živjeli nevjenčano ni da smo odselili jedno od drugoga.

Kad sam toga jutra u pošti predao tri kartonske kutije, nisam pošao kući. Sjeo sam u Volkswagen i vozio Ringveiem pa Drammensveiem, jer nisam točno znao kamo ću dok nisam prošao Sandvika na putu u Sollih0gdu i H0nefoss.

Pet sati poslije stigao sam u Haugast0l. Još sam malo vozio na jug po visoravni Hardanger, parkirao i našao naš stari tabor. Dugo sam švrljao pa se vratio do automobila i nastavio put.

Kao da smo ovdje jučer bili. Upao sam u »špilju« i našao naš tabor. Ondje smo ostavili i janjeće krzno. Smatrala si, ako ga tko nade, možda dobije naknadu. Uvijek misliš na sve. Još je ondje janjeće krzno.

Ne tvrdim da vatrište još zaudara, ali su pougljenjeni ostaci klekovih bobica i patuljastih breza između kamenja bili točno onakvi kao što smo ih ostavili. I još nadoh puno naših tragova. Više-manje sustavno upustio sam se u neku erotsku arheologiju. Zaboravila si svoju zelenu rukavicu, novčić

od pet kruna i ukosnicu od metala, ali zar ukosnica nije prekršaj odredbi kamenoga doba? Ne sjećam se da si je rabila, možda je pala iz džepa, kosa nam je malo-pomalo posve podivljala, sapun i šampon u svakom su slučaju bili zabranjeni, a sapunski nadomjestak bile su nam patuljaste breze, lišajevi i mahovine. Našao sam nekoliko ručno izrađenih udica i sramio se gotovo zato što smo riblje kosti rasuli ispred tabora, ali posve su sigurno to radili i ispred slavne špilje Cro-Magnon. Nešto smo takvo, vjerujem, rekli jedno drugome. Smijemo biti raskuštrani, rekli smo. Čast nam je živjeti što autentičnije. Ljudi smo, ali upravo smo ostvarili životinjski prijelaz pa ne smijemo biti uglađeni, nego brutalni i grubo.

Odjednom se čini - prenglo se to dogodilo - kao da gubim sebe, stapam se s krajolikom oko sebe. A to da se to dogodi upravo ovdje, doživljavam kao slučajnost jer nisam prstom maknuo.

Potreslo me da to na što sam stalno mislio kao na »ja« i »moj«, ne vrijedi, bila je to iluzija.

Gubim se, što ne osjećam kao neki gubitak, osjećam da me to i oslobađa i obogaćuje, jer istodobno spoznajem da sam nešto kudikamo više nego što je ovaj bijedni ego za koji sam bio toliko zabrinut. Ja nisam samo ja. Posve jednostavno. Ja sam i cijela visoravan uokolo, cijela zemlja, sve što jest, od majušnoga lisnog ušenca do galaksija na nebu. Sve jest ja, jer *ja sam sve*.

Neopisivo je moje stanje svijesti. Osjećam i znam da sam ja kamen na kojem sjedim - a i onaj tamo, i ovaj, i sav vrijes, crne brusnice i patuljaste breze s kojima sam se stopio. Čujem jedan neizrecivo sjetan zov, ali i to sam ja, ja zovem, a zovem svoju pozornost.

Smješkam se. Pod uzburkanom površinom osjetilnih dojmova, volje i požude, oduvijek imam i dublji identitet, nešto što je šutljivo i tiho, srodno svemu što postoji, a sada, čim sam to uvidio, uzbibana se površina smirila. Žrtva sam najvećega blefa na svijetu, da ću naime »ja« biti nešto posve izdvojeno od svega drugoga. A ne doživljavam ništa transcendentno. Naprotiv, tako je radikalno ovostrano.

Jak je moj doživljaj bezvremenosti. Iako ne bih mogao reći da se osjećam istrgnuto iz vremena, radije kažem da se osjećam uvriježen u vrijeme, a ne stlačen u hipu upravo sada, nego za sva vremena. Jer ne živim samo svoj život, nisam samo sada, ja sam i prije, sad i poslije. Bujam i uvijek ću bujati, jer sve je jedno, a ja sam jedno i ja sam sve.

Sve se počelo rasplinjavati, opisujem letimičan doživljaj. Osjetih sretan dodir vječnosti, svega što postoji prije i poslije mene, no doživljaj traje samo nekoliko sekunda. Izašavši iz toga stanja, stječem posve nov uvid, a znam da ću tu dimenziju nositi cijeli život.

Toliko o doživljaju kao takvome ili o stanju svijesti, lako sam pokušao prizvati istinsko iskustvo, sad smatram da je u svakom slučaju moguće otprilike istu spoznaju postići čistim razmišljanjem.

Često kažemo da smo na svijetu, u svemiru ili na kugli Zemaljskoj. Pa da. Ne bi li bila zanosna igra, da ne kažem oslobođenje, preuzeti složene tvrdnje? *Ja sam svijet. Ja sam ovaj svemir.*

Na visoravni sam dospio u gotovo neopisivo stanje svijesti. To što sam doživio bilo je istina. Da sam ja svijet - to je zapravo *istina*.

Što kažeš? Nazireš li neku pomirbenu nadu u označenome smjeru? Možeš li se veseliti pri pomisli da će zečevi, sjeverne snježnice i sobovi juriti na visoravni Hardanger i za sto, tisuću ili milijun godina? A možeš li istodobno doživljavati da si na neki način ta raznolikost koja će vrvjeti nakon tebe? Može li ti takva svijest uliti duševni spokoj, možda eteričnu predodžbu da će tvoj maleni »ego« nadživjeti svoj ovozemaljski život kao »duh« u raju duša?

Zamisli ovu dilemu: pred tobom su na stolu dva gumba. Stisneš li jedan, odmah ćeš umrijeti, nakon toga nema individualnoga života, ali zauzvrat će i čovječanstvo i sve živo na ovome planetu opstati i u nesagledivoj budućnosti. Djevojčice će bezbroj generacija skakutati na otočićima i po stjenovitim škojima, kao ti potkraj pedesetih. Znaš, vidim ih. Sve mi se čini da je vreva iza zavoja. A još je jedan gumb na stolu i stisneš li ga, doživjet ćeš stotu, u najboljem zdravlju. Zauzvrat, a u tome je dilema, cijelo će čovječanstvo, sav ovozemaljski život izumrijeti istodobno s tobom. Što bi izabrala?

Vjerujem da bih bez oklijevanja prihvatio prvu alternativu. Ne pozivam se ni na kakvu vrstu pobožnosti ili požrtvovnosti. Ja nisam samo ja, i ne živim samo svoj život. Jer ja sam osim toga čovječanstvo, a ono će, nadam se, biti i poslije mene, zapravo imam egoističnu želju, jer mnogo od onoga što smatram svojim jastvom, usidreno je u nečem izvan moga tijela. Slažemo se u tome. Ja nisam samo ovo moje tijelo. S njime neće sve biti i propasti.

Danas nam stalno podvaljuju da je naš ego središte svemira. Nije li to naporan način života? S obzirom na to da središte svemira ima još samo

nekoliko godina ili desetljeća.

Na visoravni sam doživio duševno oslobođenje. Osjetih se oslobođen iz egocentričnoga ropstva. Kao da je prsnuo kolut bačve, obruč jastva ili sebstva.

Ima toga još.

Kad sam se vratio do automobila, možda je bilo četiri sata, prohtjelo mi se malo nastaviti na zapad, a ne odmah kući u Oslo. Uskoro sam prošao visoravan Hardanger. Sišao sam u Mab0dalen, ukrcao se na trajekt iz Kinsarvika i vozio u Nordheimsund, Kvamskogen u Arnu. Pomislio sam da je vrijeme za povratak, jer se počelo mračiti, a imam se voziti do kuće u Kringsjau više od četiri stotine kilometara.

Nisam mogao zaokrenuti kad sam tako blizu tebe, pa sam nastavio u grad i parkirao crveni Volkswagen u Nordnes. Pa sam počeo lutati ulicama. Apsurd, pomislio sam već kada sam plovio preko fjorda Hardangera. Mogao sam tvoje kutije strpati u automobil umjesto što sam ih poslao poštom. Sve je to priglupo, jer da sam ponio te kutije, imao bih, osim toga, opravdan razlog da te posjetim.

Bio sam posve siguran da ću te uskoro sresti na ulici, jer sam izdaleka vozio. Kada te nisam našao, bijeh uvjeren da ću te sresti iza ugla. Naposljetku sam došao u Skansen pa se i tamo šetuckao. Bio sam nekoliko puta blizu stana tvojih roditelja u Sondre Blekeveien, ali nisam mogao čekati ispred kuće. Bilo je previše melodramatično, smatrao sam da ne smijem pozvoniti. Bojao sam se da ću uznemiriti tvoje roditelje.

Mislio sam da ćeš uskoro u večernju šetnju, oduvijek si toliko osjetljiva na to gdje sam i kad ću se pojaviti. Sad moraš rabiti svoje sposobnosti, osmjeliti se i naći me. *Nisi* imala takvih sposobnosti, Solrun, u svakom slučaju večeras ne. Ako si uopće kod kuće, jer si mogla biti u Rimu ili Parizu. Počela je kiša. Nisam imao za hotel, opet sam išao u Nordnes, a još mi se činilo da ću te sresti prije nego što uđem u automobil. No, morao sam sjesti sam u crveni Volkswagen, onako mokat i pokisao. Morao sam staviti kontakt-ključ i startati motor, ali veza se još nije izgubila jer sam te potražio na putu iz grada misleći da si možda posjetila prijateljicu pa ideš kući. U Nord-heimsundu sam uočio jednu nalik na tebe. Kad tamo, ništa. Preko fjorda sam kući u Kringsjau došao sljedećega prijepod-neva. Zaključao sam se i plakao, pio i spavao.

Naš je prekid bio kirurški, to se dogodilo bez anestezije.

Da, Steinn...

Kad sam napisala pismo, držala me iskrena nada da mi stvari nisi poslao, nego si ih ubacio u automobil i vozio preko planine. Bila je to naša posljednja šansa. Dakako, često sam tih dana mislila na tebe, a jedne sam večeri pomislila da sav nesretan lutaš po Bergenu. Smatrala sam da si moje stvari ubacio u crveni Volkswagen, ali nemaš hrabrosti doći pa mi ih osobno predati. Lutala sam ulicama. Počela je kiša, odoh po kišobran, osjećajući da te hitno moram naći. Fisketorget pa Torgallmenningen, Engen, Nostet i Nordnes. Sve sam to obišla. A tebe nigdje. Nakon toga nisam bila sigurna da si doista u Bergenu te večeri, ali me bodrilo uvjerenje da te večeri u svakom slučaju misliš na me, a znala sam da se još volimo.

Prošla je još jedna godina, vrijeme leti. Sjećam se, reda radi sam ti javila da sam u vezi s Nielsom Petterom, a nekoliko godina poslije iz Osla je stigao glas da si s Berit. Začudo, nije mi bilo drago čuti. Bila sam ljubomorna...

Sve mi se čini da mi je najčudnije bilo čuti da si opet u našem stanu. Nisam rabila ukosnicu, valjda je pala iz džepa anoraka, a kovanica od pet kruna možda je tvoja.

Nisi našao opuške cigarete, da? Sjećaš li se? Očito, cigarete nismo smjeli imati u kameno doba. Dakle, morali smo prestati pušiti. U svakom slučaju, morali smo prestati pušiti dok smo zajedno. Kad si jednoga dana došao iz ribarenja, poslije poljupca sam osjetila da si krišom pušio, nisi se izvukao. Odmah si priznao, sav opterećen krivnjom. Klonuo si, Steinn. Dao si mi kutiju cigareta, a iste je večeri planula na logorskoj vatri.

Što kažeš na moj doživljaj na visoravni godinu poslije?

Da, shvaćam, vjerujem da razumijem što opisuješ, a možda to što si doživio ne mora biti nespojivo s onime u što vjerujem. U biti je očito sve jedno - s čvrstim korijenima sve unatrag do tvoga Velikoga praska. A nismo li prije svega neusporedive individue? Zar nismo besprijekorne osobe? Onomad smo to rekli. Osim toga, danas kažem da smo duhovna bića.

Očito možemo doživljavati maloumnom misao da atomi i molekule koje ostave moje tijelo, poslije mogu ući u zeca ili u planinsku lisicu. Meni je to samo zgodna zamisao. Jer sam se izmaknula, Steinn! Čuješ li? Onomad nisam podnijela tu misao. Da ću još samo malo biti ja. Hoću trajati! A danas imam čudesniju nadu nego ti, čudesniju vjeru.

Ne pokušavam umanjiti važnost prelijepog doživljaja na visoravni godinu nakon mog odlaska. Mene je obuzela sumnja u to koliko si doista pomiren s tom panteističkom perspektivom koju sad uvodiš. Ne znam

koliko si pouzdan kada pišeš o ona dva gumba između kojih si neodlučan. U snu si učinio zapravo suprotno. Žrtvuješ budućnost čovječanstva kako bi dobio nekoliko bijednih trenutaka života. Povrh svega, ubio si dvojicu kolega kad si im preteo kisik kako bi se ti u svemirskome brodu zrcalio u svojoj svijesti još samo nekoliko sati.

Bio je to san. Zar nisi nikad u snu učinila nešto što u zbilji ne bi?

Pa da, poznajem te kao pažljivu osobu. Uostalom, dirljivo si pomno spakirao i poslao te moje stvari. Doista me nisi zakinuo, bio si širokogrudan. U svakom slučaju, probavila sam to što si zadržao Volkswagen, nikad nije bio sporan jednostavno zato što ja nisam imala vozačku. Pa ti si platio popravak vjetrobranskoga stakla i prednjega svjetla.

Staro je stakleno zvono ispred mene, na prozorskoj klupči-ci, lijevom ga rukom dižem i zvonim. Čuješ li?

Da| Neću zaboraviti Smaland. Na jezercu dva su labuda plovila bok uz bok. Uprla si prstom u njih rekavši da su oni ti i ja, gledamo svoje duše na mirnoj vodi. Sjećaš li se? Zagrlih te jednom rukom pa izrekoh drugo, ali podjednako toplo i prisno poimanje. Rekoh: Oni su duša svijeta. Njima to nije jasno, no tu pliva duša svijeta.

Oduvijek sam prirodni romantičar. A i ti si bila. Osim toga, osjećala si *da ti prijete* priroda.

Berit spava. Večeras ćeš više pisati?

Sjećam se labudova. A sjećam se, nismo se složili što oni simboliziraju. Večeras ću pisati i poslati. Ne muči se da ostaneš budan. Slobodno leži, Steinn, a sutra čitaj.

Ni govora! Skupa ćemo ploviti kroz ovu noć.

Što kažeš? Nadam se da nisi pio!?!

Opusti se. Zar sam napisao nešto neotesano? Samo piši. Sigurno ću biti budan.

Nastojat ću biti kratka, jer mnogo toga već znaš.

Bilo mi je deset-jedanaest godina kada sam, u pretpovijesti, ljetovala na otoku Ytre Sula. Lastavica je iznenada jurnula prema prozoru bakina salona. Baka je smatrala da moramo pričekati jer već nekoliko puta, rekla je, ptice su se samo onesvijestile sudarom u prozorsko staklo pa bi četvrt ili pola sata poslije živnule i odletjele. Rekla je da su neke od tih ptica dobile novi život, život poslije smrti, jer vidjeli smo te uginule ptice, ali iznenada bi otprhnule. No prošli su dan i noć, a lastavica se nije probudila, ležala je i sljedećega prijepodneva. Morala sam je pokopati, i to sama, mama i tata bili

su u Bergenu. Nadala sam se da bi mi mogla pomoći baka s majčine strane, a ona je smatrala da su djeca dužna pokopati uginule ptice, o tome smo više puta govorili vezano za te moje napade.

Otada, od desete-jedanaeste godine, rasla sam uz dojmljivu spoznaju da sam i ja takva raskuštrana ptica, da sam priroda. Nisam više dijete. Iza mene je ostalo doba nedužnosti i bez- brižnosti.

Da, Steinn, čudesno je da na svijet stalno pristižu nova djeca koja samo kratko vrijeme žive bez svijesti o smrti, bez tuge i užasa. Meni je djelić života završio već kada mi bje deset- jedanaest godina. U svakom slučaju, dobio je nov obrat. Davno prije nego što sam spolno sazrela, bila sam užasnuta, donekle u pomaku od ovoga svijeta, u svakom slučaju, odavde sam odmicala.

Došla sam u Oslo i susrela te, ništa u međuvremenu nije bilo bitno, sjećam se beskrajnoga niza glasovirskih sati, tenisa, štre-banja, ali i nešto o čijukanja. Sljubio si se s mojom ranjivošću jer si i ti imao takvu ranjivu razinu ili, možda bih morala reći, razinu ozbiljnosti. Uvidio si kao ja: nema nade za takve kao mi, nego život ovdje i sada.

Bili smo tako goli, toliko bespomoćno izručeni jedno drugome, a mogli smo jedno drugo ushićivati samo ekstazom i prirodom što u svakom slučaju u hipu obuzdava sve naše misli o tome kamo naposljetku idemo.

Stalno dualistički gledam na život, a i to me prati od onoga ljeta kod bake s majčine strane. Doživjela sam da smo prije svega duše, a tjelesne potrebe koje nas stalno pale, ali koje je prelako zadovoljiti - nešto su posve drugo, nešto što se hvata za nas kao muškarca i ženu, a koje nas raduju u trenucima žara, ali to u dubini duše smatramo nebitnim i nepotrebnim. Nisi li i ti to tako doživio?

Moja je dragost bila dublja od Marijanske brazde kada si katkada stao iza mene, stavio ruku na moje čelo, dahtao mi za vratom, digao mi kosu pa mi šaptao na uho: Dušo! Ponekad si htio nešto drugo nego leći sa mnom, ni to nije bilo rijetko. Znaš, bilo je to kao da doista progovaraš mojoj duši, odškrinuo bi otvor jedne posve druge kategorije, vratašaca duha, a odgovarala je moja duša. Redovito bih rekla: Cuj... Dosta! Što drugo reći jedno drugome kao duša duši? Nisam ti se mogla više približiti.

Bio si hirovit kao dvojnjak, Steinn. Prevažno se na to podsjetiti. Cesto bi se pola sata motao u stanu u Kringsjau i tek bi tada doista došao. Kad sam to prvi put čula, bila sam posve sigurna da si ti i dotrčala sam prema ulazu kako bih te dočekala. Izrijetka sam te odmah mamila u spavaću sobu, znalo

se dogoditi da sam to planirala. No uvjerila sam se da je to samo upozorenje da si »u diru«. Bila su to praktična upozorenja. Stigla bih postaviti stol i pripremiti nešto fino, ili bih se malo dotjerala pa te pokušala zavesti - to mi je išlo kad god bih svesrdno zapela

sjećaš se sigurno, poneke si zimske večeri znao doći kući uz svjetlo voštanice u toplu spavaću sobu, znao si što te čeka, to si nazvao ljubavnom saunom i smijao si se pun iščekivanja. Steinn, to pišem kako bih te podsjetila da moja »sklonost« onome što zoveš okultnim u svakom slučaju postoji otkad se poznajemo.

Ima još. Bio je svibanj 1976., koji dan prije odlaska u planine i na ledenjak Jostedal. Sanjala sam i okrenula se smušeno prema tebi. Odmah si se užasnua, tako sam te netremice gledala. Zar je to novi napad?

Rekao si: Što je?

Odgovorih: Sanjala sam da je Bjorneboe umro.

Glupost, rekao si, uvijek si smatrao da su takve opomene glupost.

A ja sam ponovila: Ne, znam, umro je Jens Bjorneboe. Cuj, Steinn, nije više mogao.

Onda sam zaplakala. Upravo smo čitali San o Ragnhildu Jolsenu. Pročitali smo gotovo sve što je Bjorneboe napisao. Naljutio si se. Pošao si u kuhinju, upalio radio i gotovo odmah našao novosti. Udarina bje vijest o smrti Jensa Bjorneboea. Prestrašeno si se vratio u krevet i šćurio uz mene.

Rekao si: Sto radiš, Solrun? Prestani! Užasavaš me.

Imala sam takvih »vidovitih« doživljaja, onda češće nego danas. Kad je tvoja duša, tvoj »dvojniki« ili »prethodnik« stalno stizala kući pola sata prije tebe ili kad sam sanjala predviđajuće snove, a doživjeli bismo potvrdu već sljedećega prijepodncva! Tako sam malo- pomalo postajala više nego zrela za stav da mi, ljudi, zapravo imamo slobodnu dušu, neovisnu tijelima u kojima smo sada.

Samo to ipak nije bilo dovoljno da se pomirim sa svojom sudbinom »gošće«. Plakala sam, a ti si bio junak pa si sa mnom izdržao. Jednoga sam rujanskoga dana opet dobila napad. Sjećaš se, čekala sam te ispred dvorane Sophus Bugges poslije predavanja Edvarda Beyera Wergelanda. Tješio si me rekavši: Danas ćeš biti kraljica večeri Kazališne kavane.

Nismo si to mogli priuštiti, ali nedavno smo dobili studentski zajam i izašli na večer. Smazala sam dva deserta! Bio si tako umiljat. Sve si skeptičniji. Činilo mi se da si hladan. Nikada nisi bio opak prema meni.

Razvio si se u cinika u spoznajnome smislu. Tebe je ogorčenost odvela jednim, a mene moja ogorčenost drugim putem. Putem nade.

Telepatija, ESP ili clairvoyance meni su fenomeni već kad sam te prvi put čula kao dvojnika. Čula sam da si u stanu. Onda te ipak nije bilo. Pa si došao!

Kada smo našli knjigu, teren je već bio pripremljen. Tako nisam bila posve nespremna za susret s Bakicom Brusnicom, samo nekoliko sati poslije. Smela sam se. Valjda negdje postoji neko rješenje, spas...

Što je čovjek, Steinn? Koliko često misliš na to da je tvoje bedro ili podlaktica ispod tanušnog filma kože... od krvi i mesa? Jesi li koji put pokušao zamisliti kako ti izgledaju utroba i crijeva? Iznutra, mislim! Jesi li to ti? Gdje ćeš usidriti ono u sebi što je tvoj subjekt, a što ja kažem, mislim i sanjam? U jetrima ili u slezeni? U srcu ili bubrezima? Možda u tankome crijevu? Ili ćemo sidrište tražiti u duši, u duhu, u tome sto jest, jer sve je drugo samo tiktakanje i zrnca pijeska u klepsidri. Luk i voda, ako mene pitaš.

Sad se vraćam pretposljednjoj večeri u starome drvenome hotelu, večeri prije nego što nas prijepodne kći hotelske ravnateljice zamolila da njezine tri kćerkice pričujemo pola sata dok je ona u banci.

Popili smo jabukovaču. Uskoro ćemo leći, ali idemo u bi-ljarnicu. Sve mi se čini da je čudno da su još na zelenom pustu one tri bjelokosne kugle. Koliko li su puta zveknule jedna u drugu!

Biljarnica je bila i hotelska biblioteka i bar, pa kad sam skupila deset bodova, a ti samo osam, šetali smo uz police kao svakoga popodneva ili svake večeri. Bio je to pedantan ili selektivan izbor knjiga, gotovo sve relativno staro, a većina s područja geografije, geologije

glaciologije. A tada - poput duhovne suprotnosti - iznenada sam našla tu knjigu, Knjigu o duhovima izdanu u Kristianiji 1893., samo dvije godine nakon izgradnje hotela. Bio je to prijevod s francuskog, a izvorni naslov Le Livre des Esprits, objavljeno u Parizu davne 1857.

Bilo je to one večeri prije nego što smo sreli Bakicu Brusnicu. Već smo u biljarnici počeli listati knjigu, naglas sam ti čitala neke rečenice pa smo je odnijeli u sobu. Najprije smo se zabavljali čitajući jedno drugome. Iako je autor knjige pravi čovjek od krvi i mesa, to je jedini suvisli manifest svijeta duhova. U knjizi su iskazi pokojničkih duhova koje su primili živi ljudi tijekom spiritističke seanse. Sjećam se, kad si te večeri naposljetku odložio knjigu na noćni ormarić, povjerio si mi: Više volim živu ženu u zagrljaju

nego deset duhova na krovu. A ja sam se, priznajem, dala šarmirati. Bila je noć.

U meni je tada nešto nikhulo. U tih sam nekoliko tjedana postala spiritualist, ili kršćanski spiritualist. Postade to moja vjera, moj mir, moj duševni spokoj.

Sljedećega smo popodneva sreli Bakicu Brusnicu. Čudno je misliti na to. Zar ne misliš - kad se nečem otvaraš, istodobno se i tebi nešto otvara?

U svakom slučaju, ptice ne ulijeću u kuću ako su svi prozori zatvoreni. Samo se zalijeću u prozorsko staklo.

Kad iskusimo fenomene kao što su vlastiti dvojnik, telepatija, vidovitost ili prekognitivni snovi, jasno nam je da mi, osim tijela u kojima smo sad, imamo i duše koje pripadaju posve drugoj vrsti nego što je materijalno. Bio mi je posve kratak put odade do vjere u besmrtnost duše.

A kako je sad u Oslu? Spavaš li?

Ne, čitam. Sad će dva sata. Još si za laptopom?

Jesam.

Da ne povjeruješ! *Doista si* našla oslobođenje, spas svoje skršene duše... Gotovo ti zavidim, jer sam izvan tvoje nove vjere i tiho patim.

Nisam posve odustala da i tebe povedeni. Nešto ću ti dati, Steinn. Obećavam. Uvjerit

ću te.

Neću te spriječiti da pokušaš. Možda ni ja posve ne vjerujem u svoj panteizam. A sada ležimo...

Da, sada ležimo. Bar jedanput ti to meni kažeš.

Laku noć!

Laku noć!

Da znaš, cijeli sutrašnji dan izdvajam kako bih pokušala prepričati što se točno dogodilo onomad, prije više od trideset godina. Najprije ću nekoliko sati odspavati pa početi čim prije sutra ujutro. Pokušat ću poslati nekoliko puta tijekom dana. Ako se sjećaš svemirske povijesti, jedno od nas dvoje kruži i sjeća se svega što smo doživjeli onomad, prije više od trideset godina. Je li ok? Najzad smo sazreli sročiti to što se dogodilo?

Iskoristimo šansu. Onomad smo jedno drugome obećali da nikad više nećemo o tome, ali sad možda možemo jedno drugoga razriješiti toga zavjeta šutnje.

Znaš što sam pio cijele večeri?

Calvados! Miriše mi dovde. Pečene jabuke...

Dojmljivo. *Doista* imaš takav dar. Slatko spavaj. Javi mi se sutra.
Slatko spavaj!

VII.

Jednoga sam popodneva potkraj svibnja 1976. bila na prozoru spavaće sobe u Kringsjau. Prozor je otvoren, a zrak blag, udišem slatkasti proljetni dašak. Ne znam jesu li to ovogodišnje gljive ili je to lanjski slatkokiseli zapah, ali nije moguće da s drveća osjećam miomiris mladih pupova. Valjda je to vlažna zemlja, jer iz lanjske masne zemlje izbijaju novi, svježi pupoljci. Vidim živahnu svraku u grmu, a vidim i mačku koja je pokušava prestrašiti. Svraka me podsjetila na pticu koju sam morala pokopati na Solundu, opet me obuzeo snažan osjećaj da sam priroda, onomad nisam bila drugo, a onda se opet dogodio jedan od mojih istupa. Suze mi naviru na oči, u hipu imam silnu glavobolju. I zaplačem, Vjerujem da sam najprije gundala. Shvatio si, jer čujem kako ulaziš u sobu mimo Dvorca u Pirinejima, ali prije nego što si me taknuo, naglo sam se okrenula, vidim te. Jednoga nas dana neće biti! dašćem ili urlam. Opet plačem, ali dopuštam da me tješiš. Očito grozničavo razmišljaš, a možda nećeš ovaj put izaći sa sjajnim prijedlogom odšetati rundu-dvije oko slatkovodnoga jezera Sognsvann. Vjerujem da se doslovce ne sjećam svega što govoriš, dogodilo se samo minutu nakon što si me zagrlio, običavao si mi lijevom rukom obuhvatiti kosu, a desnu si uvijek držao sebi na križima. Mnogo je vrsta zagrljaja, a ti si na svoj način grlio ženu.

Obriši suze, rekao si. Skijat ćemo na ledenjaku Jostedal.

Polu sata poslije sjeli smo u automobil sa skijama na krovu i naprtnjačama u prtljažniku. Naš je posljednji ludi pothvat bio lanjskoga ljeta, projekt špiljskoga čovjeka na visoravni Hardanger. Sunce je opet visoko na nebu, počela je nova sezona eskapada. To sam voljela. Obožavala sam te eskapade!

Da, naglo mijenjam raspoloženja. Već prije dolaska u Sollih0gdu bila sam razdragana. A i ti. Bili smo tako sretni, Steinn! Rekoh da se nitko na svijetu ne poznaje bolje nego ti i ja. Skupa smo od devetnaeste godine, gotovo pet godina, i već smo govorili da počinjemo starjeti. Teško je danas na to misliti, jer još smo bili posve mladi i cijeli je život bio pred nama. Prošlo je više od trideset godina.

Vozili smo crveni Volkswagen, a kada smo se kotrljali prema Sundvollenu, šalili smo se da smo, uz to što smo muškarac i žena, dvije lastavice koje kruže iznad jelinih krošnji i vide crvenu bubu iz ptičje

perspektive. Sjećaš li se? Bio je doživljaj da vidimo sebe dok se vozimo krajolikom, sa skijama na krovu, samo nekoliko dana prije po četka lipnja. Znali smo da je najbistriji zbor ove kugle Zemaljske okupljen upravo sada, u našem crvenome volkswagenu. Platili smo za nj dvogodišnju ljetnu zaradu.

Uz Kroderen i Hallingdal malo-pomalo zasitili smo se razgovora - govorili smo o svemu! - a poslije Bromma šutke smo sjedili i po minutu-dvije. No vidjeli smo isto, nije trebalo reći sve što smo vidjeli. Jedanput smo bez riječi sjedili četiri-pet minuta. Tada je netko od nas prasnuo u smijeh, pa se počelo smijati i drugo. I opet smo se zadirkivali.

Vozili smo i vozili, a Hemsedal i Vesdand bili su ispred nas. Gore je u Hemsedalu na parkiralištu desno od ceste bio težak tegljač strane registracije. Sljedeći smo tjedan često o njemu govorili. Samo nekoliko kilometara poslije vidjeli smo ženu koja ide cestom u smjeru planine, ali i u smjeru naše vožnje. Vidi!, rekao si. A onda: Vidiš li?

Bilo je kasno navečer i doživjeli smo kao nešto izuzetno da žena u to doba sama pješaci. Jedini razlog što se nismo zaustavili pa joj ponudili prijevoz, bio je taj što nije išla cestom, nego stazom, samo nekoliko metara desno od kolnika, a ciljano je hodala strminom obraslom niskim grmljem, u planine. Bila je u sivom kostimu i ogrnula se ružičastim šalom. Vrlo slikovito, a lik žene ogrnute ružičastim šalom u modroj ljetnoj noći još mi je kao filmski insert na mrežnici. Hitro i odlučno išla je iz nekih razloga put planine, ne, nego preko planine, Steinn. I ona je išla u Vestland. Smanjio si brzinu, a kada smo je pretekli, pogledali smo ustranu. Sljedećih smo se dana složili kako dama izgleda. Starija žena, rekli smo. Sredovječna žena ogrnuta ružičastim šalom. Ili smo rekli pedesetogodišnjakinja...

Budan si, Steinn? Zar si i ti rano ustao? Ja sam u žutoj sobi, danas ti samo pišem pa budi blizu. Prije jedan ljudski vijek jedno smo se drugome zarekli da nikad više nećemo spominjati što se onomad dogodilo u planini. Sad smo pogazili dogovor.

Ovdje sam. Zora je, ali već sam u kuhinji uz dupli espresso. Čim pošalješ, pročitat ću. I tako cijeli dan, stalno ću biti *online*. Nosim laptop u ured. Vjerujem da prvi put idem od kuće u zoru, upravo je počelo svitati. Berit spava, ostavljam cedulju da sam se rano probudio i više nisam mogao zaspati. Posla ko u priči, pišem. No pričaj, željno čekam. Sjećaš se bolje nego ja.

Gore u Hemsedalju već si se srdio jer možda nećemo »u krevetu noćiti«, pa te iznenada spopalo da me hoćeš, malo nakon što smo prošli ženu ogrnutu šalom. Isprva su to bile tek šaljive primjedbe, neobavezno čavrljanje, ali si se malo-pomalo obezobrazio, bio si napasnik, možda bih morala reći. I opet sam se nasmijala. Tada si opazio ugibaldište i vozio nekoliko metara šumskom stazom na riječnoj obali. Bilo je suho vrijeme i vjerovala sam da ćeš me navući u vrijes između drveća. No bilo je hladno, a ti si uporno mislio na posve druge fore. Jadniče! Iz nekog si se razloga navukao na određene akrobacije u crvenoj bubi, a kao što si rekao, nisi se mogao osloboditi tih sjajnih slika. Ja sam samo čovjek, rekao si. Pogledala sam te iskosa, zakolutao si očima i priznao: Ja sam samo čovjek.

Polu sata poslije, opet smo na državnoj cesti, dao si gas. Poneseni zadovoljenom strašću, kao da letimo zrakom, kao projektil. U planine, u planine! Vidimo da vozimo po R-52, a to smo smatrali zabavnim jer smo oboje to godište. Naša cesta vršnjakinja, rekao si. Ili sam možda to ja rekla.

U svakom slučaju, stalno si bio za upravljačem, tada nisam imala vozačku. Možda je bila ponoć, ali u to doba godine nije potpuni mrak. Bio je vruć dan, no sad je prohladno i maglovito, mi smo u planini. Da je mrkla jesenska noć, konture bi bile oštrije pa bismo jasnije vidjeli na svjetlu automobila. No sve je nekako modrikasto mutno i besano. Jedina je iznimka jaki sjaj na obzoru u daljini. Vjerujem da sam ga odmah uočila. Govorili smo o tome sljedećih dana.

Na razvodu i kotarskoj granici uz Eldrevatnet, iznenada smo opazili u sumraku nešto ružičasto i lepršavo, osjetili udarac u automobil, naglo se trznuo pojas. Smanjuješ brzinu, u svakom slučaju ona opada, ali samo nekoliko sekunda. Opet si dao gas, tek nakon četiri-pet minuta nešto smo rekli. Nije li to vrhunska zagonetka, jer što si ti mislio, Steinn, a što sam ja mislila? A možda uopće nismo mislili. Možda smo samo bili u šoku.

Prošli smo dugu planinsku vodu i opazili bijeli kombi koji vozi planinom put jugoistočne Norveške, Ostlanda, pa si se zgrozio: Vjerujem da smo pregazili čovjeka!

Kao da mislimo jednim te istim mozgom jer to je i meni sinulo u istome trenutku. Naglo si se okrenuo prema meni. Stenjala sam.

Znam, rekoh. Pregazili smo ženu ogrnutu ružičastim šalom.

Prešli smo Breistølen Fjellstue i ubrzo ušli u prvi oštri zavoj prema Vestlandu, a u zavoju si se iznebuha zaustavio i okrenuo. Šutiš, ali ti po

ramenima i u tvom oštrome pogledu čitam što misliš. Možda joj treba pomoći. Možda je teško ozlijeđena. Možda smo je usmrtili...

Nekoliko minuta poslije evo nas ondje gdje je automobil u sumraku u nešto udario. Opet zaustavljaš, oboje izjurimo iz automobila. Hladno je, malo piri. Ali nikoga ne vidimo. Uviđaš da je desno prednje svjetlo skršeno. Skupljaš staklovinu s ceste i s ruba odvodnog jarka. Ogledavamo se. Odjednom upireš prstom u ružičasti šal na strmome vrijesištu uz vodu, tek nekoliko metara od automobila i ceste. Šal je čist i suh kao da je upravo odlepršao sa ženskih ramena. Lagano leprša na vjetru, gotovo kao da je živ. Ne usuđujemo ga se uzeti. Osvrćemo se u krugu, ali iako je ljetna noć, ne možemo razaznati ljudske konture, u kojem se god smjeru okrenemo. Samo nam je ružičasti šal uporište. Skupljaš još staklovinu prednjega svjetla, pa opet vozimo.

Opet smo u šoku. Dršćeš na papučici gasa i za upravljačem, ne vjerujem da smo zucnuli, ali naše su duše tako protkane da ipak imamo pristup mislima i osjećajima drugoga.

Sljedećih sati i dana sve ćemo to analizirati, ali već u crvenoj bubi uvidjeli smo da smo pregazili zagonetnu ženu koju smo vidjeli na strmini obrasloj niskim grmljem malo prije nego što smo si priuštiti nepredviđenu ljubavnu igricu uz rijeku. Istodobno smo joj tako dali fatalnu prednost.

Sad joj je jedini trag ružičasti šal. Pa smo zato pomislili da su ozlijeđenu ili unesrećenu sklonili s ruba ceste i ugurali u mali bijeli kombi, to je jedino moguće objašnjenje nestanka. Bilo je to davno prije mobitela pa smo zamislili da se vozač bijeloga kombija zaustavio na prvom imanju u Hemsedal i potražio pomoć, a očigledno je nazvao policiju i Hitnu ili je odlučio dati gas kako bi žrtvu naše lude smjelosti što brže dovezao u Bolnicu Gol. Ili, jer i to smo pomislili, možda više uopće nije imalo smisla nagaziti papučicu gasa. Možda se vozač bijeloga kombija zamišljeno i pobožno dovezao u Policijski ured Hemsedal kako bi iznio unesrećenu ženu koju je našao na cesti... a nesumnjivo je rekao i za Volkswagen.

Spuštali smo se prema Vestlandu, a kada smo opet prošli Breistolen i ušli u oštre zavoje gdje smo prije zaokrenuli, iznebuha si se zaustavio uz ponor, a meni zapovjedio da izađem iz automobila. Van!, urlao si. Van!

Pobjesnio si, odisao mržnjom. Vjerovala sam da se na mene ljutiš. U svakom slučaju, nisam ti se usudila protusloviti pa sam otkopčala pojas i izašla iz automobila. Steinn, Steinn, jecala sam. Sto ćeš sad? Ovdje ćeš otići od mene? Užasno potresena, pomislila sam: Hoće li me on ubiti? Ukloniti

jedinu svjedokinja? A možda je već ubijao... Upalio si motor i nagazio papučicu gasa. Prema ponoru. Zar ćeš si oduzeti život? Opet sam vrisnula. Steinn! Steinn! No samo si automobilom udario stijenu na rubu ponora. Odlučno si izašao iz automobila rekavši da je sad skršeno i lijevo prednje svjetlo. Osim toga, branik se izobličio, gotovo zgužvao.

Pitala sam: Zašto si to učinio?

Nisi me ni pogledao. A rekao si: Ovdje smo imali automobilsku nezgodicu.

Uzeo si staklovinu koju smo donijeli iz planine pa odložio uza stijenu i nove krhotine. Kao da si složio posljednje elemente slagalice.

Bilo je gluho doba noći. I hladno. Mislila sam da automobil možda neće startati, ali je srećom još bio u voznome stanju, samo malko klimav. Dakle, onako umorni i neoprezni, oštetili smo ga uz veliku stijenu koju su posve sigurno dovukli u zavoj kao zaštitu od slobodnoga pada s nekoliko desetaka metara.

Vozili smo u Borgund i protrnuli kada se stara crkva-brvnara iznenada, kao mrtvačka kulisa, uzdigla na maglovitome jutarnjem svjetlu. Osim toga, bila je okružena starim grobovima, a na jednome je treperila luč, i ona ružičasta u mračnoj ljetnoj noći.

Produžili smo uz rijeku L[^]rdal dok je svitalo, a paradoksalno, tog smo jutra bili sve jadniji što se više razdanjivalo. U L[^]rdalu je gotovo dan, ali slažemo se da je i prerano i prekasno da nađemo sobu. Osim toga, to bi bilo sumnjivo, a nismo htjeli svima pokazivati svoj razbijeni automobil. Vozimo posljednju milju na trajektnom ukrcajalištu Revsnes. Prvi trajekt polazi za koji sat. Mi smo jedini automobil na gat. Odlučimo spustiti naslon i pokušati zadrijemati. U biti smo malodušni. Netko od nas kaže da će nas policija posve sigurno uhititi prije nego što prijeđemo fjord. Nema nam spasa sve dok trajekt ne uplovi i ukrca nas. I ako je žena mrtva, i ako ne može dati iskaz, u svakom je slučaju vozač bijeloga kombija vidio crveni Volkswagen sa skijama na krovu, samo koju minutu prije nego što je našao ozlijeđenu ili nastradalu ženu u odvodnom jarku. Očito je policija svaki čas mogla doći.

Zašto je bila u planini u gluho doba noći? Tamo nema naselja, pa ni ribarskih ili lovačkih koliba. Nije se osobito toplo odjenula, a ništa na njoj nije odisalo sportskom opremom.

Tko je ona? Možemo li biti posve sigurni da je gore bila sama? Ili u društvu? Možda se u što upetljala. Uočili smo veliki tegljač na Hemsedal.

Možda se nešto dogodilo...

Previše smo ustreptali da zaspimo, ali bojimo se svjetla. Ležali smo sklopljenih o čiju i šaptali kao djeca na noćenju u gostima. Držim da je red napomenuti da smo se maknuli samo nekoliko stupnjeva na kuglici zemaljskoj na putanji oko Sunca, a ti žurno dodaješ da je Sunce samo jedna od sto tisuća milijuna zvijezda u Mliječnoj stazi. Zahuktava se. To što smo doživjeli samo je mreškanje na moru. Moramo širiti perspektivu. Moramo se maknuti iz fokusa. Ali sad mi nije suza u oku i ne vičem da jednoga dana više nećemo ovdje biti. Sada to ne vrijedi, nema mjesta za tugu, krivnja je zamijenila tugu, jer smo možda skrivili nečiju smrt. Mučno je na to misliti. Tada se nisam usuđivala komentirati, ali mislila sam na to. Nečiju smrt! Ja koja nisam mogla prihvatiti da ću i ja jednoga dana besvijesno odlelutati s površine ove Zemlje, a time i od ovoga silnoga svemira, od svega. Od tebe, Steinn, da, i od tebe.

Vjerujem da poslije onoga na trajektu u cik zore, sljedećih dana nismo često govorili o »onoj koju smo pregazili« niti smo izravno spominjali što se dogodilo. Rekli bismo to, ako smo već morali o tome govoriti, ili to sto se dogodilo. A ti si usporeno vozio uz planinski proplanak, onda smo stigli na veliku nizbrdicu pa si žestoko potjerao maleni Volkswagen. Možda smo pregazili i usmrtili ženu na Hemsedal. Više nismo mogli o tome. Kad smo se vratili u Oslo, upravo je taj dio povijesti bio zatajen i potisnut. Kako ćemo moći zajedno živjeti? Suživot, među ostalim, znači čavrljati, glasno misliti, šaliti se i smijati. Osim toga, zajedno spavati i biti jedno drugome blizu.

O Bakici Brusnici smo, međutim, počeli govoriti posve otvoreno pa ja zato danas, nakon tolikih godina, mogu ponoviti gotovo bez stida kako smo nekoga pregazili i usmrtili na Hemsedal. Naime, toj ću se čudnovatoj Bakici Brusnici još vratiti, bez brige. I pomno ću sve iznijeti kronologijskim redoslijedom.

A ti? Jesi li stigao u ured?

Pa da, u nekoliko minuta otkako sam na *Outlooku*, dobio sam prvu e-poruku. Od tebe! Pročitao sam i izbrisao.

Sjećaš se više detalja nego ja. Možda pretjeruješ kad ističeš da smo već tada bili nacistu da žena koju smo pregazili, nije samo ozlijeđena, nego je zapravo uslijed sudara poginula. Mogla se gadno lupiti i slomiti ruku, a možda je stopirala bijeli kombi kako bi se vratila na Hemsedal. No to što se

dogodilo bilo je dovoljno dramatično, pa sam sve to u uredu opet doživljavao.

Slazem se, nemoj odmah uvesti »Bakicu Brusnicu«. O njoj ću posve sigurno imati divergentna poimanja. Ali to znaš.

Divergentna poimanja! Gotovo njušim da si u znanstvenom institutu. Kako, uostalom, izgleda? Taj tvoj ured...

Imam tipičan blindemski pravokutni ured u Matematici, u zgradi zvanoj Niels Henrik Abel. Police, pisaći stol i pod puni su znanstvenih izvješća, ogleda i časopisa. Danas se jedva osvrćem na prozaičnu okolicu. Kad na ekranu čitam što pišeš, čini mi se da sam s tobom u istoj sobi pa ti čujem glas, ili smo u istome automobilu. Samo nastavi. Parkirali smo na trajektnome gatu južno od fjorda Sognea.

Već se oko četiri razdanilo, malo poslije izašlo je sunce, a mi smo žmirili i nastavili šaptati. Prisjećali smo se smirenoga života u kameno doba, i u ono prije tisuća godina i u ono lanjsko, na visoravni Hardanger. A posljednje je kameno doba tako nepojmljivo daleko od te noći koju smo doživjeli. Sanjali smo one duge noći kada smo mogli ležati na leđima ispred tabora pa pretraživali pogledom noć svijeta. Smatrali smo da možemo sagledati tako nerazumno velike udaljenosti, sagledali smo čudo svijeta. Gotovo bje bolan taj bliski kontakt s udaljenostima od tolikih svjetlosnih godina, a sad su se odjednom ti razmaci pri-maknuli. Egzotična su svjetla, naši optički susjedi, kružila svemirom tisuće godina prije nego što su dosegnula naša osjetila koja su ih primila i prigušila. Svjetlo dalekih nebeskih tijela putovalo je do naše mrežnice - pa nastavilo put u posve drugu dimenziju i u drugu pustolovinu, preko osjetilnog su aparata te zrake duboko doprle. Jedne je večeri izašao Mjesec, isprva tanak kao srp, ali svake noći sve veći i srebrnim svjetlom obasjao malo-pomalo i visoravan Hardanger i nebeski svod. Bilo je to olakšanje, ne samo zato što smo opet mogli jedno drugome gledati u oči, pa i noću, nego zato što je donijelo odmor, i duši i oku, da ne zurimo toliko u svemir kao prethodnih noći.

Dok smo u crvenoj bubi mljeli o kamenome doba, svemiru i o našoj dalekoj prošlosti, još su nam oči bile zatvorene, jer bje noć, odlučili smo da to bude što dulje noćenje u gostima, bez obzira na to tko prvi stigne pa nas probudi - policija ili trajektna posada. Cim smo čuli udaljenu huku trajekta u fjordu, znali smo da će noć uskoro prestati. Jedno se od nas nevoljko sjetilo svih zvijezda padalica one večeri kada smo zaklali janje. Zanimjeli smo pred tim spektaklom. Izbrojili smo 33 zvijezde padalice u nekoliko

minuta, ali smo se osupnuli, nismo bili prisebni pa smislili 99 želja koje nam se mogu ispuniti. Doduše, bili smo siti. Već smo pojeli janjeći odrezak, bilo je mesa za još dana. A želje? Pa imamo jedno drugoga.

Preplovili smo fjord. Brodska je posada prijezirno mjerkala prednji dio automobila, a nas sućutno. Automobilsku su oštećenja kao tjelesna: vidimo kad su posve svježa. Svjedoci, mislili smo da šapćemo. Već je tada NRK davao kratke noćne vijesti svaki puni sat. To smo znali, ali nismo znali što upravo slušaju za upravljačem.

U Kaupangeru se iskrcavamo i vozimo na zapad prema Helli. Dalje ćemo brodom u Fj^rland, polazište izleta na ledenjak Jostedal. Bilo je to prije Interneta, ali imali smo Norveški red vožnje i znali da ćemo jedva stići na prvi trajekt u Fj^rland, a ako nam pobjegne, morat ćemo pola dana čekati u Helli. No igra je uskoro završila, policija nas zaustavlja između Hermansverka i Leikangera. Naposljetku su nas tu sustigli.

Ondje su dva policijska vozila, jednom su uključena modra svjetla. Mislim da bi samo idiot povjervao da ćemo se lako izvući, prednji dio automobila bio je jasan dokaz u što smo se uvalili.

Dan je pa iako tada još nije bilo mobitela, policija već sigurno satima zna što se dogodilo. Premda si pomno smislio lukav alibi uz ponor, ipak si izjavio jasno i glasno, kad su nam mahnuli da parkiramo: Predajemo se. Ništa ne pokušavamo poreći.

Kimala sam i kimala. Ipak si nastavio. Cuj, bili smo u panici. Opet sam kimala. Bila sam užasno umorna i sita svega, Steinn. Bila sam slomljena. Sve što sam voljela i u što sam vjerovala - bilo je zgaženo. Nakon svega što se dogodilo u planini, tvoja je volja bila moja volja.

No bila je samo tehnička kontrola. Nisam morala izaći iz automobila! Sva sreća, jer nisam posve sigurna bi li me noge slušale. Bio je ponedjeljak rano ujutro, ali ni govora o kontroli maligana. Opomenuli su nas.

Zahtijevali su da u roku od deset dana popravimo prednja svjetla, ipak ćemo tada biti u Oslu, reko je policajac, bili su tako dragi. Iako su bijele ljetne noći, ne smijemo voziti noću dok ne popravimo prednja svjetla.

Zabranili su nam noćnu vožnju, Steinn. Dakle, tako. Gotovo nismo imali pravo na priziv...

Stigli smo na trajekt u Helli. Hella je kao Revsnes tipično nemjesto, samo gat, bez otvorenoga kioska. Spopala me ona moja neodoljiva glad za čokoladom. Gubila sam svijest. Sve o čemu smo govorili tih pola sata prije

dolaska broda iz Vangsnesa, svelo se na skije. Bubu moramo parkirati, složili smo se, nećemo u njoj u fjordovsko naselje. Osim toga, više je nije zabavno pokazivati. A skije?

Sigurno se svega toga sjećaš živo kao ja, a tu pripovijest moramo suvislo prepričati. Govorili smo razborito, kalkulirali.

Hoćemo li zaokrenuti? A na Rtu složili smo se da smo dužni doći do ledenjaka Jostedal, obećali smo to jedno drugome, a bez obzira na to što se dogodilo poslije, moramo naći prenoćište, trebala nam je perina pod koju bismo se zavukli. A to hoće li proći jedan, dva ili tri dana dok nas uhite, nismo mogli znati. Bili smo sigurni samo da je to pitanje vremena - dana, u najboljem slučaju. Vidjeli smo kako brodska posada motri svježe tragove sudara automobila, a redovita nas je policijska ophodnja zaustavila, pretražila i provjerila brzinu. Ostatak, složili smo se, ostatak se svodi na koordinaciju i istragu. U Helli smo u pola sata uvidjeli da otpada skijanje na ledenjaku. Nismo tako hladnokrvni pa da planinarimo do ledenjaka nakon onoga što se dogodilo. Moramo čitati novine i slušati radio. Bili smo oprezni, morali smo. Čuli smo za legendarni drveni hotel gdje se možemo smjestiti. Skije smiju biti u Helli. No, dojmljiv je opis, crveni Volkswagen s dva para skija na krovu. Potkraj svibnja! Preopasno je. A kako ćemo im objasniti? Najprihvatljivije je planinariti na ledenjak.

U nama je nešto još slutilo da, bez obzira na to kako to završi, policijskim saslušavanjem ili istragom, možda smo nas dvoje upali u ozbiljnu svađu. Osim mojih tjeskobnih napada i tvoje sklonosti popiti čašicu-dvije previše, živjeli smo gotovo bez trzavica, sve do trenutka kad je žena ogrnuta ružičastim šalom bila pregažena kod Eldrevatneta. Tada smo prvi put bili u krizi, u krizi. No još nismo mogli jedno bez drugoga. Možda sutra ili prekosutra, ali sad još ne.

Moramo zajedno biti posljednje sate i dane, prije nego što možda sve završi.

Bila je to ipak gotovo vedra brodska vožnja u rukavcu fjorda. Prema sjeveru i prema moćnome ledenjaku. Priroda je ostavila tako snažan dojam da nam je sve što se dogodilo - bilo poput spasa ili kao brana koja iznenada popušta. Opet smo počeli lupetati i smijali smo se. Sjećaš li se? Posve smo se uživjeli u ulogu, bezbrižno. Bili smo suvereni glumci. Nismo spavali, što je sigurno pomoglo, ali bilo je važnije da smo još bili zajedno - u svakom slučaju još dvanaest, dvadeset četiri ili možda četrdeset osam sati. Odjednom smo Bonnie & Clyde. Naviknuti smo biti samosvojni, na

izložene položaju, često smo govorili. Osim toga, sad smo izvan zakona. Prihvatili smo ulogu, poslije više od trideset godina, priznajmo. Počeli smo igrati ulogu cinika.

U hotelu smo samo rekli da ostajemo nekoliko dana, ne znamo koliko, ali mislimo ići na ledenjak, rekli smo jer su vidjeli skije. Lagali smo da imamo ledenjački tečaj i hodanje po ledenjaku. Spomenuo si Svartisen...

Nekoliko dana smo ti i ja mislili da nam je to možda posljednja eskapadica. Rekli smo da smo mladenci! Tek su prije četiri godine ukinuli takozvani »zakon o konkubinatu«, prema kojem smo samo prvu godinu živjeli nevjenčano. Mogli su nas prijaviti policiji zbog nedoličnog, kažnjivog ponašanja.

U svakom slučaju, uzeli smo najljepšu sobu, slavimo nešto osobito, rekli smo. Vjerujem da smo se pohvalili položenim ispitima, što je bilo točno, jer sam upravo položila povijest religije, a ti nekoliko iz fizike.

Najljepša soba nije problem, jer nije bila sezona. Dobili smo tornjić. Steinn, ne znam ima li to smisla trpati u ovu priču, ali tu su smjestili Nielsa Pettera i mene kada smo došli one ljetne noći. Čudno bje biti tu - s njim. Nisam posve sigurna kako smo dospjeli u istu sobu. Ja s time nemam ništa, on je naručio, a moj je muž i darežljiv i pažljiv. Teško mu je bilo kad sam se gotovo samo tebi posvetila u Bokbyenu, jer jedva smo čekali rasprodaje pa da odemo u potragu za knjigama koje nismo stigli pročitati u mladosti. Vjerujem da sam ti pisala kako je živnuo na putu kući.

Dok smo se prijavljivali na recepciji hotela toga prijepodneva, osim toga smo molili nešto što je zapravo presmiono, ali nismo imali izbora. Pitali smo je li u sobi radio, a kad je odgovor bio negativan, zamolili smo tranzistor. Možda bje smiono, ali smo se osjećali užasno neinformirano. Rekli smo da studiraš pravo pa želimo pratiti vijesti. Nešto o Njemačkoj i Baader-Meinhofu, rekoh.

Bilo je to nekoliko dana nakon što su Ulrike Meinhof mrtvu našli u Zatvoru Stammheim. Ne znam zašto sam to rekla. Možda zato što sam odjednom osjetila da smo nas dvoje nešto kao Andreas Baader i Ulrike Meinhof. Ljutito si me pogledao.

Dobili smo sobu i radio. Imali smo polukružni balkon i veličanstven pogled na ledenjak, fjord i dvije prodavaonice na starom parobrodskom pristaništu. A kada smo toga prijepodneva utrčali u hotelsku sobu, legli smo uz baterijski radio. Nismo uopće gledali na sat, jer smo gotovo bili sigurni da će na tranzistoriću govoriti samo o nama. Međutim prije nego što smo

utonuli u san, čuli smo vijesti iz zemlje i svijeta, Odelstinget norveškoga parlamenta podupro je prijedlog da vojna obveza više ne počinje s 20 nego s 19 godina. Umro je njemački filozof Martin Heidegger. A s planine ništa novo.

Nedostatak signala već nas je počeo gnjaviti. Nakon šampanjskih seminara na bračnoj postelji živo smo se sjećali Dostojevskog i Raskolnjikova. Kao i on, i mi smo sada počeli osjećati potrebu da nas raskrinkaju, a u svakom slučaju pomno propitkuju ili saslušaju. Na tren smo ugasili, ne vjerujem da smo isključili radio. Probudili smo se tek kasno popodne.

Probudio me tvoj plač. Sad si ti plakao. Tješila sam te. Jednu sam ruku stavila na tvoja prsa, ljubila te u potiljak i pokušavala sam te uljuljkivati.

Uskoro smo opet bili u krevetu i slušali radio. Napeto smo pratili polusatne vijesti. A kad tamo - ništa! Bilo je sedam sati, prošlo je više od pola dana nakon onoga što se dogodilo na Hemsedal. Možda brutalno ubojstvo automobilom? Podli je zločinac odmaglio s mjesta zločina - od ozlijeđene ili nastradale žrtve - a nije pozvao Hitnu ili policiju. »Jake su policijske snage danas u...« No od svega toga ništa. Iako smo, u hotelskoj sobi u dnu rukavca fjorda Sognea, znali da smo odjurili i ostavili ženu ogrnutu ružičastim šalom kad smo je, omamljeni opojnom srećom, pokosili i nastavili vožnju. Sal smo našli. Našli smo njezin šal. Vozač bijeloga kombija sve je pospremio iza nas. A nije li i javio policiji ?

Što je to? I zašto nije objelodanjeno što se dogodilo? Zašto su to zataškali? Valjda imaju svoje razloge. Kakvo bi moglo biti objašnjenje? A zašto vlasti to ne objave? Sto je tajanstvena žena u sivom kostimu, ogrnuta ružičastim šalom, radila u planini u gluho doba noći? Zašto je tamo bila? Ima li to vojne ili špijunske implikacije? Zar smo slu čajno nagazili na neke opasne stvari Državne sigurnosti?

Dala sam maha bujnoj mašti. Možemo li biti posve sigurni da je žena koju smo pregazili - ljudsko biće? pitala sam. Nema nikakvih radijskih istraga. Policija nije pozvala svjedoke. Možda je izvanzemaljka, posjetiteljica iz svemira? Te noći bje osobita svjetlost iznad planine, pokušavala sam izvući tvoj komentar. Rekoh da smo na nebu vidjeli blještavu svjetlost.

Nismo ništa razumjeli. Tko je unesrećena? Ako nije »strankinja« ili avet, sigurno i na drugome kraju toga rebusa netko pita tko je zlo činac. Sigurno je muškarac, nema sumnje, pokušavali smo zacrtati profil. Nijedna

žena ne bi pobjegla. Možda će iz nekog razloga policija pokušati naći zločinca, a tek tada reći javnosti što se dogodilo.

Automobil nam je u Helli. A da se prijavimo? Možemo anonimno telefonirati o oštećenome volkswagenu na gatu. Naposljetku je našoj strpljivosti bio kraj. Automobil je policija već registrirala kao sumnjivo vozilo.

Naposljetku se iz toga kaosa pitanja i odgovora rodio potpuno novi, proračunani pristup. Ja sam to prva rekla. Rekoh: Dragi Steinn. Pet smo godina skupa. Iznenada smo bili tako nesretni i tada smo učinili nešto preglupo, jer doista je ludo pobjeći nakon sudara. Sto god da se dogodilo jednoj ženi koju smo pregazili, sad joj ne možemo pomoći. Nećemo li ove posljednje dane pokušati učiniti što ljepšima?

Sirius, moljakala sam. Andromeda, Steinn! A ti si asocijacije odmah prihvatio, o tome smo govorili u Revsnesu.

Molila sam za nas, a tebe nije bilo teško namoliti. Bio je to po četak naših posljednjih čudesnih dana. Otuširali smo se, a pola sata poslije, u muzejskome smo salonu sjedili uz otvoreni kamin i aperitiv. Nisu imali Golden Power, ali su imali Smirnoff i limetu.

Nakon objeda sjeli smo uz kamin i šalicu kave. U glavi smo imali radijski raspored i pošli u sobu na vijesti u 22. A kad tamo, ništa.

Ne moram ulaziti u detalje o tjednu koji smo tamo proveli, jer sjećaš se, govorili smo o svemu kad smo se posljednji put susreli. A svaki smo dan išli u duge šetnje. Prvoga smo se dana odgegali dolinom Supphelle do ledenjaka. Sjećaš li se toga dana, Steinn? Sjećaš li se što smo našli na mahovini uz rijeku, kad smo jeli čokoladnu tortu i kupili ručno pletene rukavice u zgodnoj kući uz Hj0rdis i ledenjak Supphelle? Sutradan smo posudili bicikle i otišli u Horpedalen i B0yadalen. U B0yadalenu smo bili nekoliko sati na ledenjačkim naplavnim stijenama i vidjeli kako ledenjak kopni.

Na sve smo izlete nosili posuđeni tranzistorić. Kad smo jednom išli uz recepciju, neka je Laila uprla prstom u nj i pitala s natruhom ironije: Baader-Meinhof?

Pretvarali smo se da to ne čujemo. Sve je bilo i ostalo tiho. Koga briga što su radili Bonnie & Clyde tijekom divljega pohoda po zemlji? Dobro nam je došlo, jer smo tako dobili još jedan dan. Nismo imali dulju perspektivu. Veselili smo se svakome zajedničkom satu.

Diskutirali smo i nagađali. Možda je damu pregazio i usmrtio drugi automobil? Dakle, malo smo manje krivi, a pri pomisli na to, osjećali smo se iskorišteno. Možda su je gurnuli upravo uoči našega dolaska. Bijaše gotovo svjetlo, a ipak ništa nismo vidjeli. Iznenada se nešto ružičasto stvorilo ispred haube. Osim toga, nismo vidjeli tko je u grmlju kada smo se vratili na mjesto zločina. Ili je možda bila mrtva već kad ju je automobil udario? A zašto ne? Pa da, zašto ne? Vidjeli smo samo »nešto ružičasto ispred haube«, taj smo izraz višestruko rabili, ženu nismo uočili. Možda smo vidjeli samo njezin šal, lepršao je na povjetarcu. Netko ju je već ubio i samo htio namjestiti smrtni slučaj pa da zataška neki drugi zločin. Možda je ležala uz rub, a neogrnutu ružičastim šalom, nije ju bilo lako uočiti. Pa nam se u sudaru s njom skršilo prednje svjetlo...

Ona je strankinja! U to smo malo-pomalo bili poprilično sigurni. Zato nitko nije prijavio njezin nestanak. Osim toga, zar nismo vidjeli tegljač strane registracije - odmah smo se složili da je njemački - dole u Hemsedalu prije nego što si... Morao si poći šumskom stazom, Steinn.

Možda ju je pokupio vozač tegljača. A možda je bila veza bijeloga kombija i tegljača. Dogodilo se u gluho doba noći. Cesti su stanoviti sastanci u gluho doba noći.

Počeli smo raspredati o njemačkom tegljaču koji je vozio iz jugoistočne Norveške, Ostlanda, i o pedesetogodišnjakinji - možda je bila kurir - koja preko planine hita na sastanak s kombijem iz Vestlanda. Unatoč svojoj bujnoj mašti, nismo daleko odmaknuli...

Jesi li ondje?

Jesam, i sve mi se čini da si dugo odgovarala. Danas nisam radio drugo doli čekao tvoju e-poruku. Hodao sam tamo-amo kao zvijer u kavezu i čekao da mi se javiš na laptop. Vjerujem da mi ured ima devet kvadrata. No malo-pomalo sam se primirio i počeo raditi nešto korisno. Pospremih hrpe spisa i disertacija, to čudo radim svake prijestupne godine. Osim toga, počeo sam osjećati nemir. A sada piši i nemoj da te moja nestrpljivost natjera na nedovoljnu opširnost ili na brzinu.

»Posljednjim danima« prije nego što nas raskrinkaju nije bilo kraja, bio je to osobito zanesenjački tjedan upravo zato što smo živjeli u silnoj napetosti dokle će trajati sreća. Ne može se živjeti u neizvjesnosti. Ma koliko da smo bili zahvalni na »darovanome tjednu«, kao što jedno od nas reče posljednji dan, počeli smo s određenim očekivanjima i govorili kako su naposljetku dolijali vesdandski Bonnie & Clyde. Govorili smo o novinskim

prilozima, pretresali natpise. Možda ćemo se posve izvući i nikada nas neće uhititi zbog toga što smo skrivili, ali nama to nije bilo ni u primozgu. Ne znam, ali ne bih isključila - da smo tada pomislili da će nas možda cijeli život mučiti to što se dogodilo, a neće se objasniti, užasnuto bismo razmatrali tu mogućnost. Neznanje nam bijaše neizdržljivo. Prošao je gotovo cijeli tjedan, a u vijestima još nisu spomenuli ženu pregaženu na planinskome prijelazu. Okrutno su je ostavili na mjestu zločina jedne noći na Hemsedal. Tko je ta žena, Steinn!!!

Bio nam je problem objasniti voditeljima toga slatkog hotela. Zašto nismo išli do ledenjaka kao što smo kazali? Rekao si da nisam u formi, a ja sam savjesno kimala kad si lagao da imam migrenu. Nakon bijega s mjesta prometne nesreće, a možda i od teško ozlijeđene ili nastradale osobe, lažeš čim zineš! Čekamo, rekli smo. Kao da imam menzes. A nisam imala. Možda se čudiš da se danas toga sjećam. No nismo imali takav minus-dan, a nikad nemam migrene. Udvoje smo bili tako skladni da sam smatrala opravdanim što se vadiš na mene.

Jednoga dana pitala je dražesna vlasnica hotela posve u šali ili u pola šale od koga ili čega bježimo ili se krijemo. Sjećaš li se što smo odgovorili? Ludirali smo se. Pobjegli smo od svega što se dužnost zove, rekli smo. Sakrili smo se od vječne žurbe i stresa. Sumnjičavo nas je gledala, mjerkala od glave do pete. Izgubili smo sigurnost i postao si pomalo zajedljiv. Rekao si: Nije li ovdje odmaralište?

Bilo je to kad smo silazili na doručak, a tijekom doručka složili smo se da je vrijeme poći. Ne samo zbog tih upita. Najviše zato kako bismo opet vidjeli mjesto zločina. Kažu da se zločinac vraća na mjesto zločina, a mi smo imali valjan razlog. Pogledati je li ondje neki trag koji nam je promaknuo. U svakom slučaju moramo vidjeti je li još tamo ružičasti šal.

I još nešto. Ujutro sam se probudila prije tebe. Kad si izašao, našao si me izvaljenu na staroj počivaljci, koncentriranu na knjigu koju sam našla u biljarnici, a sino ć smo je čitali, Knjigu o duhovima koju si nazvao »spiritističkim manifestom«. Odmah si se rasrdio, gotovo raspalio. Ne znam, ali sumnjičila sam te da želiš ujutro kidnuti i zato kako bi me odvojio od novoga štiva. Knjigu smo morali vratiti, ali sam je bez tvoga znanja strpala u torbu, a izvadila tek kada smo se vratili u Oslo.

A kada smo išli kroz salon s otvorenim kaminom na balkon pogledati fjord i bukve posljednjega jutra uoči odlaska, pitala je kći vlasnice hotela, ova koja danas vodi hotel, imamo li toga prijepodneva pola sata kako bismo

pričuvali njezine tri curice dok je ona u banci, jer za divno čudo, tada je Vestlandsbank imala poslovnicu u dnu maloga fjordovskoga naselja. Spontano smo odgovorili »da«, curice su slatkice, već smo dobri znanci. Najmlađoj su bile tek dvije godine. Posljednjih mjeseci počela sam ozbiljno govoriti da ću prestati uzimati kontracepciju. Veselili smo se tolikom povjerenju jer tko bi Bonnie & Clydeu povjerio djecu? Više se ne sjećam zašto, ali čuvali smo curice gotovo cijelo prijepodne, rekavši da je to najmanje što možemo učiniti zauzvrat za ustupljene bicikle i radio. To nismo morali reći. Već smo u hotelu spiskali pravo bogatstvo. Bili smo dobri gosti. Nismo škrtarili ni na vinu uz obrok ni na slatkišima uz kavu. Pa i Calvados su nudili, Steinn!

Sjećaš se dobro! Onomad je to bila rijetkost, u svakom slučaju u hotelčićima izvan velikih gradova. Nakon vožnje u Normandiji osladio nam se Calvados. Danas se ne sjećam jesu li sredinom 70-ih točili Calvados, a u normalnim je okolnostima premašivao naš budžet. Tu smo u dubokim potopljenim ledenjačkim dolinama, nakon više ledenih doba, popodne pili Calvados.

Tako smo još jednu noć ostali u hotelu. Od podneva više nismo snosili odgovornost za djevojčice. Tako smo posljednje popodne imali samo za sebe. Obišli smo gotovo sve zakutke fjordovskoga selca i popeli se na nekoliko visokih planinskih vrhova, to smo sljedećega prijepodneva osjećali u koljenima, ali začudo nismo bili na Fjellstølen u dolini iza hotela, samo ondje nismo bili. Automobil je još u Helli, policija ga nije odvukla na pregled. Ako sljedećega jutra odemo kući, vozit ćemo u svakom slučaju što dulje prema jugoistočnoj Norveškoj, Øsdandu. Ništa nismo uzimali zdravo za gotovo. Toga nas je dana čekao izlet u Fjellstølen. A vrijeme prekrasno, praktički nam uopće nije padala kiša.

Uzeli smo kutiju s užinom i termosicu čaja, pa uskoro išli po Mundalsdalenu gdje smo ti i ja bili prije nekoliko tjedana. Sjećaš se sigurno i toga kao i onoga što se zbivalo onomad, davno je bilo, znam, ali sad pišem sve čega se sjećam kako bi ti temeljito razmislio što se dogodilo.

Prelazimo posljednje imanje, lijevo od ceste je crveni ambar, a streljana desno, onda dugo idemo uz brzu rijeku Mundal lijevo i malo-pomalo tu je Heimestølen. Skakućemo na pošljunčanome putu preko brabonjaka i balege jer su se i ovce i krave nedavno otele nadzoru.

Lijepo nam je. Prošao je tjedan, nismo ni slutili što nas čeka. Pa i ako se dogodi da nas nikad ne ulove za to što nas je snašlo na planini

Hemsedalu, doživotno smo obilježeni, to smo shvatili i nismo znali kako ćemo živjeti s uspomena na to što smo doživjeli. No još smo se šalili i smijali, bili smo oni stari, sjetno smo uvidjeli da nam je to posljednji dan u raj, u »erotskome zakutku«, rekli smo, iako nije bio erotski zakutak, nego smo takvi bili mi koji smo se cijeli tjedan odavali slastima.

A dok idemo, ti me stalno grliš. Jedanput moliš i nešto više, a to i misliš, to nisu priče, naša je cijela dolina, nabacuješ mi se, lako se sakriti u grmu, toplo je, ali sad sam jaka i kažem da najprije idemo na Fjellst0len. Vidjet ćemo kakva si junačina, vedro sam dobacila. Sjećam se te replike, jer si se užasno ljutio. A nešto se u me đuvremenu dogodilo jer nisi više bio svoj sljedećih dana, pa i tjedana. Doduše, nakon toga nismo nikad bili prisni. Otada se nismo zbližavali.

Eno! Nekoliko stotina metara od Heimest0lena gust je bokor ružičastih pustikara u lijevom odvodnom jarku. Digitalis purpurea. Tako su ravne i ružičaste! Znam, onaj tko ih jede, može umrijeti, ali znam i da listovi ružičaste pustikare spašavaju ljudske živote. Nešto je zavodničko u tim zvonolikim cvjetovima. Otrgnem se od tebe i otrčim ih opipati. Dođi! rekoh.

Nakratko smo ostali uz ružičaste pustikare, ali smo uskoro skrenuli desno gdje su guste breze na blagoj kosini uz cestu. Između crnobijelih je stabala mali proplanak, mrljica svijedozele-ne mahovine. Odjednom se tamo stvorila žena u sivom kostimu, ogrnuta ružičastim šalom boje pustikare. Cesto sam na to mislila proteklih godina.

Gledala nas je pozorno i smješkala se. Žena koju smo pregazli na planini Hemsedal, Steinn. Kao da se iznenada nasadila u krajolik desno nama u čast. Danas znam tko je bila i otkuda je došla. Ali čekaj!

Složili smo se o tome što smo vidjeli. Slažemo se da smo prije jedva tjedan dana opazili gospodu nekoliko metara od državne ceste na Hemsedalu. Isti je šal, onaj koji joj je ostao uz planinski izvor, i ista spodoba. Dakle, usuglasili smo se što vidimo. Začudo, nismo se složili što je rekla. Doista bijaše čudno, tada smo to doživjeli kao nešto prečudno, iako i za to danas imam razumno objašnjenje.

A što je rekla? Sjećam se dobro kako se okrenula prema meni i rekla: »Ti si što sam bila, a ja sam što ćeš biti.« Isticao si da je rekla nešto posve drugo. Nije li to prečudnovato, pa slažemo se da smo vidjeli isto? Uporno si ponavljao da te pogledala i rekla: »Morao bi kaznu platiti zbog prebrze vožnje, sinko.«

Dakle, ni u fonetičkome smislu ta se dva iskaza ne mogu zamijeniti. Osim toga, smatram, ni semantički ni sadržajno. »37 si što sam bila, a ja sam što ćeš biti.« A onda: »Morao bi kaznu platiti zbog prebrze vožnje, sinko.« Tebi, dakle, nekoliko riječi, a meni nešto posve drugo. No zašto bi nam dala dvostruku poruku? A kako li je to izvela?

Doista je to vrhunska zagonetka. Čekaj...

Danas sam uvjeren da je »vremešna žena ogrnuta ružičastim šalom« bila ona koju smo pregazili i usmrtili, a koja nam je sada došla s druge strane. I to zato da nas utješi! Smješkala se. Možda neću ići tako daleko pa reći da je to bio topao smiješak, jer možda je pojam »topline« i »hladnoće« nešto izrazito tjelesno, u svakom slučaju, nije to bio opak smiješak. Bio je razdragan, duhovit i vragoljast. Bilo je zamamno, Steinn. Dođi, dođi, dođi! govorio je. Smrt ne postoji. No, dođi, dođi, dođi! Samo se uz pretapanje izmiksala i nestala.

Kleknuo si na kolnik, pokrio lice rukama i plakao. Nisi me htio gledati u oči, a ja sam se priljubila uza te pa sam te opet uljuljkivala.

Steinn, rekoh, otišla je.

I dalje si jecao. Užasavala sam se, jer tada ni u što nisam vjerovala, ali mi je donekle pomoglo što imam na čuvanju dječaćića.

Odjednom si skočio i odjurio u dolinu. Iz petnih žila, jedva sam te stigla. Nisi mi smio pobjeći! Uskoro smo hodali jedno uz drugo, a malo poslije počeli smo govoriti što smo doživjeli. Oboje smo bili zagrijani.

Još se nismo počeli otuđivati. Pitali smo jedno drugo, nadopunjavali se, vagali za i protiv. Složili smo se da je žena koju smo vidjeli u breziku ona dama koju smo uočili na Hemsedalju gdje smo je pregazili i usmrtili, smatrala sam, sto posto, nema mjesta sumnji, iako si gorljivo tvrdio da nije samo preživjela, nego se očito sjajno snašla.

Kako je mogla doći po nas? pitao si užasnuto. Bojao si se da nam je još za petama. Smatrao si da je možda odsjela u hotelu i strahovao da ćemo je sresti za objedom. Tvoje su se brige sve tvrdokornije držale materijalističkih razloga. Počela sam zauzimati posve drugačije stajalište od tvojega. Sumnjala sam da je odsjela u hotelu ili da ćemo je vidjeti za objedom. Rekla sam: Poginula je, Steinn. Pogledao si me i odmjerio. A ja sam nastavila: Možda nije došla po nas. Možda je samo došla k nama. S one strane Steinn. Buljio si. A u tvome pogledu nije bila moć, nego nemoć.

Da, nemoć, jer sam uvidio kako se odvajamo. Tada nisam mogao, kao ni danas, vjerovati da nas mrtvi mogu posjetiti ni da uopće postoje. Ti si

mogla, a danas i ja poštujem tvoja poimanja. Dakle, nešto mi se ipak dogodilo u ovih više od trideset godina, ali imaš pravo, tada nisam mogao.

Samo ti pričaj! Sve mi se čini da si vjerna onome što bje naša povijest.

Ushodao sam se tamo-amo na devet kvadratnih metara, tu se motam tijekom cijeloga prijepodneva, sve sam uznemireniji i nespokojniji. Osjećam da moram nešto učiniti. Sad je 12 h, odlučio sam.

Napiši posljednja poglavlja. Već slutim kako ćeš ih sročiti. Govorili smo o svemu prije nego što si odustala i otputovala kući u Bergen. Odgovorit ću do svršetka dana, obećavam.

Gore na Fjellstøleni složili smo se da što dulje otegnemo tumačenje. Sljedećega nas dana čeka duga vožnja kući. Osim toga, valja svladati planinski prijelaz između Sogna, Fjordane i kotara Buskerud. Ne bi li trebalo ujednačiti to što smo zapravo doživjeli dok nam je još u svježem sjećanju?

Slažemo se da sam čučala uz one ružičaste zvončice. Došao si iza mene i milovao mi kosu, a onda si i ti čučnuo i podragao ružičaste pustikare. Ne sjećam se jesmo li što čuli s onu strane ceste, u svakom slučaju nešto nas je iznebuha navelo da se okrenemo. U tome se trenutku ženska spodoba u krajolik u medu brezama, ogrnuta ružičastim šalom, na mahovini, doimala »kao Bakica Brusnica u bajci«. To su moje riječi. Ja sam uvela naziv »Bakica Brusnica«, a bio nam je retorička pomoć, verbalni spas dviju duša u nevolji. Govorili smo danima o Bakici Brusnici, a poslije više od trideset godina, čini se da još možemo. Nismo tada mogli opušteno govoriti o susretu s aveti, s dušom pokojnika ili o duhu koji nam se ukaže. Bilo je to sredinom 70-ih, imam svoje razloge da se toga sjećam. Nekoliko su dana prije našli Ulrike Meinhof mrtvu u Zatvoru Stammheim, iste su godine objavljeni norveški romani Jenny je dobila nogu, Tvoje vrijeme, Željezni križ, Pohod, Graffiti. Iako su neki govorili da počinje nova era, da smo na prekretnici, na pragu »Vodenjakova doba«.

Sa svoga si materijalističkoga stajališta - kontra moje novonastale duhovne orijentacije - lansirao zgodnu teoriju u svojoj grozničavoj težnji za spoznajom. Suglasili smo se da je Bakica Brusnica identična sa ženom koju smo vidjeli na planini Hemsedal. Snašao si se i rekao: Shvati to kao film ili pokušaj iščitavati kao krimić! Baš me zanimalo kako ćeš nastaviti. Rekao si: Možda smo u breziku sreli jednojajčanu blizanku...

Možda je Isus hodao po vodi jer se zaledilo Genezaretsko jezero!

Kad smo opet morali onuda proći na povratku u hotel, držali smo se za ruke i brzo hodali. Istodobno, slažemo se da se ne predamo panici. A užasnuli smo se. Mudro, nisi potrčao, ali sam ja platila, jer si mi prignje čio zglob na spoju šake i prstiju pa me poslije danima boljela ruka. Sjećam se vina koje smo pili za objedom. Trebalo nam je, bocu smo iskapili i uzeli još pola boce, ali sjećam se i da sam jedva držala čašu jer si mi iscijedio svu snagu iz ruke.

Sjećam se noći, Steinn. Ja sam tebe pokušala zavesti. Bila sam posve otvorena. Pomislih da imam samo tu šansu. Ako sad ne uspijem, nas se dvoje nikad više nećemo složiti. Nastojala sam te privući prema PS-u. Prije samo nekoliko sati možda bih te ushitila, bio bi očarani pohotljivac, no tada si bio nedostupan. Tugovao si iz istih razloga kao ja, jer sigurno si i ti mislio unaprijed. A osim toga, malo-pomalo si se opio. Nakon objeda i jabukovače, donijeli smo bocu bijela vina u sobu, a ja je nisam dirnula. Sjećaš li se kako je završilo? Tako da si legao s glavom na uznožju kreveta. Meni je glava bila na uzglavlju, a noge dolje, do tvoga lica. Jednom sam te pokušala dirnuti nogom po obrazu, a ti si mi odgurnuo nogu, ne grubo i neljubazno, ali odlučno. Prvih sati nismo zaspali. Ležali smo budni znajući da je budno i ono drugo, iako smo pokušavali glumiti da smo zaspali. Naposljetku smo zaspali, ti u svakom slučaju, s toliko maligna nisi više mogao ostati budan.

Gorko se kajem što ti se nisam podala u grmu prije nego što smo susreli Bakicu Brusnicu. Znala sam da ćemo se možda odvojiti jedno od drugoga, a već mi nedostaješ.

Manjak u jednom te istom krevetu katkad je bolniji i žešći nego čežnja preko kontinenata.

Završila je pustolovina. Govorili smo ljubazno na brodu u fjordu, pili kavu i jeli deliciju od razvijenoga tijesta. Sa skijama i naprtnjačama iskrcali smo se s M/B Nesey u Helli, a automobil je bio upravo ondje gdje smo ga ostavili, gotovo kao da se osjeća zapostavljen i zaželio nas se. Jadna svjetla i vjetrobransko staklo, pomislila sam, a vjerujem da sam to i rekla. I ti si izvalio crno-humorsku repliku. Odbrusio si mi. Onda smo se odvezli.

Što ćemo otkriti u planini? Sto nam je promaknulo kada smo otišli? Jesmo li sustavno tražili tragove krvi? Tragove kože i kose?

Zapravo nismo samo o tome govorili. S obzirom na okolnosti, divan bje povratak. Možda zato što smo uvidjeli da nam je to posljednja vožnja. Po čeli smo se ponašati jedno prema drugome puni svojevrsnoga

postsimbiotskog obzira. Odsad bje isključen neki opako spontani ljubavni izljev, ali bili smo ljubazni jedno prema drugome. Bili smo uljudni i pažljivi.

Najprije smo preplovili fjord pa stigli u L[^]rdal, na riječnu obalu pred crkvu-brvnaru. Dobila sam mali živčani slom u zavoju i uz ponor gdje sam prije tjedan dana pomislila da ćeš me ubiti ili da ćeš sebi oduzeti život. Desnu si ruku maknuo s upravljača i zagrlio me. Bilo mi je lakše. Onda smo se opet našli u planini.

Hitam drugim putem. U Golu sam, u bežičnoj zoni Pers Hotela. Pročitao sam tvoj posljednji e-mail i otpisujem ti.

Osjećam se jadno jer nisam hotelski gost, nego samo slu-čajnik, uskoro će me pitati što tu tražim. Nekoć smo se u hotele švercali u WC. Danas vjerojatno zato da odemo na mrežu.

Opet moram preko planine. Pa to je savršeno! Imaš četiri-pet sati dok izbijem na net. I to iz hotela, sad idem onamo. Najavio sam im se. Sezona je pri kraju, rekoše da sam jedini gost.

Ideš u Fj[^]rland, Steinn? Mahali smo jedno drugome u Hemsedal. Negdje ćemo se mimoići, a tada će samo jedan metar i jedan ljudski vijek biti među nama...

Gledamo hladnosjajnu površinu Eldrevatneta. Primjećujem da opet dršćeš za upravljačem i na papučici gasa. I evo nas. Sa strane zaustavljaš automobil, oboje izlazimo iz crvene bube. Još marimo jedno za drugo, ali tuga, kajanje i ogorčenost zbog toga što se dogodilo, skršili su erotsku vezu među nama. Urlaš ružne riječi, užasno si prost. Nisam znala da imaš takav rječnik. Plačem kao ljuta godina.

No nestao je ružičasti šal. Pretražujemo uokolo, ali iako to što tražimo ima uočljivu boju, nigdje ga ne vidimo. Je li tko našao i ukrao šal? Ili ga je odnio vjetar?

Ne sjećam se je li nam laknulo ili si se razo čarao što ipak nismo našli staklovinu prednjega svjetla. Pa nismo ni snimali. Ovdje smo pregazili ženu, velikom brzinom. Nismo našli druge tragove nakon onoga što se dogodilo. Krvi ni traga. Nismo našli ni neki veći kamen ili odron zemlje koji je uzrokovao automobil.

Opet smo sjeli u automobil i krenuli. Komentirao si čudnu glavu šećera uz Vodu, kao da ona ima veze s tim misterijem.

Tijekom spusta s Hemsedala govorili smo samo o tome što smo doživjeli kada smo vozili drugim putem. Vjerujem da si ti počeo, jer upravo

kad smo prošli to skretanje, ti si mi počeo govoriti umiljato kao neodoljivi zavodnik. Nezamislivo je da tko od nas komentira eskapadu.

Dogovorili smo se i složili da na putu kući prepričamo taj fatalni nalet na pješakinju, ali čim se vratimo u Kringsja, nikad više nećemo govoriti o svemu što se dogodilo na planinskome prijelazu, ni ti i ja međusobno, a ni tko od nas s nekim trećim. Tako je i bilo kad smo došli u Oslo. To što se dogodilo uz Eldrevatnet mi smo spominjali kao ono. Ovim e- porukama kršim stari pakt, ali ne vjerujem da će nam to navući nove nesreće. Nadam se suprotnom, zato i pišem.

Ružičasti šal više nije bio u planini, što bi bilo i nevjerojatno poslije tako dugog vremena, ali tek smo sada to iskusili svojim o čima. Ja sam se u dubini duše malo razo čarala, jer da smo ga našli, makar ga zvijeri rastrgale, bila bi to u svakom slučaju indicija da ta koju smo sreli u breziku, nije živo biće od krvi i mesa, nego duh koji nam se ukazao. Mi bismo se tada morali očitovati o dva šala, jedan je pripadao unesrećenoj ženi, a drugim je Bakica Brusnica još ogrnuta.

Budući da u vijestima nisu spominjali strašnu nesreću, složili smo se da je vozač bijelog dostavnog automobila sigurno ukrao damu ogrnutu ružičastim šalom, ali nismo se složili u kakvu je stanju tada bila. Tebi je susret s njom u breziku bio dokaz da je u sudaru lakše ranjena, a meni - vrhunski dokaz suprotnoga, dakle, da je zapravo podlegla ozljedama. Nešto postoji na drugoj strani, Steinn, u onkraju! Mislio si da je možda ustala odmah nakon pada, pa je posve jednostavno zaustavila bijeli dostavni automobil. Ti si naime zabrijao da ide na Hemsedal i da ima neku vezu s inozemnim tegljačem. Takvo bi rješenje zagonetke bilo razumno objašnjenje zašto nismo u vijestima te ljetne noći ništa čuli o prometnoj nesreći. Bjeħ uvjeren da je žena ogrnuta ružičastim šalom bila teško ozlijeđena ili mrtva kada su je unijeli u mali bijeli dostavni automobil. Paradoksalno, ipak smo se oko nečega složili: već tjedan nakon što smo je pregazili, žena ogrnuta ružičastim šalom bila je živa i zdrava. Doduše, ti si mislio na ovome svijetu, a ja smatrala ondje gdje je sad.

Diskutirali smo. Ako smo je samo okrnuli, nije li to pre nagljeno povezati s kombijem koji je prošao samo nekoliko minuta poslije? rekao si. Možda je nastavila put. Zašto bi vozač bijeloga kombija javio policiji da je vidio sredovječnu ženu kako luta na planinskome prijelazu na državnoj cesti R-52?

Rekoh: Nismo je vidjeli, kao da je isparila. Pa i ako smo je samo okrnuli, sigurno je na nas toliko ljuta da će, čim se sabere, nazvati policiju i prijaviti da ju je gotovo usmrtio crveni Volkswagen sa skijama na krovu.

Slušao si i čvršće stegnuo upravljač nego kada smo vozili drugim putem. Odmahnuo si glavom i razglabao: Ona na policiju, iz nekog razloga, ne smije. A što je tamo radila u gluho doba noći? U taj se sat ne ide na običan planinski izlet ni u zračnu šetnjicu, kilometre od najbliže kolibe ili zaselka. Očito, može se ići planinom, i to noću, jer zapravo nije mrak u to doba godine, nije ni toliko hladno, ali se ide iz ljute nevolje, dakle, u nekom je posve drugom poslu ili zato što je u bijegu, ona bježi.

Poslušala sam. Govorili smo po tvojim pravilima. Rekoh: Na primjer, od čega se

bježi?

Vozio si četiri-pet minuta bez odgovora. Počeli smo govoriti na posve nov, čudnovat način. Više nismo bili zaljubljeni par.

Prestali smo se srditi, prestali smo se smijati. Dakle, bili smo ljubazni i pažljivi. Htjeli smo najbolje jedno drugome, no više nismo mogli ostvariti najbolje za nas dvoje.

Od koga ili čega se bježi? nastavim.

A ti si rekao: Od vozača onoga tegljača na parkiralištu. Nešto se dogodilo pa je pošla u planine. Možda dobro poznaje teren, a zapravo i nije neki pothvat propješačiti taj planinski prijelaz, dvije su duge doline, istočna i zapadna, priljubljene jedna na drugu, a Eldrevatnet je jedina meda između dvije tamne doline.

Pogledao si me kao da moliš pomoć da nastaviš. Rekao si: Dama je recimo upravo pobjegla od zlodjela. Možda je brutalno ubijen čovjek koji ju je godinama mučio, sad je mrtav u kabini tegljača strane registracije. Ne juriš na policiju čim se osjećaš malkice uvrijeđen.

Tvoja me se dosjedjivost toliko dojmila da sam za svaki slučaj stavila ruku na usta da ne opaziš da se smijuljim. No zapazio si i odbrusio: Zaboravi!

Ona vozi tegljač. Nitko nije bio u kabini vučnoga vozila kad smo ga prešli. No vidjeli smo kako vozačica ide prohladnom planinom samo nekoliko minuta poslije, a bila je ogrnuta šalom. Okrenula se od nas, nije htjela da je zapamtimo. Zato što se dogovorila s vozačem bijeloga kombija uz cestu. Na razvodu im je spoj, predaja nečega skupocjenoga. Nekoliko kilograma bijeloga praha, možda, ili novčanice, a zašto ne novčanice za

prah. Ili će nešto, smatrali smo veću količinu, baciti iz zrakoplova? U frki ne gnjaviš mještane ni policiju. Ako te crveni volkswagen odbaci na padinu, obuzme te osvetoljubivost, a ako tko tresne uz cestu, uopće nije izuzetno ako nam tjedan poslije nađu bubu u Helli. Kad smo stigli do ledenjaka i sakrili se ondje gdje nema prometnica, na primjer za tegljače, došla nam je. Da nas kazni. I ponajviše, da se s nama našali. Vraška šala, naglasio si, ljudski život možeš skršiti na puno načina. Tko je dosjetljiv, može na niz načina nanijeti doživotnu kaznu. I ti si to znao kad si mi u mejlovima pisao o jednom arapskom vještacu koji je pokušao učarati muža i ženu da odu jedno od drugoga...

Tom se zgodom nisam suzdržavala. Gotovo sam se nasmijala tvojoj dosjetljivosti. Ruku ti stavih na bedro. Vjerujem da ti je milo, ali vjerujem istodobno da je to bila jedna od posljednjih zgoda kada smo jedno drugome očitovali tjelesnu nježnost. Rekoh: A šal, Steinn. Ako nije teško ozlijeđena, zašto je u noćnoj studeni bacila ili izgubila ružičasti šal?

Ne znam jesi li uvjeren u sve svoje teorije. Pa i sam si rekao, pokušavaš na to misliti racionalno. Samo izvoli, Steinn. A osobitost Bakice Brusnice nije samo u tome što je ista kao žena koju smo pregazili, nego i način na koji se pojavila u breziku, dok smo brali ružičaste pustikare - te ružičaste zvončice, živahno bucmaste i svježije - i način na koji je isto tako naglo nestala. Počela sam razvijati svoje duhovno tumačenje, a u automobilu na putu kući, u Gol i Nesbyen, pa prema Kroderenu, Sokna, H0nefossu i Sollih0gda, u svakom slučaju, posvetio si mi pozornost, ne samo iz postsimbiotičke udvornosti. Još je sve bilo posve svježije i doista si bio u nedoumici. Nisam spominjala knjigu koju sam popalila iz biljarnice i pročitala prethodnoga jutra, kad si spavao. No nije li čudno i to da smo knjigu našli samo nekoliko sati prije nego što smo susreli Bakicu Brusnicu?

Uvidjeh da se i susret s Bakicom Brusnicom može shvatiti kao nešto nadobudno. Mi koji smo uvijek dijelili onaj isti snažni životni osjećaj, ali i bezdani očaj zato što će jednoga dana sve nepovratno proći - odjednom smo očitovali znakove da smo ovdje samo u prolazu, da za naše duše postoji i život poslije ovoga. Smješkala se kao Mona Lisa, bila je vragoljasta i duhovita. Dođi! Sudionici smo velikoga dara. Pa i danas, dok pišem, rado bih s tobom podijelila trijumf. Možda nije kasno.

Na još je nešto trebalo misliti. Žena ogrnuta ružičastim šalom nije više bila u jadnom stanju. Nismo li zato malo manje krivi? Prekinuli smo ženin zemaljski život, jer o čigledno je njezino tijelo umrlo. To se dogodilo

neposredno ili tijekom sljedećih tjedana, još je jezivo na to misliti, a Bakica Brusnica nam je objavila da je samo prešla u drugu dimenziju. Zar nam se nije zato ukazala? Da nam oprost i dade novu snagu za život! Meni je rekla: »Ti si što sam bila, a ja sam Što ćeš biti.« Bez brige, rekla je. Bit ćeš kao ja. Nikad nećeš umrijeti... I za tebe je imala utješnu poruku: »Morao bi kaznu platiti zbog prebrze vožnje, sinko.« Iz njezina motrišta, odnosno njezina novog motrišta, ti si bio kriv samo za prometni prekršaj, koji može počinuti svatko dok se koprcamo u ovome mulju. To što se dogodilo doista nije ništa ozbiljnije, jer su nam tijela tako krhka i prolazna, a postoji čistiji, stabilniji život poslije ovoga.

Time nam je, na neki način, rekla isto.

Odjednom smo kod kuće, više ne smijemo govoriti o svemu što se dogodilo. No u nas se usadila trauma, svrdlao nas je sram, prisjetili bismo se kad god bismo se pogledali, kad god bismo pekli jaje na oko, kad god bismo jedno drugome ponudili šalicu kave ili čaja.

Ipak, spoznala sam, nije sram bio razlog sloma našega suživota. Sram bismo nekako nadvladali. Vjerujem, došli bismo na policiju i prijavili se. Posve jednostavno! Izdržali bismo sramotu i dosuđenu nam kaznu, oslonjeni jedno na drugo.

Sigurno nisi zaboravio što smo zapravo učinili prije nego što smo to najzad odvalili. Naposljetku smo nazvali policiju, doduše anonimno. Pitali smo za nalet na pješaka ili za prometnu nesreću na granici dvaju kotara one noći kad smo onuda prolazili. Rekli smo da se javljamo jer smo možda svjedoci. Zabilježili su koordinate u vremenu i prostoru. Opet ćemo ih nazvati, obećali smo. Zadržali bismo anonimnost, rekli smo. Pričekali smo dva-tri dana pa smo opet nazvali, a policija nas je uvjerala da nalet na pješakinju nije prijavljen ni te noći ni zapravo nigdje na upravo tome potezu, a ta je gorska cesta neobično ravna i pregledna.

Iznenada smo ondje bili, a ni traga onoga što se dogodilo. Stoga je svjetovna strana svega toga postala još mističnijom, a i sad je kriminalna zagonetka. Bili smo udvoje i znali smo da smo pregazili ženu. Dakle, netko se osim vlasti i policije pobrinuo za njezino tijelo. Malo-pomalo sam se uvjerala da smo imali kontakt sa ženinim duhom nekoliko dana nakon što je preminula.

Dubok je raskol među nama. Ja sam izvukla posve druge zaključke iz toga što smo doživjeli. Zato više nismo mogli skupa. Počela sam odmah proučavati duhovnu filozofiju. Uzela sam knjigu iz biljarnice. Kad si je

spazio, bojala sam se da ćeš mi je baciti u glavu. Malo-pomalo išč itavala sam Bibliju. Danas se smatram kršćankom.

Uskrsnuli se Krist ukazao učenicima, a vjerujem da je i to bila prikaza slična onoj koja nam se onomad ukazala. Govorili smo o svemu tome, ali bilo mi je suludo vjerovati da je Isus bio mrtav pa je mrtvo tijelo oživjelo. Ne potpisujem crkvenu dogmu o »uskrsnuću tijela« ni arhaične pojmove o grobovima koji će se otvoriti na Sudnji dan. Vjerujem u uskrsnuće duha. Sukladno Pavlu, vjerujem da ćemo nakon tjelesne smrti uskrsnuti »duhovnim tijelom« u posve drugoj dimenziji od svijeta u kojem živimo.

Našla sam sintezu kršćanstva i racionalne vjere u našu besmrtnu dušu. No nije na me djelovala samo vjera. Vidjeh avet žene koju smo pregazili i ubili. Isusovi su učenici, kažu prvi kršćani, vidjeli Isusa kad je »uskrsnuo iz mrtvih«. Ne misliš li da se Isus ukazao učenicima kako bi im dao milost, tj. nadu i vjeru?

Ili u skladu s Pavlom: »Ako to naviješta da je Krist uskrsnuo iz mrtvih, kako se može reći da to nije uskrsnuće iz mrtvih? Ako mrtvi ne ustaju, ni Krist nije uskrsnuo. Ako Krist nije uskrsnuo, onda naša blagovijest nije ništa, a vaša je vjera besmislena.«

Ja, koja sam strahovala da se nikada neću zasititi života, odjednom sam našla neku pomirbenu vjeru u vječni život nakon ovoga.

Već od drugoga-trećega dana stančić se prepunio knjigama, i kupljenima i posuđenima, o fenomenima koje zoveš »natprirodnim«.

Ne vjerujem da uočavaš da osim toga čitam Bibliju. Ti to nisi mogao. Nisi imao vjeru kojom bi se mogao uklopiti u moju novu orijentaciju. Doživio si to kao izdaju. Nas dvoje bili smo dvočlana vjerska zajednica, a sad je spala na samo jednu pristašu.

Nije bilo obrnuto! Nisam ja ta koja s tobom nije mogla živjeti zbog tvog ateizma. Doista ne. Nisam mogla otrpjeti tvoje tvrdokorno odbijanje mog novog uvjerenja. Nisi popuštao. Nisi znao za toleranciju i milost. Bilo je tako bolno da sam sjela u popodnevni vlak u Bergen...

Dodano je novo poglavlje toj povijesti poslije više od trideset godina. Došao si na balkon i u ruci držao šalicu punu kave. Iznenada si me opazio. U hipu mi se čini da sebe vidim iz tvoga motrišta, obuzima me alarmantan predosjećaj.

Prati me u posljednji misaoni eksperiment. Važno mi je, jer taj misaoni eksperiment istodobno je izraz sumnje koja me odnedavna izjeda. Aha, Steinn, i ja znam sumnjati.

Zamisli kako smo onomad vozili planinom i pokušaj zamisliti da smo stavili filmsku kameru na haubu automobila. Da je snimila put ispred nas neposredno prije sudara, možeš li danas biti posve siguran da bi zabilježila lik žene u ružičastom šalu?

Sigurno ti se čini da se čudnovato izražavam. No pišem o nečem doista čudnom.

Naša je tzv. Bakica Brusnica bila ukazanje onostranoga. Kao što sam spomenula, nisam posve sigurna da smo je mogli fotografirati, niti bismo to što nam je rekla mogli snimiti na magnetofon. Bila je duh i posjetila dvije žive osobe od krvi i mesa. Zato nije to čno reći da se »materijalizirala«. Niti smo čuli isto. Izrekla je misao tebi i meni. Bile su to posve različite rečenice. Iako je poruka otprilike ista.

Iz literature sam posve dobro upućena u ljude koji su imali odgovarajuće doživljaje kao mi. Moram istaknuti nešto bitno. Duhovi, doduše, nisu sputani vremenom i prostorom u našem 4-dimenzijskome životu, da ne kažem četverokutnome životu. Sto bi njih vezivalo? Uopće nije sigurno je li Bakica Brusnica već prešla ili to još predstoji, tj. iz našega motrišta, iz našega čulnoga kuta toga misterija. Možda je ona upozorenje, u svakom slučaju, možda je još među nama.

Pa pregazili smo je, sigurno sada misliš, a i ja sam stalno nizala argumente da je poginula ondje ili sljedećih dana. To pitam, Steinn. Odjednom me obuzela sumnja. Možda je to što smo doživjeli kod planinske vode, upozorenje da će se nešto dogoditi, nešto će se tek dogoditi.

A skršeno svjedo? Pa i trzaj sigurnosnih pojasa. Da, trzaj, ali ne prejak. Osim toga, nešto nas je okrznilo, nema sumnje, iako je to možda bio dodir duha.

Zapravo sam već tada mislila da smo tek neznatno oštetili automobil, ako sve uzmemo u razmatranje. Osim toga, vozio si dalje. Bi li i da si pregazio soba ili losa?

Malo poslije vratili smo se i u svakom slučaju našli šal. Istina, sada kažem kao ti, davno je to bilo, a danas ne znam. A policija je rekla da nema nikakve nesreće na mjestu zločina.

Kako bih bila posve sigurna da su obuhvaćene sve mogućnosti, upućujem naposljetku na to da nam se Bakica Brusnica čak tri puta ukazala. Najprije na stazi gore na Hemsedal, pa kod planinske vode, a treći put u breziku iza staroga drvenoga hotela. Sto ti misliš, Steinn?

Otada nam se nije ukazala, ni tebi ni meni, zapravo bilo je to prvo što smo se pitali čim smo bili sami. Nas je dvoje posjetila. Možda nema drugih svjedoka osim nas dvoje.

Nadam se da ti ovaj sažetak nije odviše mučan. Strahujem da ćeš opet prekinuti kontakt zbog naših suprotnih poimanja. Možda još misliš da sam mentalno poremećena. Znam, ima u tebi prostora za otvorenije tumačenje svega zagonetnog što smo doživjeli, iako smo s vremenom zaključili posve različito. Sjećam se kako smo govorili prvi dan, sjećam se vožnje kući u Oslo. Tek sam tada počela prepunjavati stan svim onim knjigama pa si se povukao u sebe. Poslije više od trideset godina sad si, osim toga, napisao da si se bojao mene.

Neka ne ostane na tome! Bili smo i špiljski ljudi, to nemojmo zaboraviti. Sto se toga tiče, bili smo i Homo erectus i Homo habilis i Australopithecus africanus. Na kugli Zemaljskoj koja vrvi životom, u prezagonetnome svemiru. Ništa ne pokušavam poreći.

A veliki misterij u kojem sudjelujemo nema samo čulnu ili materijalnu facetu. Osim toga, možda smo besmrtni duhovi. Možda je to najskrovitija srž naše osobnosti? Sve je drugo - zvijezde i žabe oklopnjače - bez veze! Ni Sunce ne može više nego krastača, galaksija ne može više nego uš. One samo troše dodijeljeno im vrijeme.

Da su nam tijela srodna žabama krastačama i gmazovima, uvijek si me ti prvi podsjećao. Unatoč genetskoj srodnosti primitivnih kralježnjaka i homo sapiensa, smatram da je čovjek bitno različit od žabe krastače. Možemo stati ispred zrcala i pogledati se u oči, a oči su ogledalo duše. Tako smo svjedoci svoje zagonetke. Reče indijski mudrac: Ateizam jest ne vjerovati u krasotu svoje duše.

Mi smo ovdje dušom i tijelom. Nadživjet ćemo žabe krastače u sebi. Bakica Brusnica više nije imala tijelo od krvi i mesa, bila je čudo svijeta. Želim da jednoga dana vidiš božanski misterij koji je navijestila.

Mislim, uz smiješak, na to kako smo se neumorno, gotovo nezasićeno, jedno drugome podavali. Nemam mentalnih filmskih inserata tijekom našega posljednjega tjedna u fjordju. Lijepa su ta sjećanja. Ne stidim se svoje čulne prirode, nisam joj nikad bila blizu, nije riječ o tome. Danas se veselim što sam nešto mnogo više. Trajnije.

Čekam tvoj odgovor.

VIII.

Ružičaste pustikare! Genijalna si, Solrun! Ni ti ne uviđaš, a možda si riješila staru zagonetku. No moram početi s drugoga kraja.

Opet sam ovdje. U istoj sobi-tornju kao onda. Tu sam malo prije primio tvoj mejl i pročitao posljednji dio tvog osvrtu na tanušnome laptopu u krilu, na onoj staroj počivaljci. Bilo je čudno. I bolno. Morao sam na balkon i pogledom sam obuhvatio planine i ledenjak. Bar je nešto normalno. Nešto je stalno. Čim sam pročitao, odšetao sam na staro parobrodsko пристаниšte. Kao da bih mogao u svako doba ondje sresti nas. Što je vrijeme? Sve je kao dvostruko eksponiran film. Dvaput sam pročitao pa izbrisao. Sjeo sam za stolič kako bih odgovorio.

U rano sam prijepodne otišao iz instituta, poletan kao prije više od trideset godina. Pisao sam da sam uznemiren, da sam odlučio. Javio sam se iz Gola.

Nazvao sam Berit, rekao da sam uzeo automobil i vozim planinom na vikend. Koncentrirat ću se na nekoliko članaka koje moram napisati. Rekoh da imaju veze s ledenjacima i s Ledenjačkim muzejem. No to s člancima bila je isprika, nešto je drugo mene privlačilo, očito su to bili tvoji mejlovi. Morao sam opet ići. Stigao sam na objed, a nakon jela sam jurnuo u sobu i otvorio tvoju posljednju e-poruku, samo pola sata nakon što si poslala. Donio sam karaf vina, a sada je prazan na stolu.

Dođoh sam. Ti tada nisi bila tu. A upravo kad sam prolazio uz naplatnu kućicu, pomislih da ćeš se možda pojaviti tijekom večeri. Sanjario sam kako sjedimo u staroj rotundi glazbenog salona uz kavu. Bit će to prvi put da sam tu posve sam. Možda se na to moram naviknuti, jer sam zaljubljen u ovo mjesto, i u fjordovsko selo, i u stari drveni hotel.

Osim toga, tada sam se prvi put vozio planinom u vlastitim kolima nakon crvenoga volkswagena. Bio je to čudnovat osjećaj, jer sam na neki način vozio tom planinom gotovo cijeli život. Dan i noć bio sam za upravljačem uz gorsku vodu. Prije nego što smo parkirali na starome trajektnome gatu i švrljali po svemiru. Prije nego što nas je u Leikangeru zaustavila policija. Bio sam posve siguran da je vozač bijeloga kombija vidio crveni Volkswagen i javio policiji.

Sigurno bismo mogli diskutirati o nekim nijansama u tvome prikazu, ali potpisujem glavninu tvog izlaganja.

Posve je autentično, a ti lijepo uočavaš nijanse u našim različitim tumačenjima toga što smo tada doživjeli i čemu smo svjedočili.

Vozeći iz Osla u Gol i po Hemsedal, u novom sam hibridu mislio na tebe i na tvoju duhovnu sliku svijeta. Kako je tvoj svjetonazor bistar i dosljedan! Dovoljno je znanstvenih potvrda, pa me nemoj pogrešno shvatiti, istodobno sam uvidio da vjeru u besmrtnu dušu nikada neće moći posve opovrgnuti prirodne znanosti. Je li naša svijest samo produkt moždane kemije i moždanih stimulusa, uključujući sve što zovemo uspomene, ili smo, kao što tako uvjerljivo argumentiraš, više-manje suverene duše ili duhovi koji samo rabe mozak kao sponu duhovne dimenzije i materijalne okolice ovoga svijeta?

Problem je prastar. Vjerujem da ga se nikad nećemo posve riješiti. Duhovni pogled na čovjekov status i ontologiju možda je prečudesna vizija a da ikad od nje odustanemo. Uvijek će postojati diskurs.

Mi smo duhovi, SteinnL.

Smrt ne postoji, a mrtvaci ne postoje...

Ne vjerujem u nešto tako čudesno. A ako stvari nisu takve, možda su takve *trebale* biti. Mi smo svijest ovoga svijeta, mi smo najplemenitija, najčarobnija stvorenja u svemiru. Možda se ne moramo ispričavati što kružimo puni nadobudnih snova o drugoj sudbini od one koju imamo mi od krvi i mesa.

Sa zadovoljstvom uočavam da ti u svome dualizmu ipak ne poričeš naš ovostrani život. Pišeš da su se tada naši odnosi spotakli na nesporazum. U povijesti ima dovoljno primjera da je vjersko zanesenjaštvo dovelo negiranju svega osjetilnog i ovostranoga, a većina nas drži da je to jedina stvarnost.

Misli su mi se kovitlale i rojile tijekom vožnje iz Osla. Gore na Hemsedal, vozio sam šumskom stazom lijevo od državne ceste. Nakon višeminutne kontemplacije sam okrenuo i nastavio vožnju.

Na planinskoj sam visoravni gdje sam vozikao u mutnome sutonskome svjetlu prije više od trideset godina. Kao Ukleti Holandez osuđen sam tumarati, ako ne svaki dan, a ono u svakom slučaju, svaku noć.

Sjećaš se onoga čudnog humka malo prije nego što smo pregazili ženu ogrnutu šalom, nazvala si ga »glavom šećera«. To je, uostalom, primjereno ime jer je humu nesporna izuzetna bujnost. Vidim na GPS-karti u automobilu da zapravo ima ime, a ime je - očito - *Eldrehaugen*.

Odmah iza čudnovatoga humka je ugibalište, desno od ceste. Sad su tamo ploče za turiste s kulturnohistorijskim informacijama.

Na jednoj je pisalo:

Eldrehaugen je lijepo zaobljeni humak. Bijaše u Eldrehaugenu skupina nevidljivih haugafolk-humkara,

imenom Asgardsreii ili Joleskreii. Na Badnjak u 12,

pohitaju Asgardsreii ili Joleskreii iz Eldrehaugena u Hallingdal. I opskrbe se na imanju item i pićem. Onoga tko im dade obilje íca i pića, čeka sreća i blagoslov. Jelo je obilježeno križem, uvrijedi se Asgardsreii. Moglo je to navući nesreće puku i imanju. Puk Hemsedala znao je imena Asgardsreii: Tydne Ranakam, Helge H0gf0tt,

Trond H0gesyningen. Masne Tr0st. Sretni blagdani.

Asgardsreii odu u zaselke oko Drammena. Dugo ondje božićuju, a vrate se u Eldrehaugen tek navečer na Sveta Tri Kralja.

Masne Tr0st! Tydne Ranakam!

Odmahnuo sam glavom. Mislio sam na to što si napisala, da nismo pregazili obično čeljade, nego možda avet. Zapanjeno sam zastao.

A ružičaste pustikare i Bakica Brusnica! Možda ti je to pun pogodak.

Vidjeli smo isto, pišeš. Ali smo različito čuli ili razumjeli.

Privukle su nas bujne ružičaste pustikare, toliko su te općinile da si im morala prići. Valjda smo mislili na posve isto. Iako nismo govorili o tome, gotovo smo stalno mislili na onu koju smo pregazili u planini. Ružičaste su pustikare iste boje kao šal kojim se ogrnula, a poslije smo ga našli u vriještu. Nije bio samo iste boje, nego točno iste ružičaste nijanse. Možda su nas zato tako silno privukle.

Odjednom nas je nešto trgnulo pa smo se okrenuli, imaš ti pravo. Možda hermelin ili svraka. U svakom slučaju, oboje smo se okrenuli, a i tebi i meni se činilo da vidimo ženu koju smo pregazili - u breziku je, ogrnuta ružičastim šalom.

Možda nije čudno da smo u takvu stanju imali otprilike iste halucinacije, nakon što smo dopustili da nas zavedu te bujne ružičaste pustikare zanosne boje. Zašto su te upravo one privukle? U blizini su rasli i zamamni modri zvončići.

Ima li sto, tisuću ili sto tisuća različitih boja - akademsko je pitanje. Tu je riječ o točno istoj nijansi. Nešto se micalo iza nas u šumi, okrenuli smo se pa nam se učinilo da vidimo ženu ogrnutu ružičastim šalom. Smatrao sam da je nešto rekla, a ti si smatrala da je rekla nešto posve drugo. Nema

sumnje, izjedalo me da sam prebrzo vozio, to nije teško potpisati, a ti se od jedanaeste godine baviš mišlju o tome koliko je grozna stvar što s ovoga svijeta odlazimo.

Dakle, našla si knjigu. Pročitala si je, a i ja. Jedino nemamo ružičaste pustikare.

Bili smo tako uzdrmani u temeljima da smo imali priviđenja, onako jadni i bespomoćni, dotuklo je to nas dvoje i nekoliko smo sekunda bili posve ošamućeni.

Sutra ću dalje. Neću opet planinom u Oslo. Radije ću kroz Aurlandsdalen u Hol. Osim toga, razmatram izlet tebi u Bergen.

A mogu li ja to?

Mogao bih trajektom preko fjorda iz Lavika u Oppedal. Ako se uklapa u red trajektne vožnje, možda bih vozio u Rutledal i na Solund. Moram opet vidjeti taj kraj. Očito ne možeš sa mnom. Nađimo se u Rutledalu, možda bi ti bilo najjednostavnije sjesti u autobus u Oppedal, jer nema smisla ići u dva automobila. O puno toga moramo govoriti. Jedva čekam kada ću s tobom na otoke zapadno od Ždrijela. Sve do Kolgrova. Mogli bismo u dućan na ukrcavalištu po sladoled - kao u stara vremena. Shvatit ću ako ti se čini da ćeš se teško izvući. Uostalom, pozdravi mi ga!

Za svaki sam se slučaj predbilježio u *Hotelu Norge* od sutra. Tu sam im posljednji gost prije nego što zatvore uoči zime. Već su počeli spremati, pokušstvo pokrivaju dekama i plahtama.

Stižem u Bergen sutra popodne ili navečer. Možda u nedjelju odemo na izlet automobilom ako ti kod kuće dadu zeleno svjetlo.

Bilo je čudnovato opet vidjeti one zaljeve i svaberge. Osim toga, sad cijeli otok prekrivaju rascvjetali bijeli vrijes i ružičasti vrijesak. Onomad smo ondje bili upravo u ovo doba godine. Imaš pravo: gotovo smo svake večeri morali na Rt gledati kako Sunce zapada u more.

Sve mi se čini da se u takav krajolik upravo sad uklapamo.

Možda, ali jednoga će dana naše duše uzaći nad posve drugim, uzvišenijim obzorom. Vjerujem to.

A jesam li dobro došao u Bergenu?

Slobodno dođi!

Jesi li sada posve iskrena?

Jesam, Steinn. Šteta što već nisi tu. Dođi!

Ne moram tajiti da te volim svih ovih godina. Svaki sam dan mislio na tebe i na neki način s tobom vodio dijalog. Dakle, ipak sam cijeli život

proveo s tobom. A to je divno. Bio je to čudesan suživot. Hvala ti na ovih tridesetak godina.

Napisala sam da osjećam da sam živjela kao bigamistica. I ja sam tebe stalno osjećala blizu. Osim toga, živim s ovom svojom preosjetljivošću, a očito sam osjetila da misliš na mene.

A ti...

Da? Sve brišem. Sad nitko osim nas nije na ovoj vezi.

Zar nismo prije svega bili dvije pripadne duše? Bili smo prožeti, kao dva srodna pripadna fotona koji reagiraju jedan na drugoga iako ih dijeli mnogo svjetlosnih godina...

Misliš da je lakše razlikovati dušu i tijelo u našoj dobi nego kad smo mladi kao rosa?

Moramo govoriti o tome puno više. Ovih ćemo dana na Solund, zar ne?

Popio sam vino i legao. Odvalih četiri stotine kilometara. Možda ću odmah usnuti. San ti je neobično stanje! Ne jamčim u kakve ću te snove noću uljuljkivati. Spreman je film za kozmičke snove. Možda će to sad biti svakidašnji snovi. Odveo bih te u šetnjicu oko slatkovodnoga jezera Sognsvann. Suprotno od kazaljke na satu!

Laku noć!

IX.

Dobro jutro!

Nielsu Petteru sam rekla da dolaziš u Bergen. U svakom slučaju, odvalila sam to, pravo je olakšanje. Sad idem na dug izlet do večeri. Moram na štošta misliti. Vidimo se. Ako ne prije, vidimo se u svakom slučaju sutra!

Poslat ću ti e-poruku čim dobijem pristup mreži iz hotela popodne ili navečer, pa bismo se pobliže dogovorili. Dobru zabavu i ugodan izlet! Uskoro ću na doručak pa se odjaviti. Sinoć je cijela blagovaonica bila samo moja. Malko čudno, ali sam zauzvrat naručio velik karaf vina, pa morao popiti i tvoje čaše. Zamišljao sam te s one strane stola, kakva si danas i kakva onomad, prije toliko godina. Razlika nije velika.

Zdravo! Evo me u Bergenu nakon duge vožnje, u hotelskoj sam sobi i gledam Lille Lungegardsvann i Ulriken. Svjetla se sve jače ocrtavaju, večer je i prvi put ovoga ljeta osjećam smjenu godišnjih doba.

Svjedočio sam nemiloj prometnoj nesreći južno od fjorda Sognea, zapravo sam bio posve potresen. Sad ću isprazniti minibar i prelistati novine prije spavanja. A da me oko devet potražiš na recepciji? Možda autom u Rutledal pa trajektom na Solund?

Željno čekam kad ću te vidjeti. Jedva te čekam zagrliti.

Doručkovao sam i zavirio u recepciju. Sad je 9.15 h. Nisi odgovorila na zadnje e-poruke, ali valjda si pročitala, a sada si na putu. Možda nazoveš? A ja sam stalno u sobi online.

Već je 12 sati, a još ne daješ znakove života. Zvao sam te na mobitel, ali cijelo je prijepodne isključen. Pričekat ću nekoliko sati pa ću te nazvati kod kuće. Steinn.

Steinn,

u laptop si stavio memorijski ključić. Bio je o Solruninu vratu kada se to dogodilo, ali uvjeravam te, pročitao sam tek toliko da razaberem da je to vaša korespondencija. Sada su ti elektronički tragovi samo tvoji. Ne vjerujem da postoji kopija, jer je sve izbrisala s laptopa! Uskoro ću na isti memorijski ključić snimiti posljednji pozdrav tebi. Osim toga, preslikao sam posljednje e-poruke koje si joj poslao toga prestrašnoga dana. Kad budeš čitao ove retke, sve ćeš naći na memorijskome ključiću.

Ne znam bih li zahvalio, za svaki slučaj, ali odustajem. Ne bih isticao taj dostojan sprovod. Isprva sam te htio izdvojiti, pa iako smo nakratko

čavrljali dok je tužna povorka išla uz Store Lungegardsvann, nisam htio da Ingrid i Jonas doznaju tko si, a ni tko drugi. Nadao sam se da ćeš biti doličan - uz dovoljno poštovanja - i ne doći na komemoraciju. Sprovod je na neki način javna ceremonija, a komemoracija je privatna, u obitelji i takozvanoj intimnoj sferi. Bit ćeš uz Solrun do kraja, rekao si. Naposljetku Terminus, ispraćaj, već si odlučio pa nisam imao izbora nego te predstaviti djeci kao Solrunina kolegu s faksa. Nazovi to buržujskim dvojnim moralom, zovi to kako hoćeš, ali na takve situacije nismo naviknuti. Nismo vični! Odjednom se obruše na udovca.

Uz opasnost da ispadnem sitna duša, dodajem: Potkraj komemoracije šalio si se s Ingrid. Raspištoljio si se, kao da si se iznenada našao u svom elementu. Nisi mi se samo nametnuo na komemoraciji. Htio si pozornost, publiku. I dobio. Zapeklo me što se Ingrid slatko smije.

Priznajem, ti i Solrun prebiralisti neke strune koje ona i ja nismo dijelili. Čuo sam za tebe, tj. za vas, gotovo bih rekao. Zaljubljeni par s početka 70-ih. Kada pišem »čuo«, to je zapravo ublažavanje. Dosta!

To što ti šaljem memorijski ključić i nadopisujem retke, možeš smatrati dužnošću, jer mi se čini da to dugujem njezinoj uspomeni. Meni je kao da proglašavam baštinu, jer me se ne tiču signali koje ste slali jedno drugome. Nemam pojma o čemu ste pisali, ali sam znao da pišete, to da. Solrun nije ništa krila.

Razmišljam: Kako bi danas svijet izgledao da se niste opet sreli u Bokbyenu? Bi li ostala živa? Moja je mučna dužnost postaviti to pitanje. Ona više ne može postavljati takva pitanja. Osim toga, teško je posve sam nositi tako teško pitanje.

Kad smo s tetama i stričevima, nećacima i nećakinjama, iz Kapelice Nade u Mollendalu došli na komemoraciju u Hotel Terminus, obećah da ću se javiti i detaljnije reći što se dogodilo. Osim toga, mislio sam na tvoj memorijski ključić. Kako ti nije bilo jasno da sam se pomalo uznemirio za djecu, za cijelu obitelj? Tko si?

Ja sam je nadživio, moja je to uloga i molim razumijevanje zato što nakon ovog ne želim više kontakt.

U subotu sam je posljednji put vidio punu žara. Činilo mi se da ona ima osobit žar onoga prijepodneva uoči odlaska. Rekla je da dolaziš u Bergen. Je li zato bila sva ustreptala? Odlučio sam ne škrtariti i predložio da te pozovemo u stan, ali je otklonila. Ni govora, odbila je kao da me želi poštedjeti. Bar mislim, ili sam tada mislio. No tu je još nešto.

Tog sam davnoga prosinca, prije deset ili petnaest godina, darovao Solrun lijep šal za Došašće, a uz šal sam kupio begonije. Toga se osobito dobro sjećam jer su šal i begonije bili iste ružičaste boje. Najprije sam kupio begonije, pa mi je zapeo za oko pasent šal u izlogu na Sundtu.

Nije rabila taj šal. Uznemirila se već kad ga je odmotala. Pitao sam što je i mislim da je rekla da bi se u njemu osjećala starom. Onda je rekla i da je to podsjeća na nešto mistično što je doživjela s tobom. Navodim to samo zato jer je to rekla kada smo u srpnju otputovali iz Bokbyena. Vozili smo uz J0lstravatnet. Kratko sam komentirao vrijeme, cijeli je dan bila magla, ali tad se počela razilaziti, a ona je iznenada brbljala o šalu, begonijama i nečem što se dogodilo prije više od trideset godina, ali nije odala što je »mistično«, a ja sam slušao što kaže, bez komentara. I prije je govorila. Spomenula je »Steinna«. Dakle, tako. Predložih izlet u vikendicu na Solundu. Možda ćemo otpuhnuti neka stara sjećanja, tj duhove iz prošlosti. Uzela me za ruku i složila se da bismo mogli.

Dakle, i to smo obavili, sredili. Isključivo radi nje hoću da doznaš sve podrobnosti te drame.

Shvati, ne molim odgovor. Samo obavljam bračnu dužnost. Za njom pospremam.

Onoga prijepodneva kada nam je otišla, uzela je, neznano iz kojeg razloga, stari šal. Vidjeh ga tek kad smo došli iz bolnice, na njezinu pisaćem stolu, još otmjeno složen u smotuljku koji sam joj kupio prije deset ili petnaest godina. A zašto? Zašto ga je izvadila?

U isti sam dar stavio i memorijski ključić s kojega sad čitaš, jer smatram da šal i ključić više pripadaju tebi nego nama. Moja je svečana nakana da ništa tvojega ne ostane ovdje na S0ndre Blekeveienu. Neću da Jonas njuška po tome što ste ti i Solrun pisali jedno drugome, neću da Ingrid naslijedi šal. Sada moramo pokušati nastaviti život. Nakon smrtnoga slučaja moramo mnogo toga srediti, izbrisati neke račune, otkazati predbrojke, uopće, riješiti sve to. I ti si bio na toj listi.

Toga sam prijepodneva pješačio u ured, a ona je rekla da ide prijateljici. Jasno je rekla da dolazi tek na večeru i natuknula da možda dođe kasno. Rekla je »vrlo kasno«.

Nije rekla koja je to prijateljica ni gdje stanuje, pa mi je još misterij zašto je toga prijepodneva otišla na sjever u Sogn, nikad nije rekla da joj je ondje prijateljica, ali je naglasila da ostaje cijeli dan.

Valjda nije htjela na Solund, gdje smo ovih godina puno ljetovali? No ako je tako, zašto nije rekla, zašto nije pošla automobilom i zašto je pješačila prometnom cestom?

Pokošena je na E39, južno od Oppedala, gdje se račva put u Brekke i Rutledal. Vozač autobusa je potvrdio da je bila iz Bergena. Osim toga, opazio je da je sišla u Instefjordu, u ničijoj zemlji bez komunikacija, a kada se isti autobus vratio iz Oppedala, još se onuda motala.

Solrun je znala biti nepredvidljiva, ali sad to nije važno. Ti valjda nisi stigao iz Osla u Bergen. Nisi li putovao vlakom?

Pregazio ju je tegljač nekoliko kilometara južno od Sognea. Unatoč ograničenju od 80 kilometara, vučno je vozilo na dugoj nizbrdici prema Instefjordu gotovo udvostručilo brzinu, uz slabu vidljivost. Vozača, mladića koji je nastojao stići na trajekt Oppedal, čeka suđenje i nadajmo se, dugotrajna zatvorska kazna.

Čak je došao na ukop. Ipak, mudro je izbjegao komemoraciju jer bih ga očito izbacio. Nazvao bih policiju.

Imao sam posla u uredu kada su u subotu nazvali iz Haukelanda. Priopćili su što se dogodilo, da su je prevezli Gorskom službom spašavanja i daje kritično. Izjurio sam i nazvao Ingrid i Jonasa. Nekoliko sam minuta bio uz nju prije nego što su došla djeca. Bila je zgnječena, ali je otvorila oči pa blistavo-vedroga pogleda rekla: A ako sam ja pogriješila? Možda je Steinn imao pravo!

Ne čujemo istinu samo od djece i pijanaca. I od samrtnika katkada dođe neka mudra riječ.

Možda si ti imao pravo, Steinn. Zar to ne zvuči zamamno?

Iz osjećaja dužnosti prema Solrun ne ću izbeći proslijediti njezin posljednji pozdrav. Ili možda repliku? Nemam pojma na što je ciljala. Možda ti znaš. Iako me misao izjeda, moram priznati, sumnjam.

Na koncu, ne mogu izbeći pomisao da je doista bio prekoban vaš ponovni susret u hotelu. Nije više bila svoja.

Znam, a možda znaš i ti, bila je silno pobožna. Predano i postojano, ona je vjerovala u život nakon ovoga. Ne znam, jesi li racionalist? Svakako, kao klimatolog, dakle prirodnjak. Kladim se, ti i Solrun ste svjetonazorski bili podaleko jedno od drugoga.

Ipak, pitam se ne bi li bilo bolje da damo mira Solruninim stavovima. Bila je svjetlo, bila je vatra, imala je nešto gotovo vidovito.

Možda je Steinn imao pravo?

Panično me gledala. Zavirio sam u nenadoknadivu tugu, duboku ogorčenost i u neizdržljiv očaj. Onda je odlelujala pa se posljednji put vratila. Gledala me prazno, bespomoćno. Više se nije imalo što reći. Možda je još imala snage za rastanak, ali se nije rastala.

Izgubila je vjeru, Steinn. Bila je na dnu. Tako slabašna i prazna.

Sto li joj znači da si ti imao pravo? Zar je toliko važno? To da si ti imao pravo? I sposobnost ili volju za kivnu sumnju u tuđu vjeru? Ne, rekoh, ne želim odgovor, gotove su sve komemoracije.

Zapravo ne znam zašto, ali uočio sam da si u Solrunin i moj život upao kao neko Ibsenovo gundalo. Kao Čovjek s mora. Ili si utrčao, kao Gregers Werle? U tom slučaju rado preuzimam ulogu Rellinga. U njezinom sam zlatnome potkrovlju i gledam grad.

Solrun je rekla da će možda na Solund gdje će se uoči zime rastati s morem. Njoj nije slično planirati takve izlete. Možda rastanak s morem? Onoga ste srpanjskoga dana iznebuha pošli u planine.

Ne znam zašto zapravo pitam. Odgovor ne želim, a više uopće nije važno.

U Bergen si došao, sinko! No okasnio si. Nazvao si nas popodne, kad je sve prošlo. Upravo smo došli iz bolnice. Ingrid se javila na telefon i rekla da ne zna tko si i ne može govoriti s tobom. Sagnut iznad stola za jelo, rekoh Ingrid da znam tko si, ali ne mogu ni ja govoriti s tobom. Jonas je naposljetku uzeo slušalicu pa ti rekao što se dogodilo. Neka ga!

I što si onda učinio? Ostao u Bergenu do sprovoda? Ili si otišao gledati more?

Pitanja su retorička.

Od daljnijega bih kontakta odustao pa se nadam da ćeš poštovali tu odluku. Djeca i ja ćemo još dugo zbijati redove, oslonjeni jedni na druge.

Prazno je bez nje tu u Skansenu. A zapadno od Langfjellenea netko se brinuo za Solrun. Iako sam preuzeo Rellingovu ulogu, nikad neću misliti na Solrun kao na prosječnu osobu.

To je sve,
Niels Petter

[1] Studenterlund, park u središtu Osla — nap. ur.

[2] Holmenkollbanen, skijaška skakaonica, također u Oslu — nap. ur.